



د پوهنې وزارت

# جغرافیه

## دولسم ټولګی



۱۳۹۸ هـ. ش



## ملي سرود

دا وطن افغانستان دی  
کور د سولې کور د تورې  
دا وطن د ټولو کور دی  
د پښتون او هزاره وو  
ورسره عرب، گوجر دي  
براهوي دي، قزلباش دي  
دا هیواد به تل خلیږي  
په سینه کې د آسیا به  
نوم د حق مودی رهبر

دا عزت د هر افغان دی  
هر بچی یې قهرمان دی  
د بلوڅو د ازبکو  
د ترکمنو د تاجکو  
پامیریان، نورستانیان  
هم ایماق، هم پشه بان  
لکه لمر پر شنه آسمان  
لکه زړه وي جاویدان  
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



# جغرافیه

دولسم ټولگی

۱۳۹۸ هـ. ش

## د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: جغرافیه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د جغرافیې څانګې د درسي کتابونو علمي او مسلکي غړي

ادیت کونکي: د پښتو ژبې د ادیت د څانګې علمي او مسلکي غړي

ټولګی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای: کابل

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ او وېش حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني

چلند کېږي.



## د پوهنې د وزیر پیغام

### اقراً باسم ربک

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې مور ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته «لوستل» و، درود وایو.

څرنګه چې ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، نو د ګران هېواد ښوونیز روزنیز نظام به د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کېږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز روزنیز نظام کې د ودې او پراختیا په لوري بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی. له همدې امله، د ښوونیز روزنیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت مهم لومړیتوب دی. همدارنګه، په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو روزنیزو تاسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. مور په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نه شو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز روزنیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هېڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوبښښ وکړي. د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، هره ورځ په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولني متمدن او ګټور غړي وي.

همدا راز، له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، چې له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د څیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلي او انسان جوړوونکې هڅې کې بری غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز روزنیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

# لړلیک

## سرلیکونه

## مخونه

### لومړۍ څپرکي

#### سرحدونه او اداري تشکيلات

- ۱-۱ د افغانستان څلور خواوې او موقعيت ..... ۱
- ۲-۱ شمالي سرحدونه ..... ۵
- ۳-۱ شمال ختيځ سرحدونه ..... ۹
- ۴-۱ ختيځ او جنوبي سرحدونه ..... ۱۳
- ۵-۱ لوېديځ سرحدونه ..... ۱۷
- ۶-۱ اداري تشکيلات ..... ۲۱

### دويم څپرکي

- ۱-۲ د هېواد په پرمختيا کې د نفوسو اهميت ..... ۲۵
- ۲-۲ احصايه او د نفوسو جغرافيايي وېش ..... ۲۷
- ۳-۲ د نفوسو وده او منځنی عمر ..... ۲۹
- ۴-۲ د نفوسو څرنگوالی او په هېواد کې قومي جوړښت ..... ۳۳
- ۵-۲ داخلي او خارجي مهاجرتونو او نفوسو ځای پر ځای کيدل ..... ۳۷

### درېم څپرکي

- ۱-۳ دين ..... ۴۱
- ۲-۳ ژبه ..... ۴۵

### څلورم څپرکي

- ۱-۴ د مواصلاتو اهميت ..... ۴۹
- ځمکنی حمل او نقل (لېږد را لېږد) ..... ۵۳
- الف - شو ډوله ترانسپورتي وسايل پېژنئ؟ ..... ۵۷
- ب- د افغانستان د لویو لارو په هکله څه پوهېږئ؟ ..... ۶۱
- ۳-۴ د هوايي ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟ ..... ۶۷
- د هېواد هوايي شرکتونه او ډگرونه ..... ۶۹
- ۴-۴ الف - د اړیکې اهميت ..... ۷۳
- ب - پست په افغانستان کې ..... ۷۷
- دوه ويستم لوست- تېلېفون او ميايل ..... ۸۱
- دروېستم لوست- انټرنېټ، ایمیل او فکس ..... ۸۵

### پنځم څپرکي - نفوس او نژاد

- ۱-۵ د نفوسو وېش او گڼوالی ..... ۸۹
- ۲-۵ په نړۍ کې د نفوسو د زیاتوالي او لږوالي ستونزې ..... ۹۵
- د نړۍ په ځینو هېوادونو کې د فعالو اقتصادي نفوسو د لږوالي ستونزې ..... ۱۰۱
- ۳-۵ مهاجرتونو او د هغو لاملونه ..... ۱۰۵
- نړيوال مهاجرتونو او د هغو پایلې ..... ۱۰۹

# لړلیک

## سرلیکونه

## مخونه

ننه ویشتم لوست ۵-۴ - الف توکومونه (نژادونه)..... ۱۱۳

دېرشم لوست ب - د توکومونو جغرافيايي وېش..... ۱۱۷

### شپږم څپرکی

يو دېرشم لوست ۶-۱ د نړۍ د مهمو دينونو په هکله څه پوهېږئ؟ ..... ۱۲۳

دوه دېرشم لوست الف - د اسلام سپيڅلی دين ..... ۱۲۵

درې دېرشم لوست ب - د مسيحيت د دين په هکله څه پوهېږئ؟ ..... ۱۲۹

څلوردېرشم لوست ج - تائويزم او شنتويزم د آينونو په هکله څه پوهېږئ؟ ..... ۱۳۳

پنځه دېرشم لوست د - بودايي او هندويزم آينونو په هکله څه پوهېږئ؟ ..... ۱۳۵

شپږم دېرشم لوست ۶-۲ د نړۍ مهمې ژبې ..... ۱۳۷

اوه دېرشم لوست الف - عربي ژبه ..... ۱۴۱

اته دېرشم لوست ب - انگليسي ژبه ..... ۱۴۵

نه دېرشم لوست ج - لاتيني ژبه (فرانسوي ، اسپانوي او پرتگالي) ..... ۱۴۹

څلوېښتم لوست د - جرمني ژبه ..... ۱۵۳

يو څلوېښتم لوست ه - د چينايي ، جاپاني او اندونزيائي ژبو په باره کې څه پوهېږئ؟ ..... ۱۵۷

دوه څلوېښتم لوست و - بالتيک ، ليتواني او سلاوي ژبې ..... ۱۵۹

درې څلوېښتم لوست ز - هندي او اردو ژبې ..... ۱۶۱

### اووم څپرکی

څلور څلوېښتم لوست ۷-۱ - اړيکې او نړيواله کېدنه ..... ۱۶۳

پنځه څلوېښتم لوست: د اړيکو د غوره وسيلو ډولونه ..... ۱۶۵

شپږ څلوېښتم لوست الف - پُست Post په نړۍ کې ..... ۱۶۷

اووه څلوېښتم لوست ب - په نړۍ کې تېلېفون او موبایل ..... ۱۶۹

اته څلوېښتم لوست ج - فکس په نړۍ کې ..... ۱۷۱

ننه څلوېښتم لوست د - انټرنېټ او ايمېل ..... ۱۷۳

پنځوسم لوست ۷-۲ - د سپورمکيو شبکه ..... ۱۷۷

### اتم څپرکی

د ژوندانه د چاپېريال نړيوالې ستونزې

يو پنځوسم لوست ۸-۱ - د سون موادو لوگي او غازونه ..... ۱۸۱

دوه پنځوسم لوست الف - د حمل و نقل (ورلو، راورلو او لېږد رالېږد) وسيلې ..... ۱۸۵

درې پنځوسم لوست ب - د ژوند په چاپېريال باندې د کارخانو اغېزې ..... ۱۸۷

څلور پنځوسم لوست ۸-۲ - د صنعتي موادو پاتې شوني ..... ۱۹۱

پنځه پنځوسم لوست ۸-۳ - د اوزون د طبقې د نري کېدلو خطرونه ..... ۱۹۵

شپږپنځوسم لوست د اوزون دطبيقي زيانمن کېدل ..... ۱۹۹

اووه پنځوسم لوست ۸-۴ د ځنگلونو پرېکول ..... ۲۰۳

اصطلاحات ..... ۲۰۶

# لومړی څپرکی

## سرحدونه او اداري تشکيلات

لومړی لوست:

### ۱- څلورخواوي او موقعيت:



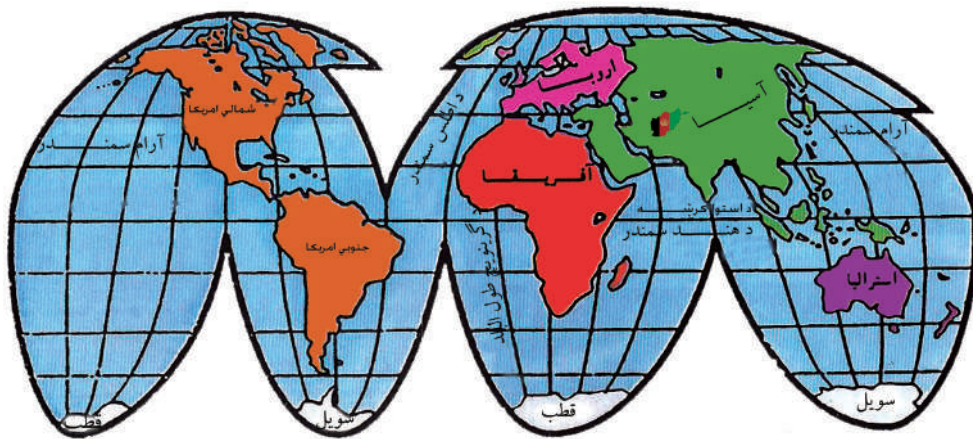
د افغانستان د موقعیت او څلور خواوو په هکله څه پوهیږئ؟

د آسیا د لویې وچې دولس هېوادونه د افغانستان په گډون په وچې پورې تړلي دي. افغانستان د طبیعي ځانگړتیاوو له مخې د آسیا په جنوب کې یو غرنی هېواد دی. افغانستان د پنځه زره کلن تاریخ په درلودلو سره د آسیا لرغونی هېواد گڼل کېږي. افغانستان په شمالي نیمه کره کې د شمالي عرض البلدونو د ۲۹ درجو، ۲۲ دقیقو او ۵۳ ثانیو او ۳۸ درجو، ۲۹ دقیقو او ۲۸ ثانیو او ختیځه نیمه کره کې د ختیځ طول البلدونو ۶۰ درجو، ۲۸ دقیقو او ۴۱ ثانیو او ۷۴ درجو، ۵۱ دقیقو او ۴۷ ثانیو ترمنځ موقعیت لري. د افغانستان مساحت ۶۵۲،۰۰۰ کیلومتره مربع دی. مساحت یې له هر یوه اروپایي هېواد څخه زیات دی. افغانستان د مساحت له مخې په آسیا کې دولسم هېواد دی.<sup>۱</sup> د افغانستان نفوس په ۱۳۹۷ لمریز کال کې ۳۰ میلیونه تنه اټکل شوي دي. د افغانستان اعظمي اوږد والی له ختیځې نقطې یعنې د یولي له درې څخه تر لویدیځې نقطې یعنې ذوالفقار پورې ۱۲۰۰ کیلو متره او سوړې په شمال کې له خماب څخه په جنوب کې د چگایي تر غرونو پورې ۹۱۲ کیلو متره دی. د هند سمندر ته د افغانستان نږدې فاصله د هلمند د ولایت دکشتگان

۱- روسیه، چین، هند، سعودي عربستان، ایران، منگولیا، قزاقستان، اندونیزیا، پاکستان، ترکیه، میانمار او افغانستان.







### د افغانستان موقعیت په نړۍ کې

غر د مزاری د کوتل له جنوب لویديځ څخه د عرب د سمندرګي تر ډېر نږدې ساحل پورې تقریباً ۳۹۰ کیلومتره ده. افغانستان په شمال کې د منځنۍ آسیا له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان، په لویديځ کې له ایران او په ختيځ او جنوب کې پاکستان سره پوله لري.

د افغانستان ختيځ او جنوبي سرحدونه د ډیورنډ د تپل شوې کرښې په واسطه چې د پښتنو قبایلو له منځ څخه تېرېږي، په نښه شوي دي. د افغانستان خلکو هغه په رسمیت نه ده پېژندلې (۱). افغانستان په شمال ختيځ کې تقریباً د ۹۲ کیلومترو په واټن د چین سنکيانګ ولايت سره پوله لري.

افغانستان د پامير په برخه کې څه نا څه تر ۲۴ کیلو مترو پورې سور لري چې تاجکستان له

---

۱- د افغانستان او برتانوي هند ترمنځ طبيعي سرحد د سند سیند او د بلوچستان جنوبي سواحل وو. خو د انگلیسانو دسیسو او د گندمک او ډیورنډ د معاهدې په تپلو د افغانستان له خاورې څخه یوه برخه بېله شوه او د افغانستان سرحد د واخان د کلیک کوتل څخه تر بلوچستان او ملک سیاه تر غرونو پورې وټاکل شو. چې دهغې له مخې د چمن، پښین، وزیرستان، کرمرې، پاره چنار، اړیدو، باجوړ، سوات او چترال سیمې له افغانستان څخه بېلې شوې او دهغه وخت د برتانوي هند په دولت پورې وتړل شوې چې د پاکستان له منځته راتلو وروسته یې پاکستان ته پرېښودې، چې د افغانانو لپاره د منلو وړ نه دي.

کشمیر، خخه جلاکوي. افغانستان د جغرافیایي موقعیت له مخې د منځنۍ آسیا په لاره کې پروت دی. د دې سیمې موقعیت د سیاست او اقتصاد له پلوه ډېر مهم دی. ځکه چې افغانستان، ایران، هند، پاکستان د درېو حوزو او د منځنۍ آسیا هېوادونه سره یوځای کوي. د منځنۍ آسیا هېوادونه هم سمندر ته لاره نه لري. له همدې امله یې سوداګري د آسیا د لویې وچې له سویلي هېوادونو سره د افغانستان له لارې کېږي. همدغې موضوع د افغانستان موقعیت ته زیات ارزښت وربخښلی دی.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو و وېشل شي. هره ډله دې د لاندې موضوعاتو په باره کې یوه له بلې سره بحث وکړي. د هرې ډلې یو تن به خپله موضوع په ټولګي کې تشریح کړي.

- افغانستان د ځمکې د کرې په کومه برخه کې پروت دی. د طول البلد او عرض البلد له مخې معلومات وړاندې کړئ.
- د افغانستان نقشه رسم کړئ. اعظمي اوږد والی او سور یې د سیمو له مخې په نقشه کې وښیئ.
- د افغانستان نقشه رسم کړئ. له سمندر سره د افغانستان ډېر نژدې واټن د سیمو له نومونو او فاصلو سره بیان کړئ.
- د افغانستان څلور خواوې بیان کړئ.



### پوښتنې:

- ۱- د افغانستان طبيعي څرنگوالی بیان کړئ؟
- ۲- د پنځو داسې هېوادونو نومونه واخلئ چې له افغانستان څخه ډېر مساحت لري.
- ۳- زمور هېواد له سمندر څخه څومره واټن لري؟
- ۴- یوازې د افغانستان د شاوخوا د طول البلدونو او عرض البلدونو درجې ووايئ.
- ۵- د افغانستان مساحت څومره دی؟
- ۶- د افغانستان خلکو د ډیورنډ کرښه په رسمیت ولې نه ده پېژندلې.

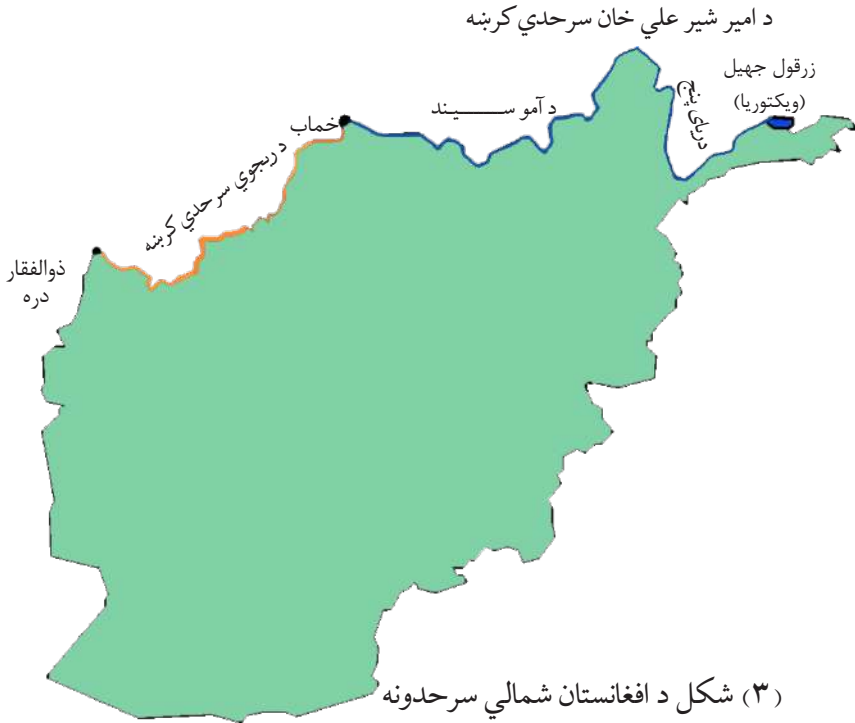


### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان نقشه رسم کړئ. د یولې دره، ذوالفقار دره، پامیر، خماب او د افغانستان گاونډیان په نقشه کې وښیئ.

## ۱-۲ شمالي سرحدونه

الف: د امير شير علي خان سرحدي کرښه.



د افغانستان کوم سرحد د پنج او آموسيند په واسطه ټاکل شوی دی؟

په ۱۹ پېړۍ کې د انگليسانو او تزاري روسيې د پرمختگ د سياست له مخې د دې خاورې زياته او مهمه برخه د افغانستان له بدن څخه جلا شوه. پخوا به د افغانستان شمالي سرحدونه د افغانستان د محلي حکومتونو او د مرکزي آسيا د هېوادونو له خانانو او يا د افغانستان د مرکزي حکومتونو او د ماوراءالنهر د اميرانو ترمنځ ټاکل کېدل. خو کله چې په ۱۹ پېړۍ کې تزاري روسيې په مرکزي آسيا کې په فتوحاتو پېل وکړ، د دې لپاره چې انگليستان خپلې استعماري گټې د هند په شمال کې وساتي، نو د روسانو له نيت څخه په وېره کې شول او وېې غوښتل، چې د روسانو د يرغل په وړاندې زر تر زره خنډونه رامنځته کړي. په لومړي پړاو کې يې امير شير علي خان وهڅاوه چې له تزاري روسيې سره





امير شير علي خان

خپل سرحدونه وټاکي. د دواړو دولتونو ترمنځ خبری پېل شوې. د انگلیسانو د بهرنیو چارو وزیر لارډ گرینویل Lord Granville او د روسیې د بهرنیو چارو وزیر پرنس گورچکوف Prince Gorchakov د افغانستان او تزاری روسیې د سرحدونو د تثبیت لپاره وټاکل شول. په پای کې په ۱۸۷۳ میلادي کال، چې د ۱۲۵۱ لمریز کال سره سمون لري، د افغانستان شمالي سرحدونه له زرقول څخه تر خماب پورې چې د پنج او آمو سیندونو مسیر دی د امیر شیرعلي خان د سرحدي کرښې په نوم تثبیت شول. د هغه تړون له مخې چې د ۱۳۲۵ لمریز کال د غبرگولي د میاشتې پر ۲۲ مه نېټه، چې د ۱۹۴۶ میلادي کال د جون له میاشتې سره سمون لري، د وخت د شوروي اتحاد د بهرنیو چارو وزیر مولوتوف او په مسکو کې د افغانستان سفير (سلطان محمد خان شیر زوی) په واسطه لاسلیک شو، پرېکړه وشوه چې د آمو سیند منځنۍ کرښه د سرحد په توګه وپېژندل شي او د درقډ ټاپو چې تقریباً ۴۲۲ کیلومتره مربع مساحت لري او د تخار ولایت په شمال کې پرته ده، د افغانستان د خاورې برخه وګڼل شي. په ۱۳۴۲ لمریز کال کې، چې له ۱۹۴۶ میلادي کال سره سمون خوري، د پنج او آمو سیندونو له اوبو څخه د ګټې اخیستنې تړون لاسلیک شو.

## ب- د ريجوي سرحدي کرښه:

کله چې امير عبدالرحمن خان واک ته ورسېده، وېي پتيله چې پاتې شمالي سرحدونه تثبيت کړي. نو



امير عبدالرحمن خان

د تزاري روسيې او برتانيې ترمنځ دوهم ځل خبرې پيل شوې. پرېکړه وشوه چې د درېوو هېوادونو افغانستان، برتانيې او روسيې پلاوي دې د ۱۸۸۴ ميلادي کال په نومبر کې سرخس ته حاضر شي. د روسيې هيات ټاکلي ځای ته په خپل وخت حاضر نه شو. برعکس، د روسيې عسکرو په منځنۍ آسيا کې خپلو يرغلونو ته دوام ورکړ، پنجدي ته نيژدې شول او د خاتون له پل څخه يې، چې د هريرود د سيند له پاسه دی، د نظامي اډې په توگه کار اخيست. د جنرال غوث الدين خان په مشرۍ، د افغاني پوځيانو چې شمېر يې دوه زرو تنوته رسیده او د پنجدي د ساتنې له پاره هلته اوسېدل د روسيې له قوي سره چې د علي خانوف تر مشرۍ لاندې وه، نښته وشوه. افغاني پوځيانو، چې

شمېر يې لږ او په محاربيو تجهيزاتو هم سمبال نه وو، له پنجدي څخه دفاع ونه شوه کولای. پنجه او آق تپه په ۱۸۸۵ ميلادي کال، چې له ۱۲۶۳ لمريز کال سره سمون خوري، تزاري روسانو اشغال کړه. له دې واقعي وروسته د انگلستان د هغه وخت د ملکې، وېکټوريا، له ويرې څخه ډک تلگرام دوهم الکساندر تزاري روسيې ته د دې سبب شو چې روسي عسکرو له زيات پرمختگ څخه صرف نظر وکړ. يوځل بيا د تزاري روسيې او انگلستان د استازو ترمنځ په لندن کې سرحدي مذاکرې پيل شوې چې د افغانستان شمال لويديځ سرحدونه د تزاري روسيې سره وټاکل شي. بېلابېلو هياتونو په مذاکرو پېل وکړ، چې په ۱۸۸۷ ميلادي کال، چې له ۱۲۶۵ لمريز کال سره سمون خوري، شپږ فقره ييز پروتوکول يې لاسليک کړ او شمال لويديځ سرحد چې د ريجوي کرښې Riage Way په نوم يادېږي د نقشي پرمخ تشييت کړ. دغه سرحدي کرښه وروسته د انگرېزانو د استازي د چارلس پټ charles pate او د تزاري روسيې داستازي کپتان کامروف capitan kamerove پواسطه د څلورو کلونو په موده کې د د ذوالفقار له درې څخه ترخماپ پورې په يوې قوسي کرښې تثبيت شوه چې ۳۰ کيلومتره د مرغاب د سيند او نوري د پېلونو پواسطه په نښه شوې.

## په ټولګي کې فعالیت:



- زده کوونکي په مناسبو ډلو وېشل کېږي. هره ډله له لاندینو موضوعگانو څخه پر یوې موضوع په خپلو کې بحث کوي. د هرې ډلې یو نفر خپله موضوع د ټولګي په مخ کې بیانوي.
- د افغانستان نقشه رسم او د امیر شیرعلي خان سرحدی کرښه په کې په نښه کړئ او د دهغې په باب معلومات ورکړئ.
  - د افغانستان نقشه رسم کړئ؛ درېجوي سرحدی کرښه په کې وښیئ او دهغې په باب معلومات ورکړئ.



### پوښتنې:

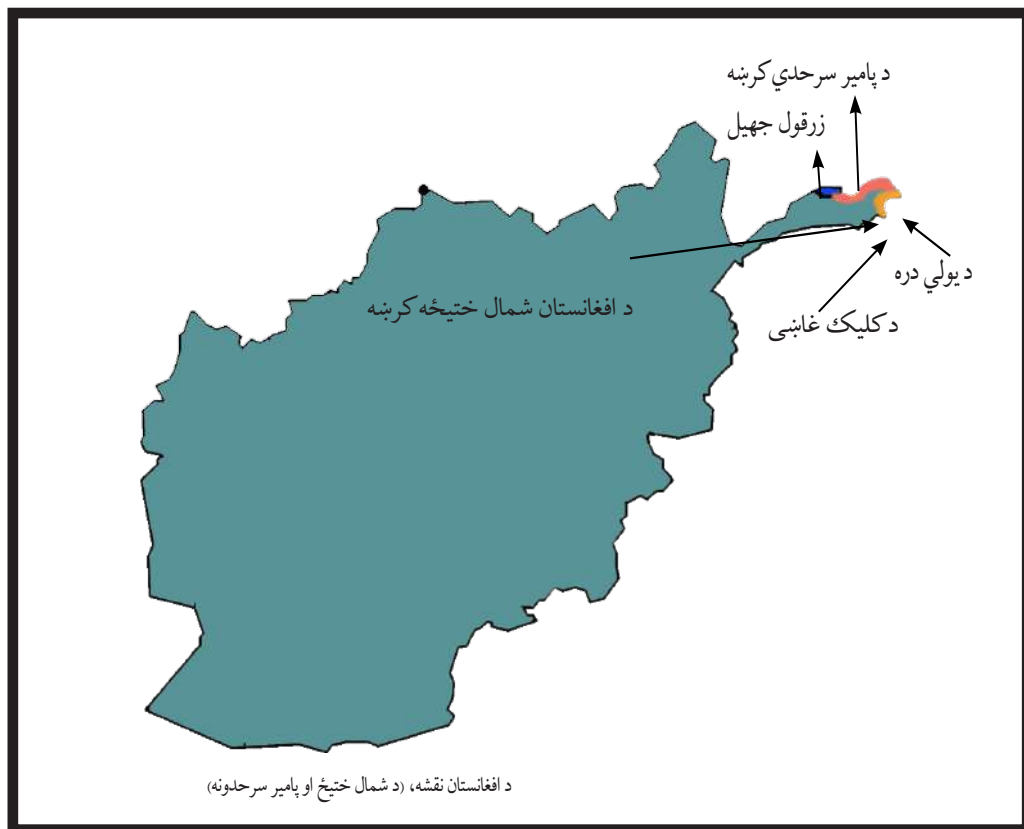
- ۱- د افغانستان شمالي سرحدونه څرنگه وټاکل شول؟
- ۲- انگلیسان د تزاري روسیې له نیت او فتوحاتو څخه، چې په مرکزي آسیا کې یې ترسره کړل، ولې په وېره کې و؟
- ۳- په اوسني وخت کې کوم هېوادونه کولی شي د پنج او آموله سیندونو څخه په ګلبه ګټه واخلي.
- ۴- روسانو پنجده په څه ډول اشغال کړه؟
- ۵- روسانو په افغانستان کې زیات پرمختګ ته ولې دوام ورنه کړ؟
- ۶- د ریجوي سرحدی کرښه له کومې سیمې څخه ترکومې پورې اوږده شوې ده؟



### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان نقشه رسم کړئ او په هغې کې د زرقول (ویکتوریا) جهیل، خماب، ذوالفقار، د امیر شیرعلي خان او د ریجوي سرحدی کرښې وښیئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وښیئ.

### ۱-۳ شمال ختیځ سرحدونه



د افغانستان په شمال ختیځ کې دوې سرحدی کرښې شته. د پامیر سرحدی کرښه د افغانستان او تاجکستان ترمنځ او شمال ختیځ سرحد د افغانستان او چین ترمنځ په نښه شوېدی. د پامیر او واخان لوړه سطحه، چې د سمندر له سطحې څخه ۶۰۰۰ متره لوړوالی لري، د سیند سیند او آمو سیند د خانگو ترمنځ بېلېدونکې ساحه ده. دغه دواړه سیندونه د همدې سیمې له دایمي کنگلونو څخه سرچینه اخلي. له همدې امله، د پامیر لوړه سطحه د نړۍ د بام په نامه شهرت لري. دغه کم سوره افغاني ساحه د هغې وخت د تزاري روسیې، چین او برتانوي هند ترمنځ پرته وه. په دې ساحه کې د سرحدونو تثبیت له ډېرې مودې څخه د بحث لاندې وو.



د ۱۸۷۳-۱۸۸۷ میلادي کلونو ترمنځ، کله چې د افغانستان شمالي سرحدونه تثبیتدل، د شمال ختیځو سرحدونو په هکله هم خبرې وشوې. خو څرنگه چې د آمو د سیند سرچینه څرگنده نه وه معلومه، نو په دې برخه کې څه ستونزې وې. ځکه چې ځینو فکر کاوه چې د آمو سیند د زرقول له جهیل څخه سرچینه اخیستې ده او ځینو ویل چې د آمو سرچینه د افسو اوبه دي چې د چقمقتین له جهیل څخه یې سرچینه اخیستې ده. له همدې امله، پدې برخه کې د افغانستان د سرحد ټاکنه او رسمول ضروري وه.

د امیر عبدالرحمن خان د دورې په وروستیو کلونو کې په ۱۸۹۵ میلادي کال کې، چې د ۱۲۷۴ لمریز کال سره سمون لري، د درېوو هېوادونو استازي چې له افغانستان څخه غلام محی الدین خان د هغه وخت د قطغن او بدخشان د ولایت حکمران، مجر جرو Major Gerlow د انگلیسانو د هیأت مشر او فیفروشوایکوسکي Fifroshuikoisky د تزاري روسیې د هیأت مشر وو، د کوچني او لوی پامیر په سیمه کې یې په مذاکرې پیل وکړ. دغه مذاکرې نه میاشتې اوږدې شوې. په پای کې، د پامیر سرحد په ختیځ کې د چین ترسرحده پورې د افغانستان او تزاري روسیې ترمنځ وټاکل شو. د انگلیسانو ځینې سیاستمدارانو د خپلو لاندې شویو ساحو او د تزاري روسیې ترمنځ له یوې حایلي ساحې سره مینه درلوده. د پامیر او واخان په ساحه کې د انگلیس او روسیې امپراطورۍ یوه له بلې سره نښتې وه. د دې لپاره چې د هغوی ترمنځ یوه حایله ساحه راشي، نو واخان یې بې پوښتنې افغانستان ته ورکړ.

د پامیر سرحدي کرښه د زرقول د جهیل له ختیځ څخه په ختیځ کې د یولي تر درې پوري اوږده ده. د روسیې دولت د ۱۸۹۶ میلادي کال د مارچ په میاشت کې دغه کرښه ومنله. په دې ډول، واخان افغانستان ته د یو نړیوال تړون له مخې ورکړل شو. د همدې کال په اکتوبر کې امیر عبدالرحمن خان درواز ونیو. روسانو د آمو هغه خوا کې روشن او شغنان، چې د افغاني قوې له خوا خالي شوې وه، د بخارا امیر ته وسپارل.

په ۱۹۴۹ ميلادي كال كې د چين د ولسي جمهوريت له تاسيس څخه وروسته سرحدې مذاكرې يوځل بيا د محمد ظاهر شاه د پاچاهۍ په دوره كې د افغانستان د دولت او د چين د ولسي جمهوريت ترمنځ پيل شوې. په ۱۳۳۶ لمريز كال كې، چې له ۱۹۵۷ ميلادي كال سره سمون لري، موافقه وشوه چې د دواړو هېوادونو ترمنځ دې سرحدونه وټاكل شي او د ځمكې پرمنځ دې تثبيت شي. نو شمال ختيځ سرحد چې ديولي له درې څخه د يوقوس په بڼه د كليک تر غاښي پورې، چې د واخجير غاښي په جنوب ختيځ كې پروت دی، د افغاني پامير او د چين د سنكيانگ ولايت ترمنځ د ۱۳۴۳ لمريز كال د زمري په مياشت كې په فني ډول د پيلرونو په نصبولو علامه گذاري او تثبيت شو.

## په ټولگي كې فعاليت:



- زده كوونكي پر ډلو ووېشي. هره ډله دې په خپلو كې پر لاندې موضوعاتو بحث وكړي. يوتن د ډلې په استازيتوب خپله موضوع ټولگيوالوته تشریح كړي.
- د پامير د لوړې سطحې او د هغې د مخكښو او اوسنيو حدودو په باره كې بحث وكړئ.
  - د پامير سرحدې كرنه څرنگه وټاكل شوه؟
  - د حایل ساحې هدف څه و؟
  - د پامير د ساحې نقشه رسم، شمال ختيځې سرحدې كرنې ورباندې رسم او په باره كې بې معلومات وړاندې كړئ.



### پوښتنې:

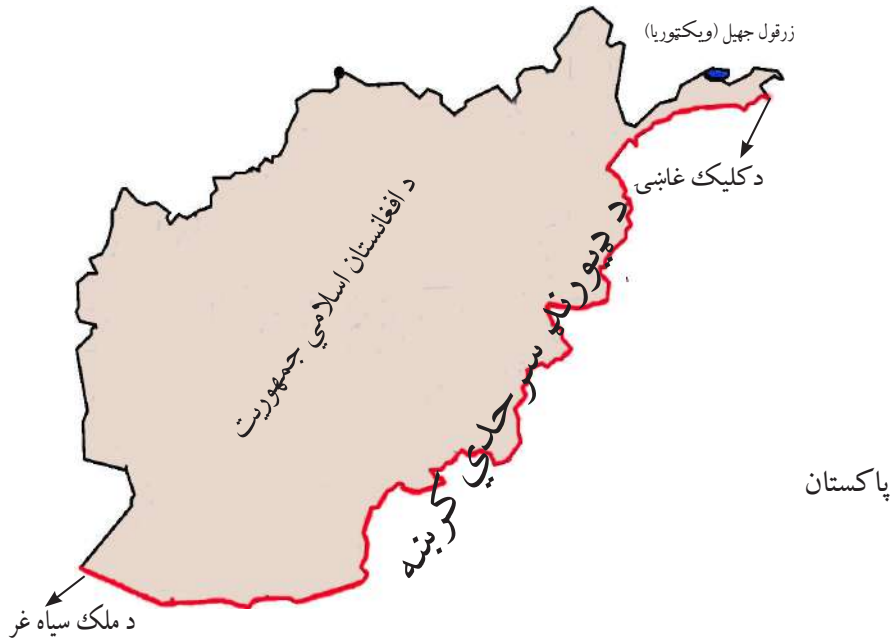
- ۱- په ۱۹ پېړۍ کې د پامير او واخان د سيمې حدود بيان کړئ.
- ۲- د پامير او واخان د سيمې اوسني حدود شرحه کړئ.
- ۳- د پامير سرحدي کرښه د کومو هېوادونو ترمنځ تېره شوې ده؟
- ۴- د آمو سيند له کوم ځای څخه سرچينه اخلي؟
- ۵- له کومو هېوادونو څخه کومو کسانو د پامير د سرحدي کرښې د ټاکلو په پرېکړه کې برخه درلوده؟
- ۶- شمال ختيځ سرحد د کومو هېوادونو ترمنځ دی او څومره اوږدوالی لري؟



### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

- د افغانستان د پامير او واخان د سيمې نقشه رسم کړئ او د ویکتوریا او چقمقتين جهيلونه، ديولي دره، د کليک او واخجیر غاښي او د پامير او شمال ختيځ سرحدونه په کې وښیئ؟

## ۱- ۴ ختیځ او جنوبي سرحدونه



د احمد شاه بابا له واکمنۍ څخه د محمدزیانو د واکمنۍ تر لومړي وخت پورې افغانستان په ختیځ او جنوب کې تر کشمیر، لاهور، پنجاب، پېښور، اسماعیل خان دېرې، غازي خان دېرې، شکارپور، سند، ملتان او په پای کې عرب سمندرګي پورې پراخ و. خو د سدوزي او محمدزي وروڼو ترمنځ خپلمنځي نفاق او د سدوزيانو او محمدزيانو ترمنځ سیالیو کې ځینې نوموړي سیمې د وخت په تېریدو سره د انگلیسانو لاس ته ورغلې او د انگلیسانو له لاس لاندې سیمو او زمورو د هېواد ترمنځ سیمه کې سرحد نه و.

انگلیسانو زیاته قوه په ۱۸۹۳ میلادي کال کې د افغانستان په لوري راولپړله او امیر عبدالرحمن خان ته یې یاد داشت واستاوه چې د جنرال رابرت سیاسي هیأت له یوې عسکري فرقي سره په جلال آباد کې ومني. امیر عبدالرحمن خان په قهر شو او خپلو سلو زرو عسکرو ته یې د تیاری امر وکړ او د جهاد د اعلانولو اراده یې وکړه. خو کله چې انگلیسانو دغه مقاومت ولید، له خپلو پرېکړو څخه تېر شول او په دې قانع شول چې، خپل پنځلس کسيز سياسي هیأت د مارتیمر ډیورنډ په مشرۍ کابل ته را واستوي.

ډيورنډ کابل ته راغی او د ډيورنډ تړون، چې مواد يې مخکې د انگليسانو له خوا ترتيب شوي وو، امير عبدالرحمن خان ته وړاندې کړ. د ۱۸۹۳ ميلادي کال د نومبر پر ۱۲ نېټه، چې د ۱۳۱۱ قمري کال د جمادى الاول د دوهمې نېټې سره سمون لري، امير عبدالرحمن خان د خپلو دولتي اراکينو له مشورې پرته د چهلستون مانې کې تړون لاسليک کړ او يو لوی تاريخي مسؤليت يې پر غاړه واخيست. د دې تړون په پای کې د ډيورنډ سرحدي کرښه د واخان د پامير د غره د واخجير کوتل له سويل ختيځ د کليک له کوتل څخه د ملک سياه تر غره پورې د هېواد په جنوب لويديځه زاويه کې وټاکل شوه. چمن، پښين، وزيرستان، کرمه، پاره چنار، اپرېدي، باجور، سوات او چترال د افغانستان له خاورې څخه جلا شول او د هغه وخت برتانوي هند پورې وتړل شول. د برتانوي هند د هيات د رئيس پرېکړه وکړه، چې د هغې له مخې د پنج د اوبو په شمال کې د روشن او شغنان سيمې او د آمو د سيند پاسنې برخه چې د گورچکوف او گرینویل د ۱۸۷۳ ميلادي کال د پرېکړو له مخې د افغانستان په واک کې وې، بېرته دې تزارې روسيې ته وسپارل شي او د هغې په مقابل کې دې واخان او آسمار د افغانستان د خاورې برخه شي. د ډيورنډ پرېکړه چې د کاغذپرمخ ليکل شوې وه د ځمکې پر مخ نه وه ټاکل شوې، د ستونزو او اختلافونو باعث شوه. دغه پرېکړه د افغانستان د خلکو لپاره د منلو وړ نه وه. ځکه چې له يوې خوا دغه پرېکړه د ځمکې پر مخ په عملي توگه د تطبيق وړ نه وه او غوښتل يې چې يو بل هيات دغه تړون له سره وڅپرې.

خو متاسفانه د وروستيو هياتونو مشاهدات او نظريات هم يوطرفه او غير عادلانه وو. کله چې د افغانستان حکومت د موضوع په حقيقت پوه شو او له بلې خوا د ډيورنډ سرحدي کرښې د دې سيمې قومونه او قبيلې چې له موز سره گډ، دين، ژبه، فرهنگ، ثقافت، رسم او رواجونه او نور بشري مشترکات لري، پر دوه برخو ووېشل او حاکمې ستراتيژيکې نقطې هم د برتانوي هند په برخه شوې.

د ډيورنډ د تړون له لاسليک څخه وروسته په ټولو قبایلي سيمو، په تېره بيا د وزيرو او مسودو

په قبیلو کې پرله پسې شورشونه پېل شول. هغوی له امیر عبدالرحمن خان څخه غوښتل چې له انګلیسانو څخه یې وژغوري او په افغانستان پورې یې وتړي؛ خو امیر په دې برخه کې کوم اقدام ونه کړ.

انګلیسانو په زور او ظلم، نه یوازې قبایلو ته قناعت ورنکړې شو، بلکې زیاتې ستونزې یې رامنځته کړې. انګلیسانو له امیر عبدالرحمن خان سره د ښو دوستانه اړیکو لپاره په کال کې ۱۲ لکه روپۍ امیر ته ورکولې. د تړون له لاسلیک څخه وروسته یې شپږ لکه روپۍ نورې هم ورباندې زیاتې کړې.

د افغانستان له خپلواکۍ (۱۹۱۹ میلادي کال) څخه وروسته بیا هم د ډیورنډ د سرحد مسأله ناحله پاتې شوه. په ۱۹۴۷ میلادي کال کې د پاکستان له جوړېدو سره، دغه موضوع بیا هم ناحله او بې پرېکړې پاتې شوه.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې پر ډلو ووېشل شي. هره ډله دې په پخپلو کې له لاندینو موضوعگانو څخه پریوې بحث وکړي. د خپل بحث پایلې دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

• د احمد شاه بابا له دورې څخه د محمدزیانو د دورې تر پېل پورې د افغانستان د هغو سیمو نومونه واخلي چې اوس د افغانستان له خاورې څخه جلا شوې دي.

• د ډیورنډ د سرحدي کرښې د ټاکلو جریان څه ډول و؟

• د افغانستان نقشه رسم کړئ او د ډیورنډ سرحدي کرښه، چترال، بلوچستان او د ملک سیاه

غر په کې په نښه کړئ.





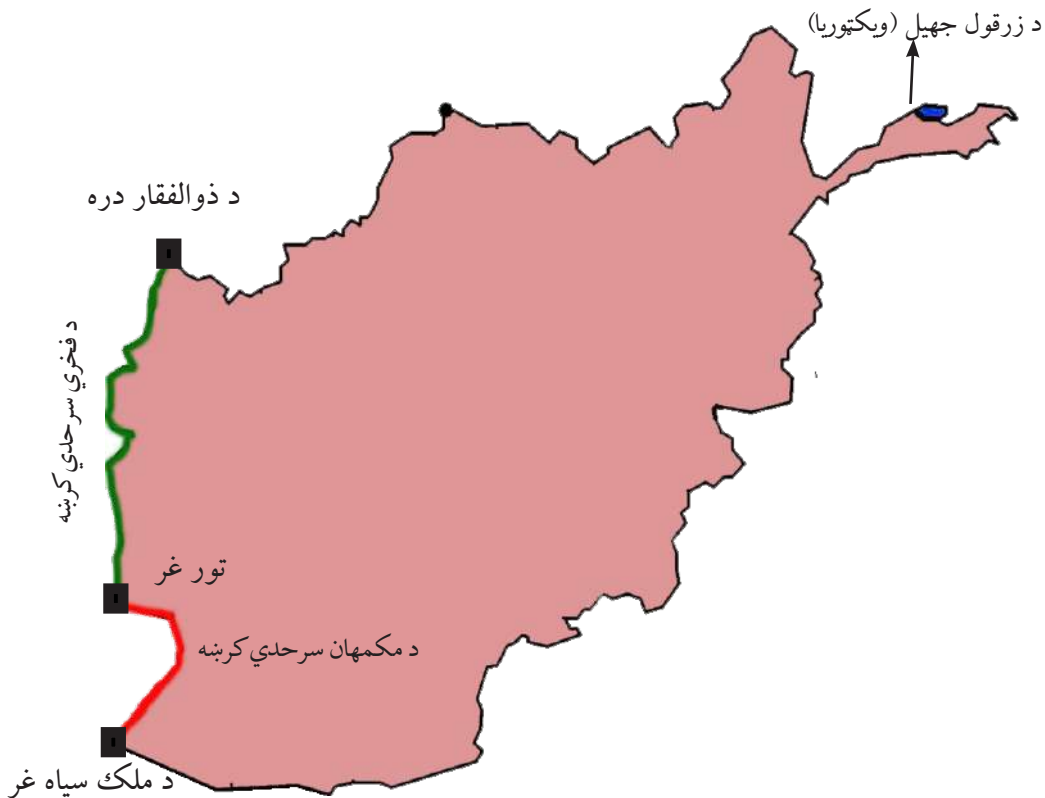
## پوښتنې:

- ۱- د ډيورنډ سرحدي كرنښه پر كومه نېټه كې لاسليك شوه؟
- ۲- د ډيورنډ تړون د چاله خوا ليكل شوې وه؟
- ۳- انگليسانو د ډيورنډ تړون په څه ډول په امير عبدالرحمن خان تحميل كړ؟
- ۴- زموږ هېواد د دې تړون په لاسليك كې څه بڼه غوره كړه؟
- ۵- د افغانستان ولس د ډيورنډ د سرحدي كرنښې پرېكړه ولې نه مني؟
- ۶- د ډيورنډ كرنښې د دواړو غاړو خلك څه فرهنگي ورته والي لري؟
- ۷- انگليسانو امير عبدالرحمن خان ته څومره پيسې وركولې او ولې؟



## له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان نقشه رسم كړئ؛ د امير شيرعلی خان، پامير، شمال ختيځ او ډيورنډ كرنښې پكې وښيئ او د جغرافيه په راتلونكي ساعت كې يې ټولگي ته راوړئ.



## د لويديځو سرحدونو په باره کې څه پوهېږئ؟

زموږ د هېواد په لويديځ کې د افغانستان او ايران ترمنځه دوه سرحدي کرنبې شته، چې د مکمهان او فخري سرحدي کرنبو په نومونو يادېږي چې هره يوه يې په تفصيل سره لولو.

## الف: د مکمهان سرحدي کرنبه:

د سيستان سيمه چې د هېواد په جنوب لويديځ کې ده، د تاريخ په بېلابېلو دورو کې، کله به د افغانستان او کله به هم د ايران د ادارې لاندې وه.

د احمد شاه بابا له واکمنۍ څخه (په ۱۷۴۷ ميلادي کال کې چې له ۱۱۲۵ هجري لمريز کال سره سمون لري) د ۱۹ پېړۍ تر نيمايي پورې سيستان د افغانستان د خاورې برخه وه.

- د امير شيرعلي خان د واکمنۍ په وخت کې د سربندې د قبيلې مشر علي خان د ايران د دولت تابعيت ومانه او ځان يې له خپلې قبيلې سره د ايران دولت ته تسليم کړ. له هغې څخه وروسته

د افغانستان او ایران په منځ کې سرحدي مشکلات را پورته شول، نو لازم وگڼل شول چې د افغانستان او ایران ترمنځ سرحد وټاکل شي.

د افغانستان او ایران حکومتونو د سرحدي مشکلاتو له کبله ونشو کړای چې کومې پرېکړې ته ورسېږي.

نو د هند له وایسرا سره یې تماس ونيو او د افغانستان او ایران د سرحدي ستونزو د حل لپاره یې د حکمیت غوښتنه وکړه. د هند وایسرا فرید ریګ گولډسمت Sir Fridric goldsmith د سیستان د ناحیې لپاره د حکم په توګه و ټاکه چې د افغانستان او ایران ترمنځ د منځګړي په توګه کار وکړي او موضوع فیصله کړي. گولډ سمیت د انګلیسي هیأت رئیس د افغاني او ایرانی هیأتونو له مشرانو سره دوه کاله د سیستان په سرحدونو کې په څېړنو بوخت شو او په ۱۸۷۳ میلادي کال کې یې، چې له ۱۲۵۲ لمریز هجری کال سره سمون لري پرېکړه وکړه چې:

د سیستان حوزه د هلمند د سیند په وروستی برخه کې پر دوو برخو و وېشل شوه. هغه سیمې چې د نادعلي د سیند په لویدیځ کې دي، د خاص سیستان او ختیځې سیمې یې د ماوراء سیستان په نومونو ونومولې. خاص سیستان په ایران او ماوراء سیستان په افغانستان پورې و تړل شو.

په ۱۲۷۴ لمریز هجری کال کې د هلمند سیند له اصلي مسیر څخه، چې د نادعلي سیند دی او د افغانستان او ایران تر منځ سرحد و، منحرف شو او د اوبو یوه زیاته اندازه له بلې لارې چې د پریان د سیند په نوم یادېږي او د نادعلي د سیند په لویدیځ کې دی د هلمند هامون ته ورتو بیږي.

څرنګه چې د گولډسمت په وخت کې سرحدي کرښه د ځمکې پرمخ په نښه شوې نه وه، د هلمند د سیند د مسیر تغیر د دوهم ځل لپاره د افغانستان او ایران د خلکو ترمنځ ستونزه رامنځته کړه.

ځکه چې د افغانستان حکومت د نادعلي او هلمند د سیند مسیر اصلي لاره ګڼله او د ایران دولت د هلمند د سیند د مسیر تغیر پخپله ګټه په پام کې نیولی و.

بیا له انګلیسانو څخه مرسته و غوښتل شوه. د انګلستان حکومت مکمهان Macmahan له پنځلس زره انګلیسي او هندي افسرانو سره د دې کار لپاره مؤظف کړل. د درېواړو هېوادونو افغانستان، ایران او انګلیستان هیأتونه دڅېړنې په ټولو وسایلو سمبال وو. هغوی دوه کاله او درې میاشتې له ۱۹۰۵ - ۱۹۰۲ میلادي کال پورې، چې د ۱۲۸۰ - ۱۲۸۲ هجری لمریز کلونو سره سمون لري،

د امير حبيب الله د حکومت په دوره کې څېړنه او مطالعه وکړه او سرحدی کرښه يې د ملک سياه له غره څخه تر سياه کوه پورې، چې د مک مهان د کرښې په نوم يادېږي، تثبيت کړه. کله چې د افغانستان حکومت د هلمند او ارغنداب پرمختيايي پروژه پيل کړه، د ايران دولت د ملگرو ملتونو د امنيت شورا ته د اوبو د کموالي په هکله گيله وکړه.

په پای کې د امریکا متحدو ایالتونو پدې برخه کې د منځگړیتوب هیله وکړه. د افغاني، ایراني او امریکایي استازو ترمنځ په واشنگټن کې خبري پیل شوې. د امریکا متحدو ایالتونو وړاندیز وکړ چې یو فني کمیسیون دې وټاکل شي چې نوموړې موضوع په سیمه کې وڅېړي او خپله پرېکړه دې دواړو هېوادونو ته واوروي.

فني متخصصان د امریکا د متحدو ایالتونو، کاناډا او چېلي له پوهنتونونو څخه وټاکل شول. هغوی د هلمند د وادي انکشافی پروژه وکتله. د گولډسمت او مک مهان تاریخي اسناد یې وکتل او په پای کې یې وویل: د هلمند د وادي پروژه د سېلابونو د کنټرول او د کال په اوږدو کې د هلمند د سیند د جریان د تنظیم لپاره جوړه شوې ده او د سیند اوبه یې نه دي کمې کړي، بلکې په ټول کال کې یې په یوه ټاکلي اندازه ساتي.

د ایران سهم باید د کال په اوږدو کې د اوبو د جریان د توپیر له مخې د هرې میاشتې لپاره وټاکل شي. د افغانستان دولت په ۱۳۲۱ هجري لمريز کال کې د درې کسيز کمیسیون رپورټ ومانه او د ایران د هغه وخت له شاهي دولت سره یې د خبرو د پیل لپاره چمتووالی وښود.

### **ب: د فخری سرحدی کرښه:**

له سياه کوه څخه د ذوالفقار تر درې پورې چې زمونږ د هېواد په شمال لویدیځ کې ده، څوڅلې د افغانستان او ایران ترمنځ سرحد وټاکل شوه. خو په دې برخه کې کومه غوڅه پرېکړه ونشوه. دواړو دولتونو په ۱۳۱۳ هجري لمريز کال کې د ترکیبې له دولت څخه د منځگړیتوب غوښتنه وکړه. د ترکیبې دولت جنرال فخرالدین التایي د سرحدی اختلافونو د حل لپاره وټاکه. جنرال فخرالدین التایي له ډېرې څېړنې او مطالعې څخه وروسته خپله پرېکړه د افغانستان او ایران دولتونو ته واوروله.

په دې ترتیب، د افغانستان لویدیځ سرحد، چې د فخری د کرښې په نوم يادېږي، د سياه کوه له سیمې څخه د ذوالفقار تر درې پورې د شمال په استقامت تثبيت او وټاکل شو. له سياه کوه څخه تر اسلام قلعه

پورې سرحدی کرښه د ځمکې پرمخ او له اسلام قلعه څخه د ذوالفقار تر درې پورې د هرېرو سیند د افغانستان او ایران ترمنځ سرحدی کرښه جوړوي.

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي پر ډلو وېشل کېږي. هره ډله پر لاندې یوه موضوع پخپلو کې بحث کوي او پایلې یې ټولگيوالو ته وړاندې کوي.

- د سیستان د سیمې څرنگوالی په هکله معلومات.
- د افغانستان او ایران د دولتونو د سرحدی کرښو د ټاکلو په هکله ولې د هند له وایسرای څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د گولډ سمت د کار پایله څرنگه شوه؟
- له اصلي مسیر څخه د نادعلي د رود انحراف څه ستونزې رامنځته کړې او موضوع په څه ډول حل شوه؟

- د ایران دولت د ملگرو ملتونو د امنیت شورا ته ولې گيله وکړه او پایله یې څه شوه؟
- د فخری سرحدی کرښه څرنگه وټاکل شوه؟

### پوښتني:



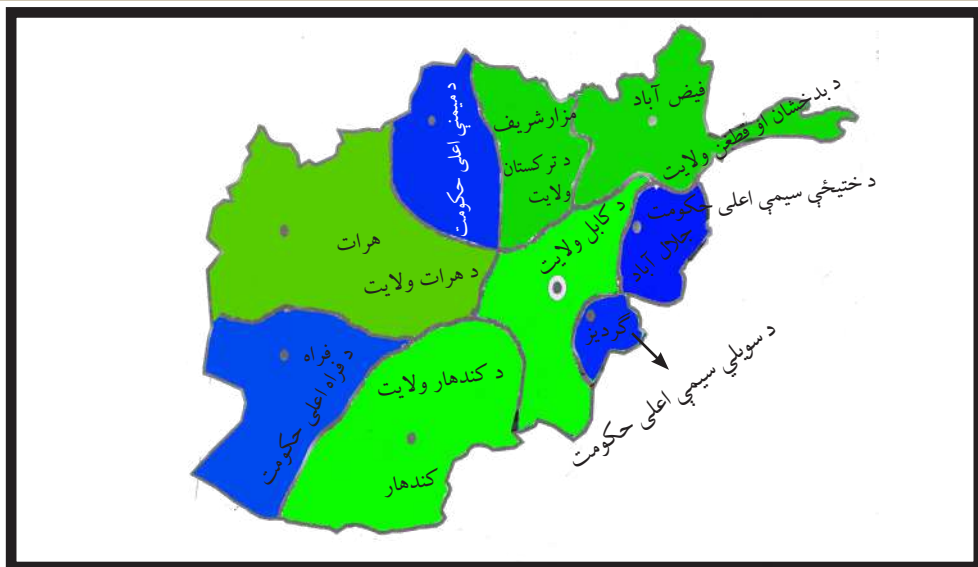
- ۱- د افغانستان او ایران ترمنځ د سیستان د سیمې په سر اختلاف ولې راپورته شو؟
- ۲- د سیستان د حوزې په باره کې معلومات ورکړئ.
- ۳- د مک مهان سرحدی کرښه د کومو سیمو ترمنځ ده؟
- ۴- د فخری سرحدی کرښه د ( ) او ( ) سیمو ترمنځ ده.

## له ټولگي څخه بهر فعالیت:



د افغانستان نقشه رسم کړئ او د مکمهان او فخری کرښې پکې وښیئ.

# ۱-۶ اداري تشکيلات



د امير امان الله خان په وخت کې د افغانستان ملکي وېش

د غازي امان الله خان په دوره کې افغانستان پر پنځو ولايتونو او څلورو اعلي حکومتونو وېشل شوی و. د افغانستان ولايتونه کابل، کندهار، هرات، ترکستان، قطغن او بدخشان او اعلي حکومتونه يې د ختيځې سيمې اعلي حکومت، د سويلي سيمې اعلي حکومت، د ميمني اعلي حکومت او د فراه اعلي حکومت وو.

له ۱۳۴۳ لمريز کال څخه مخکې د ځينو ولايتونو ساحې دومره پراخې وې چې د هغو اداره د طبيعي خنډونو لکه: غرونه، پراخې اوسوځوونکې دښتې، تنگې او صعب العبوره درې او دهغه وخت د لېږد او رالېږد د وسايلو له کبله زياتې ستونزې رامنځته کړې وې. د دولت د کارکوونکو مصروفيت دومره زيات و چې په ډېر مشکل سره د خلکو عريضو او شکايتونو ته غورځول کېده.

عرفاني او ټولنيزو موضوعگانو ته کم پام کېده. نو په ۱۳۴۳ لمريز کال کې د لومړي ځل لپاره د اساسي قانون د تطبيق او د ولسواکۍ د تعميم لپاره د هېواد په اداري تشکيلاتو کې اساسي تغييرات راغلل او افغانستان پر ۲۹ اداري واحدونو يا ولايتونو ووېشل شو.

هر ولايت د والي په واسطه، چې له مرکز سره مستقيمي اړيکې لري، اداره کنترول کېده. د هر ولايت اداري او قضائي چارې پخپل وار د خلکو د ارامۍ او آسانتياوو لپاره په کوچنيو اداري واحدونو ووېشل شوې. هر ولايت پر ولسواليو او کليو وېشل شوی و. علاقه دارۍ اوس له منځه تللي او په ولسواليو بدلې شوې دي. د هرې ولسوالۍ په سر کې ولسوال دی. د ولسواليو اداره له ولايت او د ولايت اداره له مرکز سره اړيکې لري. د اجرائي قوې نور غړي د وزارتونو له خوا ټاکل کېږي او خپلې دندې په ولايت کې د والي د نظر لاندې او په ولسواليو کې د ولسوال تر نظر لاندې سرته رسوي.



والي د قانوني کارونو د ترسره کولو په برخه کې د محلي ارګانونو ریاست او جمهوري ریاست ته مسؤلیت لري او ځواب وايي.

په ۱۳۷۰ لمریز کال کې د هېواد په اداري وېش کې ۳۲ ولایتونه، ۹۴ ښاري ساحې او ۲۹۴ ولسوالۍ او ۳۳،۵۰۰ اصلي او فرعي کلي شامل وو. له ۱۳۸۵ لمریز کال څخه وروسته دوې ولسوالۍ، چې یوه پنجشیر او بله یې دایکندي وه، د ولایتونو کچې ته لوړې شوې.

• په دې وروستیو کلونو کې د افغانستان اسلامي جمهوریت په ۳۴ ولایتونو او ۳۶۴ ولسوالیو او څو موقتو ولسوالیو ویشل شوی دی. د افغانستان تر ټولو لوی ښار د کابل او د هېواد پلازمېنه ده. لاندینی جدول د هېواد ولایتونه او د ولایتونو مرکز ونه ښيي.

شمېره	د ولایت نوم	د ولایت مرکز	د ولایت مساحت په کیلو متره مربع
۱	کابل	د کابل ښار	۴۵۲۳/۵۸
۲	قندهار	د کندهار ښار	۵۴۸۴۴/۵
۳	هرات	د هرات ښار	۵۵۸۶۸/۵۳
۴	بلخ	د مزار شریف ښار	۲۰۷۹۷/۶۳
۵	ننګرهار	د جلال آباد ښار	۷۶۴۱/۰۵
۶	پکتیا	د گردیز ښار	۵۵۸۳/۱۵
۷	غزني	د غزني ښار	۲۲۴۶۰/۵۳
۸	پروان	د چاریکارو ښار	۵۷۱۵/۰۵
۹	هلمند	د لښکرګاه ښار	۵۸۳۰۵/۰۷
۱۰	بغلان	د پلخمری ښار	۱۸۲۵۵/۲۴
۱۱	فاریاب	د میمنې ښار	۲۰۷۹۷/۶۳
۱۲	نیمروز	د زرنج ښار	۴۲۴۰۹/۵۳
۱۳	بدخشان	د فیض آباد ښار	۴۴۸۳۵/۹۱

۱۱۲۹۱/۵۲	د شبرغان ښار	جوزجان	۱۴
۱۸۰۲۹/۱۶	د باميانو ښار	باميان	۱۵
۱۷۴۷۱/۸۰	د قلات ښار	زابل	۱۶
۳۶۶۵۷/۴۲	د فېروز کوه (چغچران) ښار	غور	۱۷
۲۰۷۹۴/۰۱	د قلعه نو ښار	بادغيس	۱۸
۱۳۴۳۷/۸۱	د ايبک ښار	سمنگان	۱۹
۱۲۴۵۷/۸۲	د تالقان ښار	تخار	۲۰
۸۰۸۰/۸۶	د کندز ښار	کندز	۲۱
۳۹۷۷/۰۸۷	د مهترلام ښار	لغمان	۲۲
۴۹۳۳۹/۱۱	د فراه ښار	فراه	۲۳
۱۹۵۱۵/۸۶	د شرنې ښار	پکتیکا	۲۴
۴۹۲۵/۹۰	د اسعد آباد ښار	کونړونه	۲۵
۴۵۶۸	د پل علم ښار	لوگر	۲۶
۱۰۳۴۸/۳۲	ميدان ښار	ميدان وردگ	۲۷
۱۹۰۸	د محمود راقی ښار	کاپيسا	۲۸
۹۲۶۶/۷۴	د پارون ښار	نورستان	۲۹
۴۲۳۵/۲۶	د متون ښار	خوست	۳۰
۱۶۳۸۵/۵۷	د سريل ښار	سريل	۳۱
۱۱۴۷۳/۶۷	د ترين کوټ ښار	ارزگان	۳۲
۳۷۷۱/۶۲	د بازارک ښار	پنجشير	۳۳
۱۷۵۰۱/۳۶	د نیلي ښار	دایکندي	۳۴



## په ټولګي کې فعالیت:



- زده کوونکي دې پر ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لاندنيو موضوعاتو په باره کې پخپلو کې بحث وکړي. یو تن دې د ډلې په استازیتوب خپله موضوع ټولګیوالو ته شرحه کړي.
- د امانې دورې اداري تشکيلات:
- په ۱۳۴۳ هجري لمریز کال کې په اداري تشکيلاتو کې بدلون ولې راغې.
- د ولایتونو او ولسوالیو اداره څه ډول ده؟
- د هېواد د ولایتونو، ولسوالیو او کلیو شمېر څومره دی؟ وروستنی ولسوالی، چې د ولایت سطحې ته لوړې شوې دي، نومونه یې واخلي.



### پوښتنې:

- ۱- د غازي امان الله خان د دورې د ولایتونو نومونه واخلي.
- ۲- د غازي امان الله خان د دورې اعلی حکومتونه کوم دي؟
- ۳- کوم ولایتونه د هېواد په شمال کې دي.
- ۴- د افغانستان د مرکزي ولایتونو نومونه واخلي.
- ۵- د کابل، بلخ، ننگرهار، او هرات ولایتونو د مرکزونو نومونه واخلي.
- ۶- د هېواد لویدیځ ولایتونه په نقشه کې وښیئ.

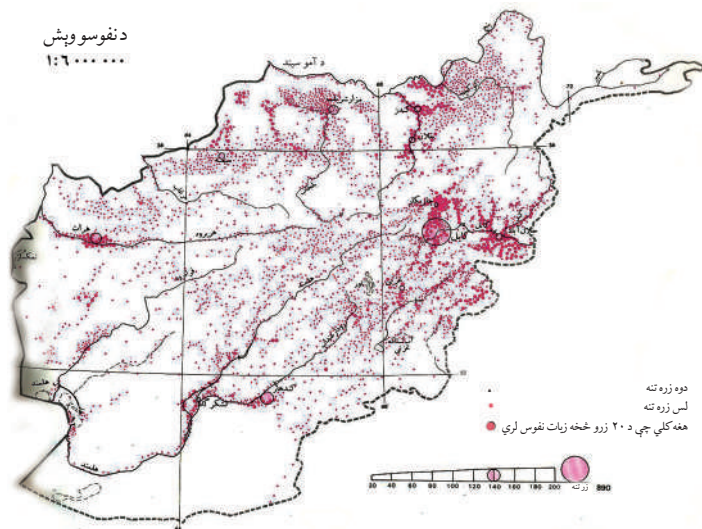
## له ټولګي څخه بهر فعالیت:



د افغانستان نقشه رسم کړئ او په هغې کې د هېواد د لویو ولایتونو او ښارونو موقعیت و ټاکئ.

# دوهم څپرکی

## ۱-۲ د هېواد په پرمختیا کې د نفوسو اهمیت.



### د هېواد په پرمختیا کې د نفوسو اهمیت:

نفوس د هېواد ټولو اوسیدونکو ته وایي چې د بېلو لاملونو له مخې په بېلابېلو ځایونو کې استوګن او ځای پرځای شوي دي. د نفوسو شمېر په ځینو ځایونو کې لږ او په ځینو ځایونو کې ډېر دی. نو د نفوسو تناسب د استوګنې پر سیمه باندې د اهمیت وړ دی.

د نفوسو د ګڼوالي له پاره باید د یوې سیمې نفوس د هغې پر مساحت ووېشو. د افغانستان نفوس په ۱۳۹۷ لمریز کال کې ۳۰ میلیونه تنه اټکل شوی دی چې په ټول هېواد کې ژوند کوي. اوسنی نفوس په ټول هېواد کې یو ډول نه دی، بلکې اقلیمي، د ځمکې د جوړښت شرایط او نور اقتصادي، بشري او سیاسي لاملونه د نفوسو په ساحوي توپیر کې اغېز لري.

همدارنگه، پورتنیو لاملونو ته په پام سره په حاصلخېزو سیمو، لکه: ننگرهار، لوګر، کاپیسا، لغمان، او پروان کې زیات نفوس ځای پرځای شوي دي. په داسې حال کې چې د بکوا او مارګو په سوځوونکو دښتو کې د نفوسو شمېر ډېر لږ دی.

په هېواد کې پرمختیايي پلانونه د نفوسو د زیاتوالي له مخې په پام کې نیول شوي دي. د افغانستان نفوس په صنعتي مرکزونو، اقلیمي سیمو، ښارونو او کلیو کې په مختلفو اندازو ځای پر ځای شوي دي. د خلکو د ژوندانه لپاره د کرنې په پرمختیا او د لومړنیو توکو د تولید پر بنا ۸۰ سلنه خلک په کلیو او ۲۰ سلنه نور په ښارونو کې ژوند کوي. په دې وروستیو کلونو کې د وخت په تېرېدو او د سیاسي بدلونونو پر اساس د نفوسو ګڼه ګوڼه په کابل، جلال آباد، مزار شریف، هرات او ځینې نورو ښارونو کې زیاته شوې ده.

- د اقتصادي او صنعتي لاملونو له کبله د هېواد ځينې وگړي په صنعتي مرکزونو کې ژوند کوي؛ لکه د پلخمرې د نساجي فابريکې د بغلان د قند فابريکې او داسې نورو کارخانو په شاوخوا کې استوگن دي.

- کرنيزې پروژې لکه د هابې او غازي آباد فارمونه، د هلمند، ناد علي او داسې نورې پروژې د زياتو نفوسو د ځای پرځای کېدنې لامل شوي دي.

- د کرنيزو ځمکو د خړبولو لپاره د سيندونو شتون د کرنيزو کليو د پرمختگ سبب شوی. همدارنگه، سوداگريز بندرونه لکه تورخم، اسلام کلا، حيرتان، سپين بولدک او داسې نور د ډېرو نفوسو د ځای پرځای کېدنې سبب شوي دي.

لنډه دا چې د سوځوونکو شگو او يا غرنیو لوړو برخو په پرتله په هوارو او مناسبو اقليمي سيمو کې د نفوسو د مېشته کېدنې مينه ډېره وي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پر لاندې يوه موضوع بحث وکړي او پایلې دې په ټولگي کې شرحه کړي.

- ۱- په سياسي لحاظ د نفوسو گڼوالی.
- ۲- په اقتصادي لحاظ د نفوسو گڼوالی.
- ۳- په طبيعي لحاظ د نفوسو گڼوالی.



### پوښتنې:

- ۱- نفوس تعريف کړئ.
- ۲- لانديني ولايتونه ډېرگڼ نفوسه دي.
- الف: کابل، کاپيسا، ننگرهار، لوگر، او پروان      ب: تخار، کونړ او لغمان
- ج: لوگر، ميدان وردک او غزنی      د: دايکندي، خوست، او پکتيا.
- ۳- آیا اقليم او ښه خاوره د نفوسو په گڼوالي کې اغېز لري؟
- ۴- په سوځوونکو دښتو کې د نفوسو گڼوالی څه ډول دی؟ د دغې موضوع بېلگه ووايست.



## له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د نفوسو د وېش او گڼوالي لاملونه کوم دي؟ نومونه يې واخلي.

## ۲-۲ احصایه اود نفوسو جغرافیایي وېش

د خپل استوګنځي په باره کې فکر وکړئ او وواياست چې نفوس يې ولې زیات شوی دی؟ افغانستان له ډېرو پخوا دورو څخه د خلکو د استوګنې ځای و او بېلابېلو قبیلو ته يې د غرونو په شنو لمنو، د وبالو او سیندونو په غاړو کې ځای ورکړی دی او د افغانستان په تاریخ کې يې د لرغوني آریایي، مدنیت بنسټ ایښی دی چې تاریخي جغرافیه د دې حقیقت ښکارندویه ده.

د دې هېواد تاریخي لرغونتوب، د نفوسو استقرار چې د لویو مدنیتونو او د تاریخي ښارونو د تاسیس له مخې لکه بلخ پیل کېږي، تقریباً له ۸۰-۸۵ سلنه نفوس يې په کرنه او د هغې په اړوندو کارونو بوخت دي. تر اوسه هم کرنه د نفوسو د تمرکز او وېش ستر لاملونه ګڼل کېږي. له همدې امله د فزیکي چاپیریال جوړښت، د اقلیم ډول، هایډروګرافي ځانګړتیاوو، د انساني نفوسو د تمرکز او استوګنې لپاره په بېلابېلو تناسبونو شرایط برابر کړي دي. زموږ په هېواد کې هم د نړۍ د نورو سیمو په شان، سیمې په بېلابېلو تناسبونو رامنځته شوي دي. زموږ په هېواد کې د نړۍ د نورو سیمو په څیر، درې، وادی، جلګې او د سیندونو غاړو د خلکو د بېلابېلو ډلو د استوګنې لپاره وړ چاپیریال رامنځته کړي دی او د کرنې او ژوندانه له پاره يې مساعدې برخې جوړې کړي دي چې د کرنې، صنعت، مالدارۍ او د صنعتي فعالیت د پر اختیا له لپاره ګټورې دي. د استوګنې نا مناسبې سیمې يې د استوګنې په سیمو بدلې کړې دي. په هېواد کې د نفوسو تمرکز په هغو سیمو کې چې لوړوالی يې له ۲۵۰۰ مترو څخه زیات دی، محدود دی خو هغه سیمې چې مساعد اقلیم، ښه خاوره او ډېرې اوبه لري، زیات خلک پکې استوګن دي. په همدې ډول، هغه سیمې چې له ۱۰۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري په ټول هېواد کې پراخې او هوارې سیمې دي چې د نفوسو د ځای پر ځای کېدنې لپاره يې ښه شرایط برابر کړي دي پرته له صحرايي سیمو څخه. د دې سیمو زیات نفوس په کرنه او مالدارۍ او نورو تجارتي او صنعتي چارو بوخت دي.

د افغانستان اداري واحدونه څرګندوي چې د کرنې له مخې زیات اهمیت لري او زیات نفوس يې ځانته جلب کړی دی او د نورو سیمو په تناسب يې ګڼ نفوسه سیمې جوړې کړې دي. په همدې ډول يې په پورتنیو نقطو کې تجاري، اقتصادي او صنعتي لوی ښارونه او داسې نورې سیمې جوړې کړي دي چې د زیاتو نفوسو په تمرکز کې اغېز لري.

صنایع او د فابریکو جوړول، عرفاني او فرهنګي مرکزونه، اداري، نظامي او توریستي واحدونه هم د نفوسو د راټولیدو او تمرکز لامل شوي دي چې کولی شو د کابل، ننگرهار، کاپیسا او نورو ولایتونو څخه يې یادونه وکړو.

د اوبو شتون د نفوسو په ګڼو الی کې ډېر اغېز لري. که د سیندونو، د چپنو او کاریزونو غاړې وګورو، دغو سیمو د نورو سیمو په نسبت زیات نفوس ځانته جلب کړي دي. په تېره بیا د سیندونو، کاریزونو او چپنو منځنۍ او وروستۍ برخې د نفوسو په تمرکز کې له ډېرو پخوا کلونو څخه لویه برخه درلوده.



د نفوسو گڼوالی په دې نقطو کې څرگنده ترسترگو کېږي. د مثال په ډول: د لوگر، پنجشیر، الیشنگ، الینگار، کونړ، هریرود سیندونه او مرستیالان یې، د هلمند د سیند ساحل او مرستیالان یې لکه ترنک، ارغستان او ارغنداب، د مرغاب سیند او مرستیالان یې، د کندز سیند، فراه رود، خاشرود او ادرسکن او د آمو د سیند کین ساحل د افغانستان ډېرې گڼ نفوسه سیمې دي.

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي پر ډلو وېشل کېږي. هره ډله د لاندې پوښتنو په باره کې فکر کوي او نتیجه یې د ډلو استازي نورو ته تشریح کوي. د کومو دلیلونو له مخې د نفوسو گڼوالی په یوه ځانگړې سیمه کې زیات وي؟ په قناعت بڼه پوښتنو د لیلونو یو له بل سره بحث وکړئ.

### پوښتنې:



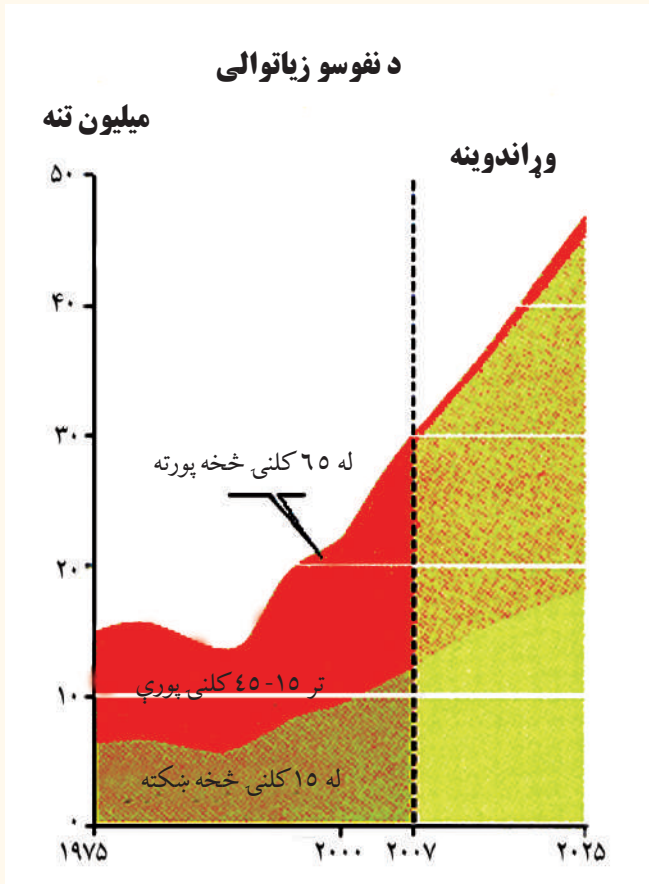
۱. د هغو سیندونو نومونه واخلي چې د نفوسو د گڼوالي باعث کېږي.
۲. د هلمند سیند لاندې اهمیت لري:
  - الف: اقتصادي، کرنیز، صنعتي او تولیدي
  - ب: اقتصادي او انرژي
  - ج: اقتصادي او شخصي
  - د: ټول سم دي
۳. هغه سیمې چې له ۲۵۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري د نفوسو ځای پر ځای کیدنه په کې څرنگه ده؟
۴. د هېواد د اوسیدونکو په ژوندانه کې د کاریزونو اهمیت بیان کړئ.

## له ټولگي څخه بهر فعالیت:



کوم جغرافیایي شرایط د ښارونو د جوړېدو او د نفوسو د گڼوالي سبب شوي دي؟ په کتابچو کې د ځواب له لیکلو وروسته یې نورو ته تشریح کړئ.

## ۲-۳ د نفوسو وده او منځنی عمر



### پوهېږئ چې د نفوسو وده او منځنی عمر زموږ په گران هېواد کې څومره دی؟

د نفوسو نسبي وده د یوه هېواد د خلکو زیاتوالي ته ویل کېږي. د خلکو د شمېر او د نفوسو د نسبي ودې په باره کې بنسټیز ارقام او څېړنه اساسي اړتیا گڼل کېږي. په دې ډول کولی شو چې د ډیموگرافي له مخې چې د نفوسو وده، مړینه (نارینه او ښځینه) او نور ارقام هر وخت د څېړونکو او مؤسساتو په واک کې ورکړو. په مخ پر ودې هېوادونو کې د نفوسو وده د ټولنیزو، مذهبي او اقتصادي مقرراتو تابع ده.

- افغانستان هم د هغې ډلې یو هېواد دی.

له همدې امله، په افغانستان کې د نفوسو منځنی او عادي وده ۲۰۳ سلنه محاسبه شوې ده. له دې

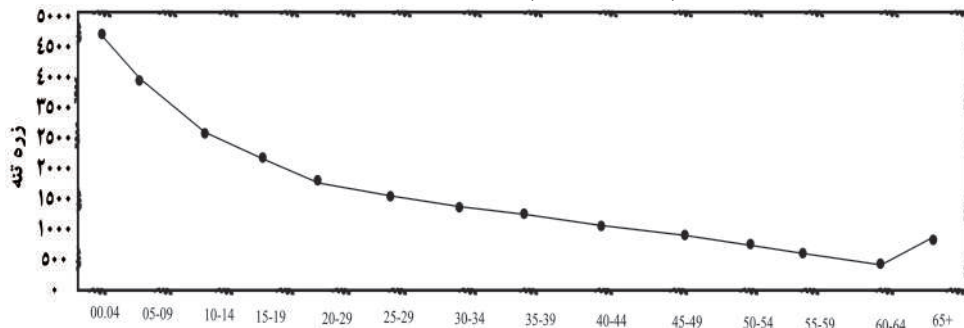
سره سره چې دقیقه احصائیه نشته. د افغانستان د نفوسو په هکله اټکلي ارقام په رسمي ډول د لومړي ځل له پاره په ۱۳۱۵ لمریز کال کې خپاره شول. د افغانستان ټول نفوس هغه وخت لس میلیونه او اويا زره بنودل شوي دي.

د پلان وزارت د ۱۳۲۹ لمریز کال د احصائیه له مخې د ټول هېواد نفوس ۱۲ میلیونه اټکل کړي دي. د همدې کلونو د نفوسو وده پر اټکل ولاړه ده.

بشپړه سرشمېرنه د ۱۳۵۸ لمریز کال د جوزا د میاشتې پر ۲۵ نېټه پیل او د چنگاښ د میاشتې پر ۱۴ نېټه پای ته ورسیده. له دې سره سره چې دقیقه احصائیه واخستل شوه، خو بیا هم ویې نه شو کولی چې د هېواد د ټولو سیمو احصائیه واخلي. د ۱۳۵۸ لمریز کال د احصائیه له مخې د افغانستان ټول نفوس ۱۵.۹ میلیونه تنه اټکل شوی چې ۱۳.۴ میلیونه تنه یې دایمي استوګن او ۲.۵۶ میلیونه تنه نور یې کوچیان وو چې د ټول نفوس ۱۵.۴ سلنه په ښارونو او ۸۴.۶ سلنه په کلیو کې ژوند کاوه. په دې کال کې په کلیو یا ښارونو کې مېشت نفوس، چې ټولې کورنۍ ۲،۱ میلیونه وې، په منځني ډول د هرې کورنۍ غړي ۶ تنه ثبت شول.

په داسې حال کې چې د هېواد نفوس په ۱۳۸۸ هـ ش کال کې ۲۶ میلیونه تنه وو؛ په ۱۳۹۷ هـ ش کال کې ۳۰ میلیونه تنه اټکل شوي دي.

په ۱۳۸۶ کال کې، د عمر له مخې د نفوسو د گروپونو بېلوالی



### اضافي معلومات

له ۱۳۴۰ څخه تر ۱۳۷۰ لمريز کلونو پورې د نفوسو د زياتوالي معلوماتي جدول.

د ودې سلنه	کال	ګڼه
۳,۱	۱۳۴۰	۱
۳	۱۳۴۸	۲
۲,۸	۱۳۵۰	۳
۲,۶	۱۳۵۹	۴
۱,۹	۱۳۷۰	۵
۲,۰۳	۱۳۸۶	۶

### په ټولګي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د نفوسو د اهميت په باره کې بحث وکړي او د هېواد د پرمختيا په باره کې دې د هغه اغېز پخپلو کې سره شريک کړي.



## پوښتنې:

- ۱- د مخ پر ودې هېوادونو د نفوسو وده څرنگه ده؟
- ۲- د نفوسو وده څه ارزښت لري؟
- ۳- د افغانستان د نفوسو احصائیه اټکلي ده که واقعي؟
- ۴- په کومو هېوادونو کې د نفوسو کنټرول مجاز نه دی؟



## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زموږ په هېواد کې د نفوسو وده د کومو لاملونو تابع ده؟ کله چې مو د لیلونه په کتابچه کې ولیکل، بله ورځ پرې په ټولګي کې بحث وکړئ.

## د نفوسو څرنګوالی او په هېواد کې قومي جوړښت

په افغانستان کې د نفوسو څرنګوالی، د لاندنیو مطالبو له مخې مطالعه او ارزولی شو.

• د عمر له مخې.

• د جنس له مخې.

د نفوسو څرنګوالی د ټولنیزو او اقتصادي خدمتونو (کرنې، کانونو او داسې نورو) له مخې مطالعه کېږي. د ۱۳۵۸ لمریز کال راهیسې د هېواد په سطحه کومه سر شمېرنه نه ده شوې. له همدې امله په افغانستان کې د نفوسو د وېش، ترکیب د ودې د اندازې او اقتصادي او ټولنیزو ځانګړتیاوو په هکله مستند احصائیوي معلومات نشته. خو په ۱۳۸۳ لمریز کال کې د نفوسو د څرنګوالي لومړیتوب د جنس (نارینه او ښځینه) له مخې مطالعه شو.

• په ۱۳۸۳ لمریز کال کې د جنس له مخې د نفوسو د څرنګوالي لومړیتوب احساس شو. د اتمې لسیزې په پیل کې ښځینه وو ته پام وشو، چې د هغوی فعاله ونډه اخیستنه په ټولو برخو کې څرګنده ښکاري. اوس د پام وړ شمېر ښځې په شورا (ولسي او مشرانو جرګه) کې دنده ترسره کوي. په همدې ډول، د ښځو ونډه په دولتي ادارو، په تېره بیا د پوهنې او اقتصاد په بېلابېلو سکتورونو کې زیاته شوې ده.

• مخ پر ودې هېوادونو په ډله کې زموږ د هېواد د نفوسو وده (د زېږېدنې څخه تر ۱۵ کلنۍ پورې) ۴۴،۶ سلنه، د (۱۶ څخه تر ۶۰ کلنۍ پورې) ۵۲،۹ سلنه او د ۶۵ کلنۍ څخه پورته ۲،۶ سلنه اټکل شوې ده.

په هېواد کې اقتصادي فعاله نفوس تر (۱۵ - ۶۵) کلنۍ پورې دی چې د ۸۰ سلنه یې د کرنې او مالدارۍ په برخه کې او پاتې نورې په صنایعو، کانونو او ټولنیزو خدمتونو کې بوخت دي او له ۶۵ کلنۍ څخه پورته غیر فعال اقتصادي نفوس تشکیلوي.

---

- د حقوق بشر سازمان د کوچنیوالي عمر د مشغولیت له پلوه ۱۸ کلني غوره کړی دی.



په افغانستان کې د جنس له پلوه د نفوسو څرنګوالی:

کلیوالي نفوس		ښاري نفوس		کال
نارینه	ښځې	نارینه	ښځې	۱۳۸۸
۹۱۲۷۴۰۰ تنه	۸۷۵۲۳۰۰ تنې	۲۶۵۶۲۰۰ تنه	۲۵۰۳۰۹۰ تنې	
۱۷۸۷۹۷۰۰ تنه		۵۱۵۹۲۰۰ تنه		

د لوست د وروستۍ برخې د اضافي معلومات تر سرلیک لاندې جدول کې د عمر له پلوه د نفوسو د ترکیب څرنګوالی ښه کتلی شی.

### په هېواد کې قومي جوړښت او د قومونو جغرافیایي وېش:

- په افغانستان کې د مېشتو قومونو جغرافیایي وېش په څه ډول دی؟
- د افغانستان اوسیدونکي د تاریخي دودونو او د اساسي قانون پر اساس ټول افغانان دي. خو د بشري جغرافیې له مخې زموږ په هېواد کې بېلابېل قومونه ژوند کوي چې د هغو په اړه لڼه یادونه کوو. په دې خاوره کې پښتانه د تاریخي اسنادو له مخې د اریایانو ډېر پخوانی توکم بلل کېږي. هغه ژبه چې پرې خبرې کوي، د پښتو په نوم یا ډېري او د نورو اریایي ژبو به څېر ده.
- د یونان وتلي مؤرخ هیروdot پښتانه د پک تویس او د دوی سیمې د پکتیس په نوم یاد کړې دي. پښتانه په ټول افغانستان کې استوګن دي، خو زیات یې په ختیځ کابل او د کابل په ګاونډیو ولایتونو، په جنوبي، جنوب ختیځ، ختیځ او جنوب لویدیځ کې ژوند کوي. په شمالي ولایتونو کې هم ګڼ شمېر اوسېږي.
- تاجکان د پښتنو په څېر د دې سیمې د اریایانو ډېر پخوانی قوم دی، چې په ټول هېواد کې شته خو زیات قومونه یې د هېواد په شمال کې له بدخشان څخه تر هرات او د هندوکش په جنوب کې له پروان څخه تر کابل پورې ژوند کوي او دري ژبه خبرې کوي.
- ازبکان او ترکمنان د دې هېواد پخواني اوسیدونکي دي او د هېواد په شمال او شمال لویدیځ کې ژوند کوي. ازبک قرغز، قزاق او ترکمن په ترکی او ازبکي ژبو خبرې کوي.
- هزاره ګان هم زموږ د هېواد پخواني اوسیدونکي دي چې په هزاره ګي لهجه په دري ژبه خبرې کوي. په بامیانو او مرکزي لوړو سطحو کې اوسېږي.
- نورستانيان هم یو اریایي قوم دی او د دې هېواد اوسیدونکي دي. د نورستانيانو د اوسیدو سیمه نورستان او ژبه یې نورستاني ده. یو بل قوم چې اریایي نژاد لري، پشه یان دي چې په کونړ، کاپیسا او

لغمان کې ژوند کوي. ژبه يې ختيځه اريايي ريښه لري.

• بل قوم چې اريايي نژاد لري، بلوڅ دي چې د کندهار په جنوب او پخوانسور کې ژوند کوي. ژبه يې بلوڅي ده په پښتو او دري هم خبرې کوي.

په همدې ترتيب، زموږ په گران هېواد کې ځينې قزل باش، عرب اوسيدان هم ژوند کوي. په همدې ډول، ځينې هندوان او سکان هم په کابل، ننگرهار، کندهار، گردېز، خوست او غزني کې ژوند کوي چې د دې هېواد اوسيدونکي دي. د يادولو وړ ده چې ځينې نور قومونه هم شته چې پوره مطالعه او خبرنه غواړي.

## په ټولگي کې فعاليت:



د نفوسو څرنګوالي څه مفهوم لري؟ هره ډله به په دې هکله بحث وکړي. د ډلې استازي دې هم ټولګيوالوته ووايي چې په هېواد کې د ميشتو قومونو په هکله بحث وکړي او خپل معلومات له نورو سره شريک کړي.

## پوښتنې:



۱. هغه قومونه چې په افغانستان کې ژوند کوي، نومونه يې واخلئ.
۲. د اضافي معلوماتو د جدول له مخې د په کار بوختو نفوسو سلنه پيدا کړئ
۳. د کوم عمر خلکو ته فعاله اقتصادي نفوس ويل کېږي؟

## له ټولگي څخه بهر فعاليت:



په افغانستان کې د استوګن قومونو په باره کې، له بېلابېلو سرچينو څخه په گټې اخيستې سره يوه لنډه مقاله وليکئ.

## اضافي معلومات

۱۳۸۶ (۲۰۰۷-۲۰۰۸)

## ټول دايمي استوگن نفوس

نارینه (تنه)	بښځینه (تنې)	ټول نفوس (تنه)	سلنه	عمر (په کال)
۱۱۷۸۳۶۰۰	۱۱۲۵۵۳۰۰	۲۳۰۳۸۹۰۰	۱۰۰	
۲۱۹۲۶۹۱	۲۳۲۱۸۷۱	۴۵۱۴۵۶۲	۲۰	۰۴-۰۰
۱۷۵۰۷۱۷	۱۶۹۴۹۶۲	۳۴۴۵۶۷۹	۱۵	۰۹-۰۵
۱۳۹۹۴۵۶	۱۲۵۳۶۸۷	۲۶۵۳۱۴۳	۱۱	۱۴-۱۰
۱۱۴۸۴۳۷	۱۰۱۷۴۴۴	۲۱۶۵۸۸۱	۹	۱۹-۱۵
۹۵۶۱۸۶	۹۰۴۷۱۲	۱۸۶۰۸۹۸	۸	۲۴-۲۰
۷۶۰۹۷۲	۷۷۹۷۲۱	۱۵۴۰۶۹۳	۷	۲۹-۲۵
۶۱۰۴۱۸	۶۷۶۸۰۵	۱۲۸۷۲۲۳	۵	۳۴-۳۰
۵۳۹۴۱۳	۵۹۵۲۷۱	۱۱۳۴۶۸۴	۵	۳۹-۳۵
۴۹۴۷۴۳	۴۸۶۵۳۴	۹۸۱۲۷۷	۴	۴۴-۴۰
۴۵۰۲۲۱	۴۰۲۴۶۱	۸۵۲۶۸۲	۴	۴۹-۴۵
۳۹۶۶۸۸	۳۲۳۹۲۵	۷۲۰۶۱۳	۳	۵۴-۵۰
۳۲۸۵۴۸	۲۵۱۶۲۶	۵۸۰۱۷۴	۳	۵۹-۵۵
۲۵۶۲۵۸	۱۹۰۹۰۶	۴۴۷۱۶۴	۲	۶۴-۶۰
۴۹۸۸۵۲	۳۵۵۳۷۵	۸۵۴۲۲۷	۴	۶۵ کلن او له هغه څخه پورته

نوټ: د کوچیانو ۱,۵ میلیونه نفوس پکې شامل نه دي.

## ۲-۵ کورنی او بهرنی لېږد او د نفوسو ځای پر ځای کېدل



د هغو مهاجرتونو د انگېزو په هکله معلومات لری چې زموږ له هېواده شوي دي؟

په هېواد کې دننه او له هېواد څخه بهرته مهاجرتونه د سياسي او ټولنيزو ستونزو، تاريخي او د طبيعي پېښو د اغېزو له مخې کېږي چې انگېزې يې په لاندې ډول دي:

- **سياسي لېږد:** سياسي لېږديدنه هغه وخت کېږي چې فکري او عقيدتي ازادي موجوده نه وي؛ د بېلگې په توگه، له ۱۳۵۷ لمريزکال څخه وروسته د روس د تهاجم او تېري له امله د افغانانو ډېر لوی مهاجرتونه، چې په نړۍ کې ساری نه لري، نورو هېوادونو او لویو وچوته شوي دي، چې شمير يې له پنځه ميليونو څخه زيات دی.

## • اقتصادي مهاجرتونه:

د کليو او د کوچنيو او لويو ښارونو خلک لويو صنعتي ښارونو ته د کار او دندو د موندلو او د شتمنيو د ترلاسه کولو او خوندي ژوند لپاره مهاجرت کوي. پورتنيو لاملونو ته په پام سره د کليو خلک ښارونو، لکه: کابل، کندهار، هرات، مزار شريف او نورو صنعتي ښارونو ته مهاجرت کوي چې دغه کار لا تر اوسه دوام لري.

## • تاريخي مهاجرتونه:

په ډېرو پخوانيو وختونو کې اريايان له بلخ (بخدي) څخه شاوخوا سيمو ته تر هند او فارس پورې مهاجر شول. او وروسته يونانيانو، کوشانيانو او مسلمانانو يو پر بل پسې مهاجرت وکړ.

• هغه مهاجرتونه چې د طبيعي پېښو او وچکاليو په سبب رامنځته کېږي، مثلاً په ۱۳۴۹ لمريز کال کې د وچکالي له امله زموږ هېوادوال د خپلو کورونو پرېښودلو ته اړ شول چې د بادغيس، ارزگان او هزاره جاتو لوړه سطحه په دې ډله کې راځي.

• موسمي مهاجرتونه د تودو او سړو سيمو ترمنځ کېږي؛ يعنې مهاجر په اوږي کې د څارويو د روزنې او همدارنگه د کرنې لپاره گاونډيو سيمو ته مهاجرت کوي. د هېواد کوچيان يې ښه مثال دي.

## • د مهاجرت اغېزې:

مهاجرتونو په افغاني مهاجرو مثبتې او منفي اغېزې کړې دي.

۱- د فعال اقتصادي نفوس له لاسه ورکول.

۲- د مغزونو تېښته (د پوهانو او ماهرو خلکو مهاجرت).

۳- منفي اغېزې لکه: په HIV او د پوستکي په ناروغيو اخته کيدل.

۴- باندنيو هېوادونو ته د سرمايي لېږدول.

۵- د انساني حقوقو تر پښو لاندې کېدل.

### مثبتي اغيزې لاندې دي:

۱- د خپل فرهنگ لېږدول او د نورو له فرهنگ سره بلدتيا.

۲- د خپلې ژبې رواجول او د نورو له ژبو سره بلدتيا.

۳- د نوې ټکنالوژي سره بلدتيا.

### په ټولگي کې فعاليت:



زه کونکي دې پر ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې پوښتنو په باره کې بحث وکړي او

د هرې ډلې استازی دې خپل معلومات په ټولگي کې وړاندې کړي.

۱. پر سياسي مهاجرت او د هغه پر انگېزه بحث وکړئ.

۲. زموږ هېوادوالو لویو او صنعتي ښارونو ته ولې مهاجرت کړی؟

۳- آیا تاريخي مهاجرتونو زموږ په هېواد کې شوي دي؟

### پوښتنې:



۱- زموږ د گران هېواد اوسيدونکي له کليو څخه ښارونو ته ولې مهاجرتونو کوي.

۲- د مهاجرت منفي او مثبتې اغېزې بيان کړئ؟

۳- آیا زموږ هېوادوال اوس هم نورو هېوادونو ته مهاجرت کوي؟ ولې؟

## له ټولگي څخه بهر فعاليت:



زمونږ هېواد وال نورو هېوادونو ته ولې مهاجر کېږي؟ په دې باره کې يوه مقاله وليکئ او د جغرافيه په را تلونکي ساعت کې يې ټولگيوالوته وړاندې کړئ.

## ۱،۳ دين



د کعبې معظمې د خونې انځور

د افغانستان زیاتره خلک د کوم دين او مذهب پیروان دي؟

انسانان له خپلو عقیدو سره ژوند کوي. زموږ خلک هم له ډېرو پخوا وختونو راهیسې د بېلابېلو دینونو پیروان وو. زموږ نېکونو اریایانو نوو سیمو ته له کوچېدو مخکې ساده آیین درلوده. دوی د طبیعت هغه عناصر چې پر ژوندانه یې اغېز درلوده، مقدس گڼل. د افغانستان خلک، له دې سره سره چې په ختیځ کې د ویدي او برهمني زړې عقیدې پیروان وو، د هېواد په شمال لوېدیځ کې زردشتي آیین رواج درلود. خو کله چې له میلاد څخه مخکې ۲۰۶ کال



کې اشوکا د بودايي آيين د تبليغ او خپرولو له پاره ملا وتر له چې د هغه تاريخ نه زرکاله وروسته هم دې عقيدې او آيين د هېواد په ختيځ او شمال کې بشپړ رواج ومونده، چې د فکر، هنر او فرهنگ له پلوه يې د دې خلکو په ژوندانه ژوره اغېزه در لوده. بودايي آيين د اشوکا د نفوذ او سلطې په واسطه د هندوکش له جنوب څخه ترکندهاره پورې خپور شو.

د اسلام د مقدس دين په ظهور سره بېلابېل دينونه لکه: زردستي، بودايي او لږ څه آسماني دينونه، لکه يهوديت، مسيحييت په خراسان (افغانستان) کې پېروان او پلويان در لودل. خو داسې دين چې په ټول افغانستان کې عام رواج ولري، وجود نه در لوده. د هغه وخت خراسان يا اوسنی افغانستان د اسلام مقدس دين د منلو له پاره چمتو و. د حضرت عثمان (رض) په واکمنۍ کې، له ۲۵ هجري کال څخه وروسته د اسلامي فتوحاتو لمن افغانستان ته هم راورسېده. احنف بن قيس د هرات ښار ونيوه او خلک يې د اسلام په دين مشرف کړل. درېم خليفه حضرت عثمان (رض) عبدالله بن عامر د لښکر مشر وټاکه. عبدالله بن عامر اسلامي امپراطوري ترختيځ پورې وغزوله. هغه سرخس، فارياب، تالقان، کندهار او غزني فتح او اسلام يې هلته خپور کړ. کابل يې يو کال محاصره کړ او په مشکل سره يې فتح کړ. د وخت په تېرېدو سره د افغانستان ټولې سيمې د اسلام په دين مشرف شوې. يوازې کافرستان، چې وروسته په نورستان ياد شو، پخوانی دين تر ډېرې مودې پورې وساته چې په ۱۹م پېړۍ کې د امير عبدالرحمن خان په دوره کې د اسلام په دين مشرف شول. د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت رسمي دين اسلام دی. د نورو دينونو پيروان، د خپلو ديني مراسمو په ترسره کولو کې د قانون له احکامو سره سم آزادي. په افغانستان کې هېڅ قانون نه شی کولی چې د اسلام د مقدس دين د معتقداتو او احکامو مخالف وي.

په اوسني وخت کې د افغانستان خلک ۹۹.۶ سلنه د اسلام د مقدس دين پيروان دي.

ځينې هندوان او سکان په کابل، جلال آباد، کندهار، چاريکارو، گردیز او نورو ښارونوکې اوسېږي چې اکثر يې سوداگر دي.

د افغانستان مطلق اکثریت خلک د حنفي مذهب پيروان دي او د تشيع مذهب پيروان هم لري. د افغانستان اهل تشيع په جعفري او اسماعليه مذهبونو وېشل شوي دي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي پر ډلو وېشل کېږي او هره ډله دې پر لاندې يوه موضوع بحث وکړي او د بحث نتیجه دې په ټولگي کې شرحه کړي.

- آريايانو کوم ايین درلود؟
- بودايي آيين څه وخت او چېرته خپور شو؟
- د اسلام دين په افغانستان کې څه ډول خپور شو؟



## پوښتنې:

- لاندنې سمې او غلطې پوښتنې يوه له بلې څخه بېلې کړئ:
۱. آريايانو د طبيعت هغه عناصر، چې په ژوندانه کې يې اغېزناک وو، مقدس گڼل.
  ۲. د افغانستان ټول خلک د يو مذهب يعنې اسلام پيرو دي.
  ۳. کومو خلکو په افغانستان کې د اسلام په خپرولو کې نقش درلوده؟
  ۴. په اوسني وخت کې د افغانستان خلک د کومو دينونو او مذهبونو پيروان دي؟



## له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د ټولنو په هوساينې کې د اسلام د مقدس دين د ښېگڼو په اړوند څو کرښې وليکئ او ټولگيوالوته يې ولولئ.



په افغانستان کې له دېرشو څخه زیاتې ژبې شته چې د هېواد په بېلابېلو سیمو کې خلک په بېلابېلو لهجو پرې خبرې کوي.

د افغانستان د ژبو اهمیت، لکه: د نړۍ د نورو ژبو په شان د ویونکو په شمېر پورې اړه لري. د مثال په ډول، پښتو او دري د هېواد په پراخه ساحه کې عمومیت لري او خلک ورباندې خبرې کوي او د افغانستان تقریباً ټول خلک پرې پوهېږي؛ خو په اورمړي او عربي یوازې په څو محدودو کلیو کې خبرې کېږي.

اندو اروپایي ژبې په دوو اریایي (اریاني) او هندي ډلو وېشل کېږي. اریایي ژبې په عمومي ډول د هېواد په جنوب لویدیځ، شمال لویدیځ او شمال ختیځ کې زیاته رواج لري او مشهورې

ژبې يې پښتو، دري، بلوچي، اورمري او پاميري غلچه يې يعني غرنۍ ژبې دي. په هندي ژبو کې گورتې، کلشه يې، تيرايي، سنډي او پنجابي شاملې دي. رويدا ژبې چې د آريايي هندي گروپ ترمنځ يوه څانگه ده چې کتي، بشکلي، واپگلي، پرسيني، اشکوني، پشه يې، پراچې اونورستاني په کې شاملې دي چې په عمومي ډول د نورستان او د هغه د شاوخوا خلک پرې خبرې کوي.

د افغانستان نورې ژبې ترکي او مغولي دي چې د وه لړۍ په کې شاملې دي. يوه لړۍ هغه ژبې دي چې په مرکزي آسيا پورې اړه لري لکه ازبکي، قزاقي او قرغزي. دوهمه لړۍ يې په جنوب لوېديځ پورې اړه لري چې ترکمني او آذري احتواکوي.

### ۳.۳. د ژبو جغرافيايي وېش:

د افغانستان ژبې چې خلک پرې خبرې کوي، دا دي:

• **پښتو:** هغه کسان چې په پښتو خبرې کوي، تقريبا په ټول هېواد کې استوگن دي. خو زياتره پښتانه د افغانستان په ختيځو، جنوبي او جنوب ختيځو سيمو کې استوگنه لري. د اړبه ډېرې لهجې لري چې مشرقي او کندهاري لهجې يې يو له بل څخه بڼې پېژندل کيږي.

• **دري:** د هېواد ډېره پخوانۍ ژبه ده. د هېواد زيات خلک په مختلفو لهجو له دې ژبې سره څه نا څه په ټول هېواد کې بلديت لري.

• **بلوخي:** د هلمند، گودزبرې، صابري هامون او د هېواد د لوېديځ سرحدونو ځينې خلک پرې خبرې کوي.

• **ازبکي:** د هېواد په شمالي ولايتونو کې ځينې خلک پرې خبرې کوي.

• **ترکمني:** د هېواد په شمال او شمال لوېديځ کې د هرات تر ولايته پورې ځينې خلک پرې خبرې کوي.

• **پراچي:** د نجراب په يوه دره کې، چې د تگاب له اله ساي سره نښتې ده، ځينې خلک پرې خبرې کوي.

• منجي ژبه د بدخشان په منجان، واخي په واخان، سريگي د واخان په شمال، سنگليچې د

منجان په ختيځ او د بدخشان د زيبک په جنوب، زيبکي ژبه د بدخشان په زيبک، اشکاشمي د بدخشان په اشکاشم، شغني د بدخشان په اشکاشم او شغنان، رو شاني او اشري د بدخشان په لويديځ او د پنج د سيند په غاړه کې او قرغزي ژبه په کوچني پامير کې مرو چې دي.

- کټه وايگلي، شکوني او پاروني په نورستان کې، کورياتي ژبه په ختيځ نورستان، پشه يي ژبه په نورستان او د لغمان په درو، تگاب، نجراب، کوهستان، کاپيسا او پغمان کې، تيراهي د خيبر په لويديځ او ډکه او جتي د جتانو ژبه ده.
- په سنډۍ، لهندا او پنجابي اهل هندو خبرې کوي.
- اورمري په لوگر، براهوي د چخانصور د شورابک په شاوخوا سيمو کې رواج لري. مغلي او آذري ژبې اوس له منځه تللي دي. خو قزاقي د بلخ د ولايت په ځينو سيمو کې شته.
- په پښتو او دري ژبه د افغانستان اکثريت خلک خبرې کوي او د دولت رسمي ژبې دي. په هغو سيمو کې چې اکثريت خلک يې له ازبکي، ترکمني، پشه يي، نورستاني، بلوچي گوجري او يا پاميري ژبو څخه په يوه ژبه خبرې کوي، هلته پر پښتو او دري سربيره سيمه ييزه ژبه د درېمي رسمي ژبې په توگه دي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي پر ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پر لاندې يوه موضوع پخپلو کې بحث وکړي. يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب، موضوع په ټولگي کې شرحه کړي.

- د افغانستان خلک په کومو ژبو خبرې کوي. کومې ژبې د کوم دليل له مخې رسمي دي؟
- اندو اروپايي ژبې پر څو برخو وېشل شوې دي؟ د هر گروپ مشهورې ژبې له سيمو سره واضح کړئ.

• در ويدا، ترکي او مغولي ژبو په باره کې معلومات ورکړئ

• بلوځان، ازييگان ترکمنان د افغانستان په کومه سيمه کې ژوند کوي؟



### پوښتنې:

۱. د افغانستان هندوان په ( )، ( ) او ( ) ژبو خبرې کوي.
۲. پشه يي ژبه د هېواد په کومو سيمو کې رواج لري؟
۳. اوس کومې ژبې له منځه تللي دي او ويونکي نه لري؟
۴. پښتو او درې ولې رسمې ژبې دي؟
۵. کومې ژبې په کوم دليل د درېمو رسمي ژبو حيثيت لري؟



### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د افغانستان مهمې ژبې په يوه جدول کې په ترتيب وليکئ.



## ۱،۴- د مواصلاتو اهمیت:



په پورتنی انځور کې کومه لویه لار وینئ؟

مواصلاتي لارې د یوې ټولني او هېواد د اقتصادي، ټولنيز، سياسي، فرهنگي او اداري پرمختگ بنسټ گڼل کېږي. ټولې اقتصادي اړتياوې (کرنيزې، صنعتي او تجارتي)، ټولنيزه، فرهنگي او سياسي وده د مواصلاتي کرښو له ترقي او پرمختگ پرته امکان نه لري. د یوې هوسا ټولني اقتصادي او صنعتي پرمختيا د مواصلاتي کرښو او نقلیه وسيلو په پرمختگ او ترقي پورې اړه لري.



مخ پر ودې هېوادونه چې د اقتصادي او صنعتي پرمختګ لومړني پړاوونه وهي، تر ټولو لومړي بايد مواصلاتي او ترانسپورتي شرايط برابر کړي، چې توليدي او تجارتي وسايل او کسب او کار وده وکړي. افغانستان د مخ پر ودې هېوادونو په ډله کې په وچې پورې تړلی او غرنی هېواد دی. سيندونه يې هم د زيات څوړ او سېلابي رژيم په درلودلو د بېړيو د چلولو لپاره برابر نه دي. نو د ځمکنيو مواصلاتي او هوايي سکتورونو وده د هېواد بنسټيزه اړتيا ده. له منظمې مواصلاتي شبکې پرته هر اړخيزه اقتصادي او ټولنيزه وده ممکنه نه ده. مواصلاتي لارې ښارونه او سيمې سره نښلوي. اومه او د انرژۍ توليدوونکي مواد صنعتي مرکزونو او صنعتي او کرنيز محصولات بازارونو او استهلاکي مرکزونو ته لېږد وي.

په دې برخه کې پانگه اچونه د يوه هېواد د اقتصاد بنسټ جوړوي، چې په ټول هېواد کې د اقتصادي، سياسي، فرهنگي او اقتصادي پلان جوړونې د ودې او پراختيا سبب کېږي. د مواصلاتو د اقتصادي اهميت په هکله لنډ ويلی شو چې:

- له منظمو ترانسپورتي لارو څخه د گټې اخېستني په سبب بازار کې د کاليو بيه کمېږي.  
- د سون د موادو په لگښت کمېږي او د سوداگرۍ مالونه د وخت له ضايع کېدلو پرته بازارنو ته لېږدول کېږي.

- بېلابېل قومونه د يو او بل له دود او دستور څخه خبرېږي. د هېواد ملي يووالی ټاکنېږي، چې ورسره په ستونزو اخته سيمو ته په چټکۍ مرستې استول کېږي.

- د ترانسپورتي لارو په نشتوالي کې پر دې سربېره چې پورتنۍ موخې لاس ته نه راځي؛ بلکې د فرهنگ او ښوونې او روزنې د وروسته والي لامل هم کېږي.

زموږ په هېواد کې په تېرو وختونو کې د پورتنيو ستونزو په درک سره پخپلو پنځه کلنو پلانونو کې ډېره پرمختيايي بودجه، د موټرو د سرکونو د جوړولو لپاره بېله شوې وه. له درې لسيزو څخه په زياته اوږده تپل شوې داخلي جگړه کې ټولې مواصلاتي شبکې ويجاړې شوې او د هغو بيا جوړولو

ته اړتيا پېښه شوه. له همدې امله، د موقت حکومت له تشكيل څخه وروسته د توکيو - جاپان په کنفرانس کې د هېواد د لويو لارو جوړولو او پراختيا ته د اقتصادي زيربنا په توگه د لومړيتوب حق ورکړل شو. اوس د حلقوي لويې لارې ۸۰ سلنه جوړه شوې او له بندرونو سره نښلول شوې ده. په همدې ډول، يوله بل سره د ولايتونو او له مرکز سره د ولسواليو نښلول دوام لري. له بلې خوا، په پام کې دي چې ترانزيتي کرښې د شمال او لوېديځ گاونډيانو سره فعالې شي او زموږ د هېواد د سوداگرۍ اړيکې به په منطقه کې پراخې شي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو کې تنظيمېږي. يوه ډله دې د مواصلاتو اهميت د هېواد د اقتصادي زيربنا په توگه او دوهمه ډله د هېواد په اقتصادي او ټولنيزې ودې کې د مواصلاتو برخه باندې بحث وکړي. د ډلې يو غړی د زده کوونکو د فعاليت پايلې، ټولگيوالو ته وړاندې کوي. په پای کې ښوونکی د ډلې د فعاليت پايلې د خپلو معلوماتو په ورزياتولو را ټولوي.



## پوښتنې:

لنډه ځواب ورکړئ:

۱- زمونږ په هېواد کې ځمکنی او هوایي ترانسپورت د مواصلات له نورو برخو څخه ولې ښه وده کړې

ده؟

۲- په تېرو پنځه کلنو پلانونو کې زیات پام ولې د مواصلاتو ودې ته شوی و؟

۳- د توکیو - جاپان د همکارو په کنفرانس کې زیات پام د هېواد د لویولارو بیا جوړولو ته وراړول

شوی و.



## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د هېواد د اقتصادي ودې له مخې د ځمکنیو مواصلاتو اهمیت په څو کړښوکې ولیکئ او د

جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې په ټولګي کې ولولئ .

## ۲،۴ - ځمکنی حمل او نقل



پوهیږئ چې موټر کله زموږ هېواد ته وارد شو؟

د حمل و نقل د یو منظم مواصلاتي سیستم شتون (صنایعو په ګډون) د ټولنیز او اقتصادي پرمختیا بنسټ جوړوي او په هېواد کې د ټولنیز، اقتصادي یووالي د رامنځته کیدو سبب کېږي او د خدماتي موادو او اطلاعاتو د لېږد لپاره اسانتیاوې برابروي. په ملي سویه سوادګري پرمختګ کوي او له هغې سره یوځای د پرسونل استخدام او عواید هم زیاتېږي. د ژوند کچه هم لوړېږي. د دې ډول زیربناوو شتون په افغانستان کې، د ځمکې جغرافیایي جوړښت ته په پام سره، چې په ځانګړو او جلا سیمو وېشل کېږي، فوق العاده ارزښت لري. په تېره بیا د صنایعو پراختیا، چې له هغې پرته صنعتي مؤسسو ته اومه مواد او انرژي تولیدوونکي مواد او د هغو تولیدات استهلاکي سیمو ته انتقالیدي نه شي.

د منځنۍ آسیا په جنوب کې د افغانستان د جغرافیایي موقعیت ته په پام سره د تاریخ له ډېرې پخوا دورې څخه د اوږدې مودې لپاره د ختیځ او لویدیځ او د شمال او سویل تر منځ د سوداګرۍ اړیکو په تامین کې ډېر اهمیت لري. د دې تجارتي او فرهنګي اړیکو دوام د هېواد د ژوندانه د کچې په لوړولو کې د اقتصاد او فرهنګ له پلوه ډېر مهم رول لوبوي. له میلاد څخه مخکې په څلورمه پېړۍ کې د پوځي یرغل په پای کې د یونان او هند ترمنځ سوداګریزې اړیکې د افغانستان له لارې تامین شوې وې. په لومړي میلادي کال کې د یونان د باختري پاچاهانو په وخت کې افغانستان د سوداګریزو اړیکو په تامین

کې لوړ مقام درلوده؛ بلخ د هغې لارې د نښلیدو ځای گڼل کېده.

په همدې ډول، د ورېښمو او درملولاره (د کوشانیانو د امپراطورۍ په دوره کې) له دې هېواد څخه تېرېده. له همدې امله، د بلخ ښار د لویدیځ (اروپایي) او ختیځ (د چینایي او هندي) کالیو د تبادلې مرکز و.

د امیر عبدالرحمن خان د حکومت په وخت کې د نوو کاروان سړایونو ابادولو او په هېواد کې دننه د سوداگرۍ د محصول لغوه کېدلو د سوداگرۍ او اقتصاد لپاره زمینه برابره کړه. انګلیسانو له کراچۍ څخه تر کوټې او چمن پورې د اوسپنې کرښه و غځوله. خو د هېواد خارجي تجارت ته پام و نه شو.

تر ۱۹۳۰ م کال پورې، چې د ۱۳۰۸ لمريز کال سره سمون لري، ټول مسافرتونه پلي وو او وړل او راوړل د حیواناتو په مرسته ترسره کېدل. له هغې څخه وروسته په حمل و نقل کې له عصري وسایلو څخه گټې اخیستنې چټکه وده وکړه.

په ۱۹۰۹ م کال کې د امیر حبیب اله خان په دوره کې د لومړي ځل لپاره موټرونه د دملا له کمپنۍ څخه په ممبېي (ممبېي) کې وپېرېدل شول او په کابل کې په کار واچول شول. (۵۷) تنه کارگران هم ممبېي ته واستول شول چې د موټرو تخنیکي کارونه زده کړي. د موټرو شرکت د درباریانو له خوا جوړ شو. د یادونې وړ ده چې بایسکل مخکې افغانستان ته وارد شوی و.

د کاروانونو د تگ او راتگ لارې ترمیم شوې. د موټرو لپاره نوي سړکونه د کابل - جلال آباد، جلال آباد - لغمان، کابل - جبل السراج، کابل - لوگر او کابل - غزني ترمنځ جوړ شول. د ټول هېواد په ښارونو کې کاروان سړایونه د سراجیه رباطونو په نوم په خلکو ودان شول. د دوه رباطونو ترمنځ واټن شپږ کروه (تقریباً ۱۸ کیلومتره) و. پر دې سر بېره، د سیندو له پاسه عصري پلونه د موټرو د تگ او راتگ لپاره جوړ شول.

په امانیه دوره کې او له هغې څخه وروسته ځمکنیو مواصلاتو ته زیات پام وشو. د سړکونو جوړول او د مواصلاتي کرښو پر مختیایو لازمي امر وگڼل شو. څرنګه چې افغانستان په وچې پورې تړلی هېواد دی او سمندر ته لاره نه لري. نو په هېواد کې د نننیو او بهرنیو اړیکو د تامین لپاره له ځمکنی او په دوهم پړاو کې له هوایي ترانسپورت څخه اغېزناکه طریقه نه شته.

د ځمکنیو ترانسپورتي لارو د جوړولو او پراختیا په وړاندې زیاتې ستونزې دي چې ځینې یې په

گوته کوو.

- د هېواد طبعی جوړښت او غرنۍ بڼه.

- د غرنیو او دښتي سیمو بېل اقلیمونه.

- د عصري وسایلو، فني پرسونل او پوره پانگې نشتوالی.

تاسې پو هېرئ زموږ د هېواد  $\frac{1}{3}$  برخه غرنۍ ده. دغه غرونه له شمال ختیځ څخه د جنوب لویدیځ په لوري د یوه طبعی دېوال په توگه پراته دي او هېواد یې په دوه شمالي او جنوبي برخو وېشلی دی. زیاتره کوتلونه یې له ۳۰۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري او دکال په زیاته موده کې په واورو پټ وي او د تگ او راتگ په وړاندې خنډ گرځي. زیاتي درې یې له شمال څخه جنوب ته، چې سور یې لږ دی، د سیندونو په اوږدو کې پرتې دي چې د تگ او راتگ په وړاندې ستونزې جوړوي. په همدې ډول، غرنۍ سیمې او پراخه شگلنې دښتې هم د ځمکنی ترانسپورت د پراختیا په وړاندې ستونزې جوړوي، چې زیاتې پانگې، عصري وسایلو او فني پرسونل ته اړتیا لري.

د هېواد د سیندونو مسیرونو، له دې سره سره چې د کاروانی لویو لارو په غځولو کې اغېزناکه مرسته کړې ده. خو د ځمکنی ترانسپورت په غځولو او پر مختگ کې یې ستونزې را منځته کړې دي. د دې تر څنګ چې ځینو ځایونو کې درې دومره تنګې دي، چې یوازې د سیند د بهیدو لاره یې جوړه کړې ده، لکه: ماهییر، درونته، سالنگ او داسې نور، چې په ځینو ځایونو کې د غرونو د تورلو او د تونل د کیندلو اړتیا پېښېږي. سیندونه هم کږبږي او تاو را تاویري او سرکونه باید څو ځله د سیند له پاسه تېر شي. پر دې سر بېره بېشماره پلونه او استنادي دیوالونه باید د اوږې د ښویدو په وړاندې جوړ شي. له همدې امله د دې ستونزې د حل لپاره زیات وخت، پوره پانگې او فني پرسونل ته اړتیا ده.

له دې ټولو ستونزو سره سره ځمکنی ترانسپورت له ټولو نورو ترانسپورتونو څخه اړین او گټور دی. د اوسپنې د کښو د پرمختگ په وړاندې پاسني یاد شوي خنډونه د پام وړ دي، چې د هغو له مخې زموږ په هېواد کې د اوسپنې کښې نه وې جوړې شوې. خو په پام کې ده چې د گاونډیو هېوادونو (ایکو او سارک) په مرسته دغه ستونزه په را تلونکي کې حل شي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو کې تنظیم شي. هره ډله دې په هېواد کې د اقتصادي او ټولنيزې زیر بنا په توګه د مواصلاتو په رول په خپلو کې بحث وکړي او د خپلو بحثونو پایلې دې یو زده کوونکی ټولګیوالو ته بیان کړي او بناغلی ښوونکی دی د بحث پایله، له خپلو معلوماتو سره یو ځای را ټوله کړي.



### پوښتنې:

لنډه جواب وویاست:

- ۱- د خپل هېواد د ځمکني ترانسپورت د پرمختګ په وړاندې سترې ستونزې په لنډه توضیح کړئ.
- ۲- په هېواد کې ولې ځمکني ترانسپورت له نورو ترانسپورتي ډولونو څخه زیاته پراختیا موندلې ده؟
- ۳- د هېواد په اقتصادي پرمختګ کې د ځمکني ترانسپورت اهمیت توضیح کړئ.

لاندنۍ نیمګړې جملې بشپړې کړئ:

- ۱- موټر لومړی ځل لپاره د.....حکومت په دوره کې هېواد ته وارد شو؟
  - ۲- د لومړي ځل لپاره د افغانستان له لارې د هند او یونان تر منځ د..... د حکومت په وخت کې تأمین شوی وی.
- سم ځوابونه د (س) او غلط ځوابونه د (ن) په توري په نښه کړي:
- ۱- ایا زموږ د هېواد جغرافیایي موقعیت د ختیځ او لویدیځ تر منځ د تجارتي اړیکو په تأمین کې ډېر اهمیت لري؟

- ۲- ایا د موټر لپاره د سرکونو جوړول د امیر عبدالرحمن خان د حکومت په وخت کې پیل شول؟



### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د هېواد د اقتصادي، ټولنيزې او فرهنگي پراختیا په هکله د ځمکني ترانسپورت اهمیت په څو کړنښو کې ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په را تلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته ولولئ.

## الف: خو ډوله ترانسپورتي وسايل پېژنئ؟



پورتنيو انځورونو ته په غور وگورئ؛ دغه وسايل د ترانسپورټ په کوم ډول پورې اړه لري؟

د ځمکني ترانسپورټ اصطلاح هغو وسيلو ته ويل کېږي چې د ځمکې د وچې برخې له پاسه حرکت کوي، لکه د بار وړلو حيوانات، بايسیکل، موټر سايکل، موټر (لاری، بسونه، ميني بسونه، گړندي موټرونه) او اورگاډي له ټولو ډولونو سره.

د دغو وسيلو په اختراع سره د سيمو او هېوادونو تر منځ واټن لنډېږي. هغه واټنونه چې کاروانونو په اونیوکې وهل، اوس د دې وسيلو په مرسته څو ساعتونو ته را لنډ شوي دي. همدارنگه، له دې وسيلو څخه په گټې اخېستنې درانه تجارتي مالونه، چې پخوايې د لېږدېدو توان نه وو، اوس په اسانۍ سره لېږدول کېږي.

بايسکل د ترانسپورټ ډېره گټوره وسيله ده. په ميليونونو انسانان ورڅخه گټه اخلي. آن تر دې چې په ځينو هېوادونو کې يې د بايسکل د چلولو لپاره ځانگړي واټونه او جاډې هم جوړې کړي دي. د لومړي ځل لپاره بايسکل یوانگلیسي پوه کنت دوسواک په ۱۷۹۰م کال کې اختراع کړ، چې دوه څرخونه او يو چوکاټ يې درلود. اوس په نړۍ کې په سلگونو ډوله بايسکلونه جوړېږي چې نه يوازې ترانسپورتي وسيله ده، بلکه: د سپورټ لپاره هم گټور دي. د سون مواد نه لگوي او د استوگنې چاپېريال نه ککړوي. د چين د خلکو د ځمکني ترانسپورټ زياته برخه په تېره بيا په ښارونو کې بايسکل جوړوي.

زمور هېواد ته بايسکل له موټر څخه مخکې د امېر حبيب اله خان د حکومت په وخت کې وارد شو. اوس په زرگونو تنه خلک ورڅخه گټه اخلي.



بله وسیله چې له موټر سره ورته ده، خو د کوچني ماشین په مرسته چې لږ تېل مصرفوي فعالیت کوي، د موټر سایکل په نوم یادېږي. څرنګه چې د تېلو لګښت یې لږ دی نو زیاته ګټه ورڅخه اخیستل کېږي. زموږ په هېواد کې یې استعمال له بایسیکل څخه وروسته ډېر دی .

د ۱۸ م. پېړۍ په دوهمه نیمايي کې د بخار ماشین په کشف سره، سمنگتن د انتقالولو یوه وسیله جوړه کړه چې د بخار په واسطه یې حرکت کاوه چې دغه لومړنی جوړ شوی موټر ګڼل کېږي. په انګلستان کې زیاتي انتقالاتي وسیلې جوړې شوې، خو د ډېرو سکرو د لګولو له امله یې زیات لوګی کاوه او د تخنیکي نیمګړتیاوو له مخې یې زیات ټکرونه کول.

د ۱۹ م پېړۍ په دوهمه نیمايي کې داسې موټر اختراع شو چې په نفتو یې حرکت کاوه. زموږ په هېواد کې کله چې مسټر دین د برتانوي هند د خارجه چارو وزارت سکرتري په ۱۹۰۴زېږديز کال په ډسمبر کې کابل ته سفر کاوه، د نورو سوغاتونو تر څنګ یې یوه عراده موټر هم امیر حبیب الله خان ته ډالۍ کړ، چې ۷۰۰ سټرلنګ پونډه ارزښت یې درلوده. په هغه موټر کې د تېلو پر ځای لرګي سوځیدل او ماشین ته یې حرکت ورکاوه.

اوس زموږ هېواد ته بېلابېل ډول موټرونه وارد شوي دي، لکه: (باروړونکي موټرونه، د طبیعي ګاز او تېلو ټانکرونه)، کوچني او لوی بسونه او ګرڼدي موټرونه چې د نړۍ د ډېرو عصري کمپنیو څخه پېرودل کېږي.

د اوسپنې کرښه د مالونو د وړلو او راوړلو ډېره پخوانۍ وسیله ده چې د بخار د ماشین په واسطه په کار اچول شوې او د اوسپنې کرښې ورته غځیږي او نن سبا د ځمکني حمل و نقل ډېره ستره وسیله ده.

په ۱۳۰۵ لمریز کال کې د شاه امان الله خان په دوره کې، کله چې د دارالامان عصري ښار جوړول پیل شول، د خلکو او تعمیراتي مالونو د انتقال لپاره یو کوچنی اورګاډی د اوسپنې کرښې سره هم هېواد ته وارد شو چې دا کرښه د شاه دو شمشیره له زیارت څخه د دارالامان تر ماڼۍ پورې غځیدلې وه. دغه اورګاډي د بخار یو انجن او څو ډېې درلودې او هره ورځ به یې خلک او کالي په دې کرښه انتقالول. تراوسه یې نښې د کابل په موزیم کې شته. دغې کرښې له ۸-۷ کیلومترو پورې اوږدوالی درلوده او تر ۱۳۰۷ لمریز کال پورې فعاله وه. د شاه امان اله خان له سقوط څخه وروسته، د هغه وخت حکومتونو د اوسپنې کرښې له جوړولو او غځولو سره مینه ښکاره نه کړه.

د یادونې وړ ده چې په هېواد کې له د ملي بس څخه پرته ټولې ټرانسپورتي تصدیګانې منحل اعلان شوې. دا تصدې د زرو څخه د زیاتو بسونو په درلودلو د کابل ښار په دننه او د هېواد په ولایتونو کې فعالیت کوي او په پام کې ده چې د برېښنايي بسونو پروژه چې د کابل ښار په داخلي جګړو کې ړنګه شوې دوهم ځلي احیا کړي. برېښنايي بسونه پردې سربېره چې لږ لګښت لري، د ژوند چاپیریال هم نه ککړوي.

سربېره

## اضافي معلومات (د مطالعي لپاره):

ځمکنی ترانسپورت په ځانگړي ډول د وسایطو واردولو د یادونې وړ پر مختگ کړی دی. په ۱۳۸۵ لمریز کال کې د ټولو ثبت شوو موټرو شمېر ۶۰۶۹۴۴ عرادو ته رسېده. دا شمېر په ۱۳۸۶ لمریز کال کې ۸۷۳۷۰۱ عرادو ته لوړ شو چې ۸/۴۳ سلنه ډېروالی رانښيي. شخصي او ټکسي موټر ډېر زیاتوالی ښکاره کوي او همدارنگه د لاریو شمېر ۱۱۷۴۶۰ څخه ۱۳۵۴۴۶ او د بسونو شمېر له ۴۸۵۱۳ څخه ۵۸۰۴۹ عرادو ته لوړ شوي.

ځمکنی ترانسپورت				
خصوصیات	د مقیاس واحد	۱۳۸۴ لمریز کال کې	۱۳۸۵ لمریز کال کې	۱۳۸۶ لمریز کال کې
ټول موټرونه	عرادې	۴۸۶۱۴۱	۶۰۶۹۴۴	۸۷۳۷۰۱
دولتي سکتور	عرادې	۲۸۵۱۰	۳۰۲۵۱	۳۳۳۰۶
خصوصي سکتور	عرادې	۴۵۷۶۳۱	۵۷۶۶۹۳	۸۴۰۳۹۲
لاری	عرادې	۱۰۰۸۸۳	۱۱۷۴۶۰	۱۳۵۴۴۶
دولتي سکتور	عرادې	۱۱۳۴۱	۱۱۹۰۸	۱۲۹۱۵
دخصوصي سکتور	عرادې	۸۹۵۴۲	۱۰۵۵۵۲	۱۲۲۵۳۱
بسونه	عرادې	۴۱۷۱۳	۴۸۵۱۳	۸۰۴۹
دولتي بسونه	عرادې	۳۳۶۸	۳۵۸۶	۴۲۱۳
گړندي موټرونه	عرادې	۲۶۲۷۰	۳۱۴۱۶۵	۵۱۷۶۰۱
دولتي سکتور	عرادې	۱۲۵۷۹	۱۳۲۳۳	۱۴۵۰۱
موټر سیکلونه	عرادې	۶۴۸۱۷	۱۰۸۲۸۲	۱۲۷۹۵۹
دولتي سکتور	عرادې	۱۲۲۲	۱۵۲۱	۱۶۷۷
په هېواد کې د بهرنیو اتباعو و سایط	عرادې	۱۲۶۶۸	۱۳۲۹۶	۲۵۷۹۴

۱۳۸۶ لمریز کال د مرکزي احصایې د ادارې د کلني احصایې ۲۰۰۵ مخ.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي او ټولې ډلې دې په ټولنه کې د ځمکنی ترانسپورت په اهمیت بحث وکړي او همدارنگه د ژوندانه په چاپېریال باندې د هغه بې ساري زیاتوالي اغېزې دي روښانه کړي او د ډلې یو غړی دې د بحثو نو پایله ټولگيوالو ته بیان کړي.



### پوښتنې:

لنډه یې ځواب کړئ:

۱- د ځمکنی ترانسپورت د وسایلو د ډولونو نومونه واخلئ.

۲- د ترانسپورتي وسیلو اختراع کومې اسانتیاوې رامنځته کړي دي؟

لاندنۍ نیمگړې جملې بشپړې کړئ:

الف: د بایسکل مخترع ..... دی.

ب: زموږ هېواد ته موټر د برتانوي هند د بهرنیو چارو د سکرټر .....

سفر په وخت کې کابل ته راوړل شو.

سم ځواب په نښه کړئ:

الف: بایسکل د انتقال گټوره وسیله ده چې د ژوندانه چاپېریال نه ککړوي.

ب: پخوانۍ ټولې ترانسپورتي تصدۍ منحل شوي دي.

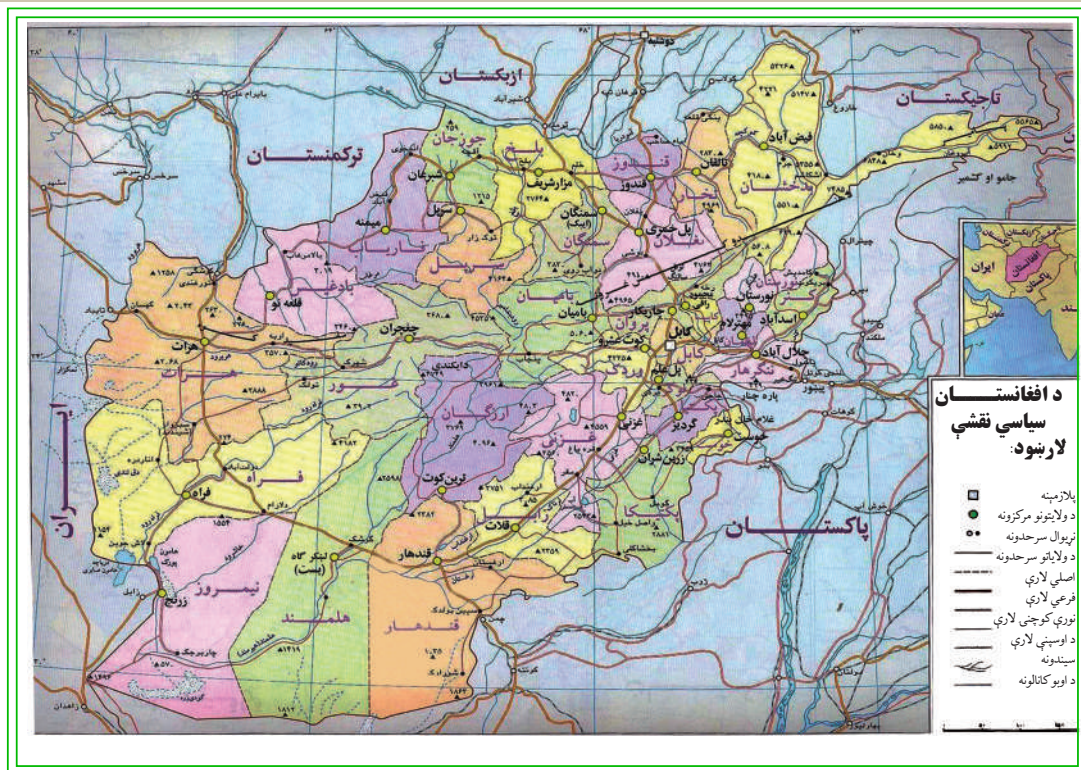
ج: د اوسپنې کرنه د غازي امان اله خان د پاچاهۍ په دوره کې افغانستان ته وارد شوې ده.



### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زموږ په هېواد کې د ځمکنی ترانسپورت (د اوسپنې کرنې) د سترې وسیلې د اهمیت په هکله تبصره ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکې ساعت کې یې ټولگيوالو ته بیان کړئ.

## ب: د افغانستان د لویو لارو په هکله څه پوهېږئ؟



لوپې لارې په يوه هېواد کې، د بدن لپاره د وينې د شريانونو معنا لري. هغه هېوادونه چې په هغو کې لوپې لارې لري پر مختلفې دي، په واقعيت کې په هغه هېواد کې ټولنيزه او اقتصادي وده په تپه درېدلې او د اقتصادي څرخ بېلې برخې، لکه: صنعتي توليدات، کرنيز محصولات، عرضه او تقاضا، په بازار کې پېرودل او پلورل، مسافرتونو او گرځېدنه له يوه ځايه څخه بل ځای ته تلل او راتلل په بشپړ ډول له ستونزوسره مخامخ کېږي. هېواد او اړونده ټولنه په بشپړ ډول په فرهنگي او اقتصادي انزوا کې واقع کېږي.

ددې لپاره چې زموږ هېواد د اقتصاد او ټولنيز فعاليت له امله ارزښت ناک خوځښت ولري، بايد په هېواد کې دننه د ټولو ولايتونو، ولسواليو او کليو ترمنځ او له هېواد څخه د باندې له گاونډيو هېوادونو سره سياسي او اقتصادي همېشني تماسونه ټينگ کړو، نو اړين برېښي چې مواصلاتي برخې ته يې ځانگړې پام وشي.

د غازي امان اله خان او محمد ظاهر خان د پاچاهۍ په دوره کې، په تېره بيا د محمد داوود خان د صدارت په دوره کې ډېره هڅه وشوه چې هېواد له اقتصادي او ټولنيزې انزوا څخه وژغوري. په

ټولو پنځه کلنو پلانونو کې د لویو لارو جوړولو ته، د اقتصادي زیر بنا په توګه، ځانګړی پام وشو. په پنځه کلن لومړي پلان (۱۳۳۰ - ۱۳۳۵ لمريز کال)، دوهم پلان (۱۳۳۵ - ۱۳۴۰) او درېم پلان (۱۳۴۱ - ۱۳۴۵) کالوکې د پرمختیايي بودجې ۵۰ سلنه په لویو لارو ولګېده او له ۲۵۰۰ کیلومترو څخه زیات قیر شوي او کانکريټي سپکونه جوړ شول.

خو په داخلي جګړو کې دغه ټولې جادې تریوې اندازې پورې وېجاړې شوې چې ترمیم غواړي. د پخوانیو لویو لارو پراختیا او د نوو لویو لارو جوړول، د دولت اساسي اړتیاوې دي. څرنګه چې خصوصي سکتور په دې برخه کې له پانګې اچونې سره مینه نه لري. د لویو لارو ترمیم او جوړول د دولت په غاړه دي.

لوې لارې پر دوه برخو وېشل کېږي:

۱- حلقوي لویې لارې چې په هغو باندي ترافیک له یوې نقطې پیل او له یو دوراني حرکت څخه د نامنظمې داېرې یا بیضوي ته ورته داېرې په بڼه، د پیل له نقطې سره نښلي. لکه د کابل - مزار شریف - شبرغان - میمنې - بادغیس - هرات - کندهار - غزني او کابل حلقوي سپرک.

۲- بېلې او پرې شوې لارې چې له حلقوي لویو لارو څخه جلا شوي دي لکه د کابل - خوست او داسې نورې لارې.

د هېواد مهمې لویې لارې دا دي:

## د هېواد شمالي لویه لاره:

د مرکزي او شمالي ولایتونو د سوداګرۍ او مواصلاتو په برخه کې، دغه لویه لاره ستره برخه لري. د دې پروژې ګټې دي:

۱- د دې لویې لارې په جوړیدو سره مرکزي ولایتونه مستقیماً له شمالي ولایتونو سره ونښلول شول. دغه لویه لاره د ښکاري درې له لارې څخه چې ۴۰ کاله یې د هېواد شمالي سیمې د مرکزي او جنوبي سیمو سره نښلولې، ۲۰۰ کیلومتره لنډه ده. په پای کې ترانسپورتي لګښتونونه او د موټرو استهلاک کمېږي او په لږ وخت کې حاصلات سوداګریزو مرکزونو ته وړل کېږي.

۲- د هېواد د شمالي سیمو تولیدي محصولات په جنوب کې لګښتي مرکزونو ته او صادراتي مالونه د هېواد شمالي بندرونو ته په ډېر لږ وخت کې وړل کېږي.

۳- ځینې فابریکې لکه: د بغلان د بورې کارخانه، د غوري او گلپهار د سمنټو کارخانې، د پلخمری او جبل السراج د نساجۍ کارخانې او داسې نورې د دې لویې لارې په اړدو کې دي. د هغو تولیدات

د وخت له ضایع کېدو پرته د خرڅلاو بازارونو ته او همدارنگه اومه مواد او د اړتیا وړ نور مواد یې له همدې لارې څخه انتقالېږي.

### د کابل - تورخم لویه لار:

دغه لویه لار له نورو ترانزیتی لویو لارو څخه ځانگړی اهمیت لري. دغه لویه لار د تورخم له لارې له پېښور سره نښتې ده. له هغې څخه وروسته د اوسپنې د کربنې او قیر شوې لویې لارې په واسطه د کراچۍ له بندر سره او د هغې له لارې د هند د سمندر اوبو د نړیوالې لارې سره نښلې. له هغې څخه په گټې اخیستنې زموږ د هېواد د سوداگرۍ ټول مالونه هند او د آسیا، اروپا او امریکا نورو هېوادونو ته صادرېږي. د نړۍ له هېوادونو څخه وارداتي مالونه د ترانزیت له حق څخه په گټې اخیستنې سره، زموږ هېواد ته واردېږي.

دغه لویه لار د فرعي قیرشو لویو لارو په واسطه له کنړ، لغمان او نورستان ولایتونو او د ننگرهار له ولسوالیو سره نښتې ده.

د دې لویې لارې په اوږدو کې د برېښنا بندونه او د ننگرهار د کانال پروژه جوړه شوې ده، چې د هغې په بشپړېدو کې یې ستر رول لوبولی دی. په همدې ډول، د نوموړو ولایتونو تولیدي او کرنیز محصولات کابل او نورو استهلاکي مرکزونو ته انتقالېږي چې په پای کې د نوموړو ولایتونو د اقتصادي پرمختگ سبب کېږي.

### کابل - کندهار لویه لار:

د ترانزیتی فعالیت له مخې دغه لویه لار د هېواد د لویو لارو په ډله کې لومړی مقام لري. ځکه چې د کابل - کندهار لویه لار د کندهار - سپین بولدک له لارې د چمن د اوسپنې کربنې په واسطه د کراچۍ او گوادر (د عرب د سمندرگي پر غاړه پروت دی) له بندرونو سره نښلوي. همدارنگه، د کندهار - هرات د لویې لارې په واسطه د تورغونابۍ د بندر په واسطه د ترکمنستان له جمهوریت سره، په هرات کې د اسلام کلا د بندر، په فراه کې د ابو نصر فراهي بندر او د نیمروز د ولایت د لارام - زرنج لویې لارې په واسطه له ایران سره او د هغې لارې د اوسپنې د کربنې په واسطه د ایران د چابهار له بندر سره د عرب د سمندرگي نړیوالو اوبو ته لاره پیداکوي. د دې بندر له لارې نه یوازې افغاني مالونه، بلکې د مرکزي آسیا د هېوادونو مالونه هم وارد او صادرېږي. د کابل - کندهار لویه لار څو ولایتونه، چې تاریخي او تجارتي ځایونه لري، یو له بل سره نښلوي.



## د کندهار - هرات - تورغندی (پخوانی قره تپه) لویه لار:

دغه لویه لاره د ډېره عصري له کانکریټي جوړه شوې وه. خو اوس د بیا رغونې په پایله کې قیر شوې ده. زموږ هېواد ترکمنستان سره نښلوي. په همدې ډول، د لویدېځو ولایتونو د مرکزونو د نښلولو له مخې اهمیت لري، چې کندهار او هرات په مستقیم ډول او فراه، نیمروز او هلمند په غیر مستقیم ډول سره نښلوي.

## هرات - اسلام قلعه لویه لار:

د دې لویې لارې اوږدوالی ۱۲۴ کیلومتره دی او د هرات ښار د اسلام قلعه له بندر سره، چې له ایران سره د افغانستان په سرحد کې دی، نښلوي. دغه لویه لار له ایران، ترکیې او نورو اروپایي هېوادونو سره په سوداګرۍ کې زیات اهمیت لري.

## د پلخمری - شبرغان - فاریاب لویه لار:

دغه لویه لار د سوداګرۍ او اقتصاد له پلوه ځانګړی اهمیت لري او د هېواد د حلقوي لویې لارې برخه ده چې د هېواد شمالي ولایتونه لکه: بغلان، سمنګان، بلخ، جوزجان او فاریاب یوله بل سره نښلوي او د بادغیس د ولایت له لارې د هرات له ولایت سره نښلوي. له هرات سره د هغې په نښلولو دغه حلقوي لویه لار بشپړېږي. له هغې څخه د جلاشو لویو لارو په واسطه د حیرتان، کلفت او د اندخوی د آقینې له بندرونو سره هم نښلوي.

## د کابل - خوست لویه لار:

له ډېرو کلونو راهیسې د دوهمې درجې لویې لارې په نامه یادیده. خو کله چې د خوست د غلام خان له بندر سره وصل شوه او له هغې لارې د کرمې ایجنسۍ سره ونښته، ځانګړی اقتصادي او سوداګریز اهمیت یې پیدا کړ. د هېواد جنوبي ولایتونه، لکه: لوګر، پکتیا او خوست یې له کابل سره ونښلول.

## د کندز - بدخشان لویه لاره:

د هېواد مهم حاصل خیزه، کرنیز او صنعتي ولایتونه لکه: کندز، تخار او بدخشان یو له بل سره نښلوي. همدارنګه، د هېواد د شمالي لویې لارې په واسطه له حلقوي لویې لارې سره نښتي. په همدې ډول، د کندز شېرخان بندر له لارې له تاجکستان سره نښلوي.

د هېواد د لویو لارو جوړول پر دې سربېره چې د هېواد د بېلابېلو سیمو تر منځ اقتصادي او تجارتي اړیکې، جوړوي، بلکې د هغو له لارې د جنوبي او مرکزي آسیا د هېوادونو تر منځ دوستانه اړیکو

کې هم مهمه برخه لري. چې د همدې موقعیت له مخې د افغانستان تاريخي اهميت يوځل بيا د جنوب ختيځې او مرکزي آسيا او مديترانې د حوزې په نښلولو کې څرگند وي.

### د مطالعې لپاره اضافي معلومات

شماره	لويه لار	اوردوالي په كيلومتر
۱	کابل - کنډز	۳۳۷
۲	کنډز - شېر خان بندر	۶۳
۳	پلخمرې - شبرغان	۳۶۰
۴	شبرغان - ميمنه	۱۷۹
۵	کابل - تورخم	۲۳۲
۶	کابل - جلال آباد	۱۴۸
۷	جلال آباد - اسعد آباد	۹۰
۸	سرخکان - مهتر لام	۱۸
۹	کابل - کندهار	۴۸۳
۱۰	کندهار - سپين بولدک	۱۰۱
۱۱	کندهار - هرات - تور غنډی	۶۷۹
۱۲	هرات - اسلام کلا	۱۲۴
۱۳	کندهار - هرات	۵۶۷
۱۴	کابل - گردیز	۱۲۲
۱۵	گردیز - خوست	۱۱۴
۱۶	کنډز - تخار	۷۰
۱۷	تخار - بدخشان	۱۶۹



## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د هېواد په مواصلاتي نقشه کې د یوې لویې لارې تګلوری وټاکي، چې کوم ولایتونه سره نښلوي، لکه: د کابل - کندهار، کندهار - هرات، پلخمری - هرات، کابل - تورخم او داسې نور. هره ډله دې د فعالیت پایله خپلو ټولګېوالو ته بیان کړي. ښاغلی ښوونکی دې د ډلې د فعالیت پایلې له خپلو معلوماتو سره یو ځای را ټولې کړي.

### پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ:

- ۱- د منځمهالې ادارې له جوړېدو وروسته د لویو لارو پراختیا ته ولې ځانګړی پام وشو؟
- ۲- د هېواد په اقتصادي پرمختګ کې د لویو لارو اهمیت توضیح کړئ.
- ۳- د هېواد کومې ټرانزیتي لارې د عرب سمندرګي له نړیوالو اوبو سره نښتې دي؟ لاندې نیمګړې جملې په خپلو کتابچو کې بشپړې کړئ.
- ۴- د هېواد لویې لارې په دوو سترو برخو..... او..... وېشل شوې دي.
- ۵- د شمال حلقوي لویه لار د.....،..... او..... بندرونو له لارې له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره نښتې ده.
- ۶- زموږ د هېواد د.....،..... او..... لویو لارو له په وسیله له ایران له هېواد سره نښتې دي.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت:



د افغانستان نقشه رسم کړئ او په هغې کې د هېواد حلقوي لویه لار وکارئ او د جغرافیې د مضمون په را ټلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وښئ.

## ۳،۴ د هوایي ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟



هوایي ترانسپورت د هېواد دلېرې پرتو سیمو او نړۍ په نږدې کولو کې ارزښتناکه رول لوبوي. خو دغه ترانسپورت د نورو ترانسپورتونو په پرتله د انرژیکي موادو د ډېر لگښت له کبله په لوړه بیه تمامېږي. خو سیاسي، تجارتي او نظامي اړیکې په چټکۍ ټینګوي. له همدې امله، هر هېواد د خپل مالي او اقتصادي شرایطو له مخې د دې سکتور ودې ته ډېر پام نه کوي.

لکه چې پوهېږو افغانستان غرنی هېواد دی. هندوکش، بابا غر او فیروز کوه د یوه طبیعي حایل په توګه هېواد په دوو شمالي او جنوبي برخو وېشلې دی. پر دې سر بېره، زمور هېواد په وچې پورې تړلی دی. د لویو لارو وغځول د خلکو اړتیا ته ځواب نه شي ویلی. له همدې امله، د هوایي حمل و نقل اهمیت زیات او د پام وړ دی. دغه هېواد له یوې خوا سمندر ته لار نه لري او له بله پلوه د غرونو په واسطه په کوچنیو او بېلو جغرافیایي سیمو ویشل شوی دی، چې دغه ډول طبیعي شرایط ټولنیز او آن سیاسي ستونزې لري. د همدې اصل له مخې، د اړتیا وړ زیاتره مواد په مناسب وخت په هېواد کې دننه او بهر کې مصرف کوونکو ته په ټاکلي وخت نه رسېږي.

زمور هېواد د هوا نوردۍ فعالیت او له الوتکو څخه د مسافرو او تجارتي مالونو په وړلو او راوړلو کې ډېر لرغونتوب نه لري. د هوا نوردۍ د فعالیت پیل په ۱۳۰۶ لمریز کال د غازي امان اله خان د پاچاهۍ په دورې پورې مربوط ګڼل کېږي چې د لومړي ځل لپاره یوې کوچنۍ روسي الوتکې په میاشت کې دوه ځله د کابل او ترمز ترمنځ الوتنې پیل کړې و.

په ۱۳۱۷ لمریز کال کې د جرمني د لوفت انزا د کمپنۍ یوه درې ماشینه الوتکه له برلین څخه هرات او کابل او له کابل څخه جاپان ته ولتله.

په هېواد کې د آریانا افغان هوایي شرکت لومړنی هوایي شرکت دی چې، د مسافرو او تجارتي مالونو د

حمل و نقل په منظور په ۱۳۱۷ لمريز کال کې جوړ او فعاليت پيل کړې. څرنګه چې پوره تاسيسات او امکانات يې نه درلودل، نو د هېواد اړتياوو ته يې ځواب نه شووېلی. نوپه ۱۳۳۵ لمريز کال کې د ملکي هوانوردۍ رياست جوړ شو. د هغې په جوړېدو سره په افغانستان کې د هوانوردۍ د پراختيا او پر مختګ لپاره زمينه برابره شوه. د هوانوردۍ رياست په کندهار، مزار شريف، هرات او جلال اباد کې د هوايي ډګرونو په جوړولو لاس پورې وکړ. بهرنۍ هوايي نمايندګۍ هم د افغانستان له هوايي ډګرونو څخه ګټه اخلي. له هوايي ترانسپورټ څخه د مسافرو او هغو مالونو او کاليو د انتقال لپاره ګټه اخېستل کېږي چې حجم يې لږ او ارزښت يې زيات وي.

## په ټولګي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د هوايي ترانسپورټ د پرمختګ پر اهميت او اړتيا بحث وکړي او پايلې دې د ډلې يو غړی ټولګيوالوته وړاندې کړي.



### پوښتنې:

- ۱- سمي جملې د (س) په توري او ناسمي جملې د (ن) په توري په نښه کړئ.
- ۱- هوايي ترانسپورټ د نورو ترانسپورټونو په پرتله ډېره انرژي لګوي.
- ۲- د ملکي هوانوردۍ رياست په جوړېدو سره د هوانوردۍ د پراختيا لپاره وخت برابر شو.
- لاندې نيمګړې جملې بشپړې کړئ.
- ۱- د هېواد د ملکي هوانوردۍ فعاليت د.....پاچاهۍ په دوره کې په ۱۳۰۶ لمريز کال کې پيل شو.
- ۲- د هېواد لومړني داخلي شرکت د.....په نوم په ۱۳۳۳ لمريز کال فعاليت پيل کړ.
- لنډ ځواب ورکړئ.
- ۱- له هوايي ترانسپورټ څخه د کومو مالونو د انتقال لپاره ګټه اخېستل کېږي؟
- ۲- د هوايي ترانسپورټ د پراختيا لاملونه بيان کړئ؟



### له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د هوايي ترانسپورټ د اړتيا او پراختيا په باره کې مقاله وليکئ او د جغرافيايي د مضمون په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړئ.

## الف - د هېواد هوايي شرکتونه او ډگرونه



د حامد کرزي د نړيوال هوايي ډگر يوه برخه

ملکي هوايي ریاست په ۱۳۳۵ لمریز کال کې جوړ شو. په هغه وخت کې یې د هوا پېژندنې او هوانوردۍ په نوم دوه سترې مؤسسې درلودلې چې د نړۍ د ملکي هوانوردۍ د مؤسسې غړیتوب یې هم درلود چې د هغو له مالي او معنوي مرستو څخه یې په ټولو برخو کې ګټه اخیستله. د هوايي ډگرونو جوړول او څارل، د مخابراتو دستګاوو او د هوانو ردۍ د وسیلو او میټرولوژۍ Meteorology د سټیشنونو نصبول، د ټولو تشبثاتو او د هوايي لېږد را لېږد د مؤسسو تنظیم او اداره، د ملکي هوانوردۍ اړوند د ټولو مقرراتو او اصولنامو اجراء کولو او په پای کې په نوموړو څانګو کې د اړتیا وړ فني پرسونل روزنه، د دې ریاست سترې دندې ګڼل کېدې.

### د کابل د نړيوال ډگر جوړول:

ددې ډگر د جوړولو کار په ۱۳۳۹ لمریز کال کې پیل شو، او په ۱۳۴۱ لمریز کال کې پای ته ورسیده چې د کورنیو او بهرنیو الوتکو د ګټې اخیستنې وړ وګرځید. پر دې سربېره دغه ډگر یو عصري ټرمینل چې په ټولو وسایلو سمبال دی، لکه: مخابراتو، هواپېژندنې، هوايي ترافیک، د ګمرک څانګې، تعلیمي مرکز، تخنیکي ورکشاپونه او داسې نور هم لري. دغه ډگر په وروستیو کلونو کې نور هم پراخ شو. په ۱۳۸۸ لمریز کال کې د جاپان د هېواد په مرسته ددې ډگر په لویدېځه برخه کې نوی ټرمینل، چې په نوو وسایلو او ملحقاتو سمبال دی، هم جوړ شو.

په نورو ولایتونو کې د هوایي ډگرونو د جوړولو پلان هم عملي شو. په لومړي پړاو کې د کندهار، هرات، کندز او جلال اباد د ډگرونو جوړېدل پیل شول.

د کندهار هوایي ډگر د کندهار د ښار جنوب ختیځ ته په ۸ کیلو مترې کې د سپین بولدک په لاره کې په یوه پراخه ساحه کې جوړ شوی. دغه هوایي ډگر د کابل د نړیوال هوایي ډگر په شان د هر ډول الوتکو د گټې اخیستنې لپاره مناسب دی. دا ډگر په ابتدائي او محلي ډول په ۱۳۳۰ لمریز کال کې د گټې اخیستنې وړ شوی و.

د کندهار هوایي ډگر په ټولو عصري تاسیساتو، لکه: هو ټل، ترمینل، مخابراتي وسایلو او داسې نورو سمبال دی.

لنډه ویلی شو چې په ۱۳۸۸ لمریز کال کې تقریباً ۳۷ هوایي ډگرونه وو. چې له هغې ډلې څخه د کابل، چې په ۲۰۱۴ م. کال کې د حامد کرزي په نامه ونومول شو، د کندهار (د احمد شاه بابا) د مزار شریف (د جلال الدین بلخي) او هرات هوایي نړیوال ډگرونه لومړۍ درجه پر مختللي تاسیسات او د الوتکو د منډې قیر شوې لارې لري.

جلال آباد او کندز هوایي ډگرونه د لږ ظرفیت له کبله په دوهمه درجه کې دي. ترمینل او د الوتکو د منډې قیر شوی لارې لري. نور ۱۴ هوایي ډگرونه درېمه درجه او ۷ نور څلورمه درجه کې راځي چې ترمینل او د الوتکو د منډې خامې لارې لري. پر هغو سربېره، پنځمه درجه هوایي ډگرونه هم په هېواد کې شته.

د یادونې وړ ده چې کوم عواید د نړیوالو ډگرونو له مقرري سره سم د بهرنیو الوتکو له الوتنو څخه په ۱۳۸۸ لمریز کال کې د دولت خزانې ته تحویل شوي دي، دا دي:

- ۱- د هرې بهرنۍ الوتکې له ټول وزن څخه، د یو ټن (۵۰۰) افغانۍ د دولت عوایدو ته تحویل شوي دي.
- ۲- د هرې بهرنۍ الوتکې له الوتنې څخه ترافیکي خدمتونه (۷۵۰۰) افغانۍ اخیستل شوي دي.
- ۳- هره بهرنۍ الوتکه چې له څلورو ساعتونو څخه زیاته په هوایي ډگر کې تم شوې، د درولو کرایه (پارکنګ ټکس) وړ څخه اخیستل شوی دی.
- ۴- هره بهرنۍ الوتکه چې په تیرانزیتي توګه زموږ د هېواد له فضا څخه تېرېږي، (۲۰۰۰۰) افغانۍ او یا د هغې معادل ۴۰۰ امریکایي ډالره وړ څخه اخیستل شوي دي.

## ب- د هېواد هوایي شرکتونه:

- ۱- آریانا افغان هوایي شرکت لومړنی دولتي شرکت دی چې په ۱۳۳۳ لمریز کال کې یې د مسافرو او د سوداګرۍ د مالونو په حمل و نقل کې رسماً فعالیت پیل کړی. لو مړنی پانګه یې درې

سوه زره امریکایي ډالره وه چې په هغې کې ۵۱ سلنه د دولت ونډه او ۴۹ سلنه د انډییمان شرکت ونډه وه.

د دې شرکت لومړنۍ الوتنې د ۳-DC الوتکې په مرسته، چې د ۲۸ مسافرو ظرفیت یې درلود، له کابل څخه د کندهار، هرات او مزار شریف ښارونو ته کېدلې.

دوه کاله وروسته د انډییمان لوی شرکت دپان امریکن په شرکت کې مدغم شو او کله چې ۴-DC او ۶-DC په نوم دوه الوتکې وپېرودل شوې، د آریانا شرکت نړیوالو هوایي ډگرونو ته لار پیدا کړه. د آریانا افغان هوایي شرکت لومړنۍ بهرنۍ الوتنه له کابل څخه بحرین ته وه، چې د ۱۳۳۴ لمريز کال د غوايي په میاشت کې له ۲۸ مسافرو سره وشوه.

آریانا افغان هوایي شرکت له دې سره سره چې په درې لسيزو داخلي جگړو کې ډېر مالي، اقتصادي او کادري تاوانونه ولیدل، بیا هم ۴-۲۱ AN الوتکه او ۲۷-۲۷-B څلور الوتکې ۳۰۰-Airbus یوه الوتکه او ۳۱۰-Airbus نوی ماډل دوه الوتکې لري چې هره ورځ له پلان سره سم هرات، کندهار، مزارشريف، جلال آباد، زرنج، لښکرگاه، بادغیس، فیض آباد، کندز او مېمنې ته الوتنې کوي.

په همدې ډول، آریانا افغان هوایي شرکت د نړۍ ۱۷ لویو ښارونو ته هم الوتنې لري او د پراختیا په حال کې دی. د نړۍ هغه ښارونه چې آریانا ورته الوتنې لري ډهلي، امرتسر، تهران، مشهد، اسلام آباد، دوشنبې، ارومچې، باکو، مسکو، دوی، شارجه، استانبول، انقره، ریاض، جده، کویت او فرانکفورت دي.

آریانا افغان هوایي شرکت پر خپلو الوتنو سربېره، داخلي خصوصي شرکتونو او بهرنیو هوایي شرکتونو ته لکه: انډین ایر لاین، د آسمان هوایي شرکت، د آذر بایجان هوایي شرکت، د عرب متحدو آماراتو او د پاکستان هوایي شرکت ته هم لازم ځمکنې خدمات برابروي او د بار وړونکو لویو الوتکو (کارگو) بارول او تخلیه کول او نور لازم خدمتونه په چټکۍ سرته رسوي.

۲- هوایي خصوصي شرکتونه صافي اېرویز، پامیر او کام ایر دي چې د فعالیت جواز یې له پانگې څخه د افغانستان د ملاتړ له ادارې څخه تر لاسه کړی دی او د خپلو الوتکو په مرسته کورنیو او بهرنیو کورنیو کې په خدمت بوخت دي. پر عوایدو باندې د مالیاتو د قانون له مخې ۱۰ سلنه داخلي عواید او دوه سلنه بهرنۍ عواید پر هغه ټکس سربېره چې د هوانوردۍ وزارت او آریانا افغان هوایي شرکت ته ورکوي، د دولت خزانې ته یې هم تحویلوي. خو اوس یوازې د کام ایر هوایي خصوصي شرکت فعالیت لري.



## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د هوايي ډگرونو پر اهميت او اقتصادي ارزښت باندې په خپلو کې بحث وکړي او پایلې دې ټولگيوالو ته ووايي.

### پوښتنې:



سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري په نښه کړئ.

- ۱- د ملکي هوا نوردۍ ریاست په ۱۳۳۵ لمريز کال کې جوړ شوی دی.
  - ۲- د کندهار هوايي ډگر له ۱۳۳۰ لمريز کال راهېسې د گټې اخېستنې وړ دی.
- لاندي نیمگړې جملې بشپړې کړئ:

- ۱- د هېواد نړيوال هوايي ډگرونه..... او..... دي.
  - ۲- له هغو بهرنيو الوتکو څخه، چې په ترانزيتي ډول د افغانستان له فضا څخه تېرېږي، له هرې الوتنې څخه..... افغانۍ عوايد لاس ته راځي.
- لنډ ځواب ورکړئ:

- ۱- د بهرنيو شرکتونو د الوتکو له الوتنو څخه څومره عوايد د دولت خزاني ته تحويلېږي؟
- ۲- د هېواد په کومو ولايتونو کې دوهمه درجه ملکي هوايي ډگرونه جوړ شوي دي؟

### له ټولگي څخه بهر فعاليت:



زده کوونکي دې په هېواد کې د هوايي ډگرونو د جوړولو د اړتيا په هکله، د ځمکې جوړښت او جغرافيايي موقعيت ته په پام سره په سيمه ييزه او نړيواله سطحه تبصره وکړي او د جغرافيايي د مضمون په راتلونکي ساعت کې دې بيان کړي.

## ۴،۴ - اړیکې Communication

الف: د اړیکو اهمیت:



اړیکې مخابراتو (د افکارو د راکړې ورکړې او د پیغامونو استولو او اخیستلو) او ټرانسپورټیشن ته وایي چې د تېرولو ستونو د موصلاتو په برخه کې ور څخه یادونه شوې ده. مخابرات Tele Communication د خلکو ترمنځ د لیکنو، غبرونو، عکسونو یا د دواړو په واسطه د افکارو، احساساتو او اطلاعاتو راکړې ورکړې معنا لري. په بل عبارت، مخابرات د خبر، احوال، تجارتي، صنعتي، رسمي، شخصي پیغامو او معلوماتو د وړاندې کولو او رسولو وسیله ده چې له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته کېږي او دننه بهر بېلابېلې سیمې سره نښلوي. د اړیکو ټینګولو لپاره له بېلابېلو ډولونو او وسیلو څخه ګټه اخیستل کېږي، لکه: اخبار، راډیو، ټلګراف، تېلفون، ټلوېزیون، پُست، فکس او



انټرنیټ. دغه ټول له لېرې واټن څخه د اړیکو چټکې وسیلې دي. په اوسنۍ نړۍ کې غږ او عکس د الکترونیکي بهیر په توګه د سیم، راډیو او ټلوویزیوني څپو په واسطه د فضا له لارې او نوري څپې د نوري فایبر په واسطه سره نښلې. راډیويي او نوري څپې په یوه ثانیه کې د ۳۰۰۰۰۰۰ کیلو مترو په سرعت حرکت کوي او د الکترونیکي نښو لېږد هم په همدې اندازه دي.

د مخابراتو د اهمیت په هکله د یادونې وړ ده چې د اړیکو دې برخې ته د ټولني د اعصابو اصطلاح ورکړ شوې ده. ځکه چې په ټولنه کې د افکارو د انتقال او راکړې ورکړې بڼه وسیله ده. په هغو ټولنو او هېوادونو کې چې مخابرات یې بڼه فعال دي، معنایې دا ده چې د ټولني اعصاب یې بڼه کار کوي او ټولنه هم بڼه پر مخ تللې ده.

مخابراتي لومړنۍ وسیله د ټلګراف اختراع ده چې د مورس د نښو د اختراع له مخې د برېښنا د جریان په واسطه د سیم په اوږدو کې لېږل کېده. نن ورځ عکسونه، غږونه، ټلوویزیوني عکسونه د سپورمکیو، راډیو او نوري فایبر له لارې له څو ثانیو څخه په لږه موده کې د نړۍ ګرد چاپېره مخابره کېږي.

مصنوعي سپورمکیو د مخابراتو او اړیکو په برخه کې ډېر لوی انقلاب راوستی دی، چې د ټېلفون او مېایل، ټلوویزیون او انټرنېټ د ټکنالوژۍ د پراختیا سبب شوی دی. پر دې سربېره، مصنوعي سپورمکی له ځمکې څخه په بېلابېل لوروالي عکسونه اخلي او خپلو ځمکنیو مرکزونو ته یې انتقالوي چې د هغو له مخې بېلابېل تصویرونه او جغرافیایي نقشې جوړېږي.

اوس زموږ په هېواد کې هم د مخابراتو وزارت ملي او نړیواله ګیټ وې Gate-way د کابل د ښار د مهتاب کلا په ساحه کې جوړه کړې ده. د ځمکني تم ځای او مصنوعي سپورمکی په واسطه فعالیت کوي. یو لوی دیش او مخابراتي او تخنیکي پرمختللی

سیستم لري. له دې گیت وې څخه په ملي او نړیواله کچه گټه اخیستل کېدی شي. اوس دولتي ارتباطات او مخابراتي شرکتونه د تېلفوني، فکس، ټلويزیوني او انټرنیټي اړیکو لپاره له هغې څخه گټه اخلي او د هېواد ۳۶۴ ولسوالۍ او ادارې د همدې گیت وې په مرسته له نړۍ سره نښتې دي. همدارنگه، د مخابراتو خصوصي شرکتونو د نړیوالو فعالیتونو لپاره د خپلواکه گیتوبو د گټې اخیستنې اجازه هم ورکړ شوې ده. د نوري فایبر په مرسته د ځمکې له لارې د هېواد مخابراتي اړیکي له نړۍ سره را منځ ته شوي دی چې د مخابراتو د مصنوعي سپوږمکیو په پرتله خورا ارزانه تمامېږي.

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په اوسنۍ نړۍ کې د اړیکو پر اهمیت پخپلو کې خبرې وکړي او د بحث پایله دې د ډلې یو غړی خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي. ښوونکی دې د فعالیت په پای کې وړاندې شوي معلومات را ټول او لنډیز یې زده کوونکو ته ووايي.

## پوښتنې:

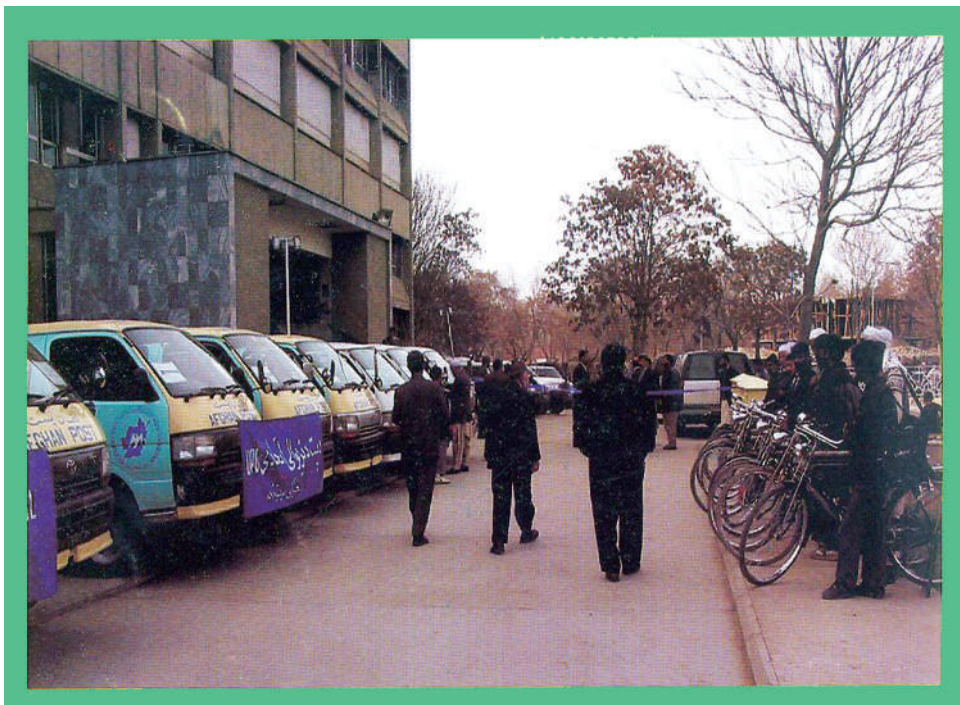


د جملو تش ځایونه ډک کړئ:

۱- ارتباطات ۰۰۰۰۰۰ او ۰۰۰۰۰۰۰ احتواکوي.



پوهېږئ چې د مخابراتو د وزارت د پُست ریاست کوم خدمتونه ترسره کوي؟



پورتني انځور ته وگورئ او وواياست چې د موټرو او بايسیکلونو سپرلی کومې چارې ترسره کوي؟

د افغانستان پُستي کارونو د لومړي ځل لپاره په ۱۸۷۰ م. کال کې د امير شېرعلي خان په دوره کې رواج وموند. په هغه وخت کې يوه پُسته خانه په مرکز کې د کابل په بالاحصار کې د (چاپار خانې) په نوم او په لويو ولايتونو کې په ابتدائي ډول جوړې شوې. د يو مثقال او دوه مثقاله په وزن دولتي مکتوبونه او شخصي ليکونه يې په راجسټر شوي ډول د پُسته خانې په مرکز کې منل. پُستي ټکټونه د شاهي او ثنار او د هغې وخت په مروجوسکو په بيه، په سپين کاغذ په کمزوري رنگ چاپ او د مکتوبونو او ليکونو له پاسه نصبول. د هغه وخت مشهور پُستي ټکټونه د زمري د سر په نامه يادېدل او له نصبولو څخه مخکې يې يو کنج غوڅيده. د پُستي د انتقال

لپاره له یو مرکز څخه بل مرکز ته ټاکلی وخت په پام کې نه ونیول شوی. انتقالات د پُستی د ټاکلي حد تابع وو.

هغه دولتي مکتوبونه چې د فوري کلمه ور باندې لیکل شوي وه. فوق العاده پُسته گڼل کېده. د پُسته بردار په نوم یادیده. دغه پُسته پر اس سپاره استوونکي له خوا چې د چاپار په نوم یادیده، اصلي ځای ته لېږدول کېده.

د مکتوبونو وپېش د مستخدمانو له خوا کېده چې د لیک رسوونکي په نوم یادېدل. که کوم دولتي مکتوب به بهرني هېواد ته استول کېده، د هغه استونه د ځانگړي قاصد له خوا ترسره کېده.

پورتنیو اجراتو تر ۱۸۷۸م کال پورې دوام در لود. له ۱۸۹۲م کال څخه وروسته، د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ په دوره کې، د پُستی منظم کارونه رامنځته شول. په ۱۹۰۷م. کال، د امیرحبيب الله خان په دوره کې، پُستی کارونه بڼه پرمخ ولاړل. پُسته خانې او پُستی کرښې زیاتې شوې. د دولتي مکتوبونو لپاره ځانگړي ټکټونه چاپ شول. په دې وخت کې د پُستی د فترونه د ډاکخانو په نوم یادېدل. یوه ډاکخانه په پېښور کې هم جوړه شوې وه. پُستی کارونه په امانی په دوره کې ډېر پراخت شول او د داخله وزارت په چوکاټ کې د پُست او ټلگراف عمومي مدیریت جوړ شو.

په ۱۹۲۵م کال کې د کابل او مشرقي تر منځ د لومړي ځل لپاره د پُستی د حمل او نقل لپاره له موټر څخه گټه واخېستل شوه او د راکړې ورکړې یو دفتر په تورخم کې هم جوړ شو. نور دفترونه په اسلام کلا، د ایران په طبیات، د مزارشريف په تاشگنډر، سپین بولدک او تور غونډۍ کې جوړ شول.

افغانستان په ۱۹۲۸م کال کې د نړۍ د پُستی اتحاديې غړیتوب حاصل کړ او د پُست اداره د ډیپلوماتیکو لارو د نړۍ د پُستی کنوانسیون د حکمونو ترسره کولو ته ژمنه شوه. پُستی سیستم مخ په سمون شو.

په ۱۳۴۴ لمريز کال کې د مخابراتو رياست وزارت شو، د پُست د انتقال لپاره پُستي سروس موټرونه له کابل څخه د تورخم او کندهار په لوري په کار واچول شول. د افغانستان په پُسته کې پُستي قلمونه، لکه: مکتوبونه، پُست کارتونه، کوچني بستې، چاپ شوي مواد، د ږندو پاڼې او پارسلونه شامل دي. د دې قلمونو تبادله د ځمکې او هوا له لارې، پر دننيو خدماتو سربېره، په نړيواله کچه د آريانا افغان هوايي شرکت له خوا ترسره کېږي.



## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د پُستې د سترو، سترو خدمتونو په اړه په خپلو کې بحث وکړي. د بحث پایلې دې د ډلې یو غړی ټولگيوالو ته تشریح کړي. ښاغلی ښوونکی دې د بحث پایله د خپلو معلوماتو په ورزياتولو راټوله کړي.



## پوښتنې:

لنډ ځواب وواياست:

۱- پُستي کارونه د لومړي ځل لپاره د کوم پاچا په وخت کې مروج شول؟

۲- په پُستي خدمتونو کې کومې برخې شاملې دي؟

لاندې نيمگړې جملې بشپړې کړئ:

۱- د امير شيرعلي خان د حکومت په وخت کې د کابل په بالاحصار کې پُسته خانه د

..... په نوم جوړه شوه.

۲- د امير شيرعلي خان د حکومت په وخت کې بېړنۍ پُسته د اس په سپرلي، چې د

..... په نوم يادیده، لېږدول کېده.

۳- د امير حبيب الله خان د حکومت په دوره کې پُستي دفتر د ..... په نوم يادیده.



## له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د يو پارسل د پاسه لازمي لارښوونې وليکي، چې د پُستي له لارې په يو اروپايي

هېواد کې مطلوب تن ته په مصؤون ډول ورسېږي.



## ج - تېلفون او مېایل



## تېلفون داسې وسیله ده چې غږ لېرې او نژدې سیمو ته انتقالوي.

په لسمې پېرې کې د ارتباطاتو او رسنیو په برخه کې زیاتې اختراعاتگانې را منځته شوي. لکه: عکاسي، سینما، چاپ او داسې نور، چې د خلکو په ژوند کې یې ستر بدلون راووست. خو ډېره مهمه اختراع تېلفون او تلگراف وو. چې د چټک تفاهم اړیکه یې له لېرې سیموسره را منځته کړه. تېلفون له دوو کلمو څخه جوړ شوی دی. Tele د ویلو او phone د غږ په معنا دی.

د هېواد د تېلفون لومړنۍ دستګاه د مسي سیمي لین په واسطه د امیر حبیب اله خان او د هغه د ورور نصراله خان د استوګنې په ځای کې د یو کیلو متر په اوږدوالي فعالیت کاوه او بل لین یې د امیر تر استوګنځي او د هغه وخت تر قوماندانۍ پورې او درېم لین یې د ارګ له دروازې څخه د بابر تر بڼ پورې غځیدلی و.

زموږ په هېواد کې د تېلفون لومړنۍ بټرۍ لرونکې سوچبورډ، چې د ۲۵ لینونو ظرفیت یې درلوده، د امیر حبیب اله خان د واکمنۍ په دوره کې د ارګ په شمالي څلي (برج) کې جوړ شو. د غازي امان الله خان د پاچاهۍ په دوره کې په ۱۲۹۸ لمریز کال کې یو ۵۰ لینه سوچبورډ د شاه



دو شمشره د پسته خانې په ودانۍ کې نصب شو او تېلفوني اړيکي د مرکز او نورو ښارونو تر منځ جوړې شوې. په همدې ډول د هېواد پلازمینه د تلگراف په مرسته د لویو نړیوالو مرکزونو تر منځ وتړل شوه.

په لومړي سر کې په دولتي دایرو کې له تېلفون څخه گټه اخېستنه رواج شوه. وروسته، انفرادي اشخاصو هم وکولی شول چې د ولایت له مرکز څخه یو بل سره خبرې وکړي او شخصي او تجارتي پیغامونه سره ولېږي را ولېږي.

له تېلفون څخه گټه اخېستنه د سیمي لین د غځېدنې او د لویو لارو په اوږدو کې د پایو په نصبولو سره ممکن شوه. لومړني تېلفون ځانگړی انډل درلوده چې د هغه په مرسته به له سویچبورډ (د خپرولو له مرکز) سره او له هغه ځایه به د سویچبورډ د مسؤلو کسانو (اپریټرانو) په مرسته مطلوب ارتباط را منځته کېده.

په ۱۳۲۲ لمریز کال کې د ۵۰۰۰ لاینونو اتومات لومړنۍ دستگاه د المان د زیمنس له کمپنۍ څخه وپېرودل شوه او په کابل کې په کار واچول شوه. لومړنۍ تېلفوني مخبره د کابل او پاریس ترمنځ ټینگه شوه. په همدې ډول، د پاریس د ټرانزیت مرکزونو د افغانستان تېلفوني مخبره د نړۍ له نورو هېوادونو سره ټینگوله.

په ۱۳۴۰ لمریز کال کې د مخبرې ټرانزیت له ډهلي، لندن او مسکو سره هم ټینگ شو. وروسته، تېلفون په پرمختللي ډول د انالوگ او ډیجیټل په بڼه تبدیل شو. د دې تېلفوني مرکزونو ولایتي او نړیوالې اړیکې د ستلایټ (مصنوعي سپوږمکۍ) له لارې ټینگېږي.

## موبایل:

موبایل په ۱۹۸۰ م. کال کې د ارتباط د وسپلې په توگه و پېژندل شو او په ۱۹۸۳ م. کال کې د امریکا د متحدو ایالتونو په شیکاگو کې د ټولو دگټې اخېستنی لپاره وړاندې شو. موبایل په کمزورو لنډو څپو کار کوي، چې پیغام د اتین اډې ته مخبره کوي او یا یې اخلي. گټه اخېستونکی کولی شي له هر ځای څخه تېلفون وکړي او یا پیغام تر لاسه کړي.

زموږ په هېواد کې په وروستیو دېرش کلنو جگړو کې ټولې مخابراتي شبکې تر یوې اندازې او یا په بشپړ ډول ویجاړې شوې او تر دې چې په وروستیو کلونو کې خلکو د نړیوالې مخبرې لپاره گاونډیو هېوادونو ته سفر کاوه. د افغانستان غرنی جوړښت ته په پام سره او د یو زیات شمېر مهاجرو شتون



په باندې نيو هېوادونو کې، د ارتباطاتو د جوړولو په منظور لويې خصوصي کمپني، لکه: افغان بيسيم او روشن په ۱۳۸۲ لمريز کال کې، MTN په ۱۳۸۴ لمريز کال او اتصالات او افغان تيلې کام په ۱۳۸۵ لمريز کال کې فعاليت پيل کړ. نن په ټول هېواد کې په سلگونو زره گاپون وال لري، چې کولی شي په ټول هېواد کې د اړوندو انتنونو او له هېواد څخه د باندې د ارتباطي سپورمکيو په مرسته

خپلې ټېلفوني اړيکې جوړې کړي. زموږ د هېواد ټېلفوني کوډ ۰۰۹۳ دی. د دې کوډ په مرسته، له بهرنيو هېوادونو څخه په هېواد کې دننه ټېلفوني اړيکې ټينگيدلی شي. له ټېلفون څخه په گټه اخېستنه اقتصادي او تجارتي اړتياوې او د خلکو ورځنۍ ستونزې ډېرې چټکې او لږ وخت کې حل کېږي. دا د خلکو ترمنځ د تفاهم ډېره چټکه او ارزانه وسيله گڼل کېږي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د ټېلفون د اهميت په هکله پخپلو کې بحث وکړي او پایلې دې د ډلې يو غړی ټولگيوالو ته وړاندې کړي. بناغلی ښوونکی دی د بحث پایلې را ټولې کړي.



## پوښتنې:

لنډ ځواب ووياست:

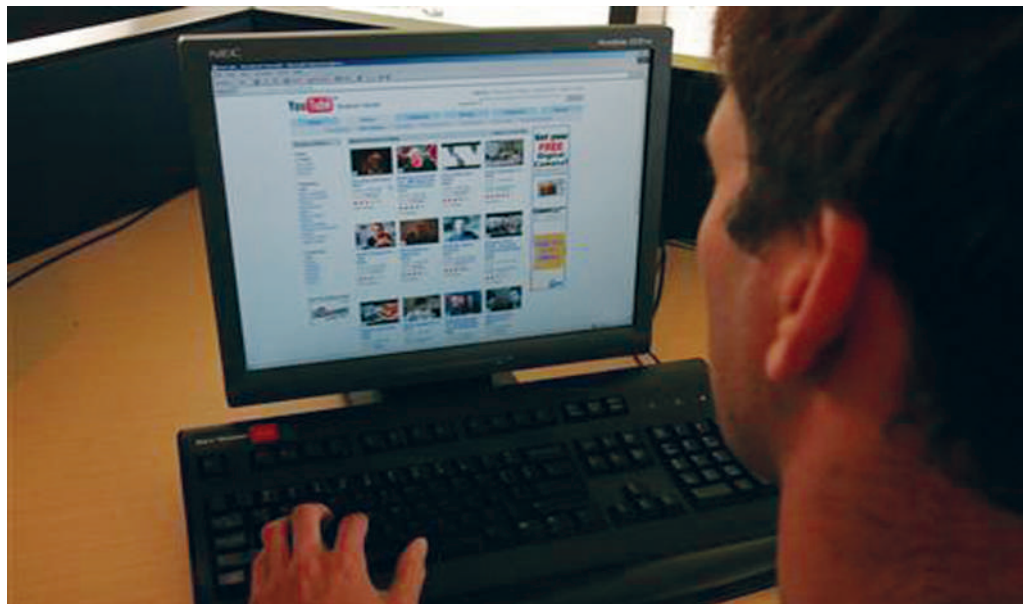
- ۱- تېلفون په سوداگرۍ کې څه ارزښت لري؟ توضیح يې کړئ.  
لاندې نيمگړې جملې بشپړې کړئ:
- ۱- زموږ په هېواد کې لومړی ځل تېلفون..... د حکومت په وخت کې استعمال شو.
- ۲- زموږ په هېواد کې د موبایل لويي کمپنی ..... او..... دي.
- سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري په نښه کړئ.
- ۱- په ۱۹ م. پېړۍ کې د اړيکو په برخه کې با ارزښته اختراع تېلفون او ټلگراف دی.
- ۲- زموږ په هېواد کې له تېلفون څخه لومړی ځل د غازي امان الله خان د پاچاهۍ په دوره کې گټه واخېستل شوه.



## له ټولگي څخه بهر فعاليت:

په ورځني ژوند کې د تېلفون د اهميت په هکله يو څو کرښې وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې ټولگيوالوته وړاندې کړئ.

## د: انټرنېټ، ایمیل او فکس Internet, E-mail and Fax



### له انټرنېټي خدماتو څخه ګټه څنګه اخېستلی شو؟

له انټرنېټ څخه ګټه اخېستنه، د انټرنېټي شبکې، کمپیوټر او له هغې څخه د ګټې اخېستنې په طریقې پوهېدل اړین دي. انټرنېټ په ۱۹۶۷ م. کال کې رامنځته شو، د انټرنېټ د رامنځته کولو فکر د امریکا د متحدو ایالتونو د دفاع له وزارت څخه پیل شو. په هغه وخت کې له انټرنېټ څخه د اطلاعاتو د تبادلې د باوري سیستم په توګه ګټه اخېستل کېده. وروسته، انټرنېټ د علمي زده کړو د سرچینې او د څو رسنیو له یوځای کېدو څخه رامنځته شو. د ۱۳۶۹ لمریز کالونو په لسيزه کې په ټوله نړۍ کې په میلیونونو رسنیو د انټرنېټ له نړیوالې شبکې سره ونښتې. انټرنېټ هغه وسیله ده چې د نویو علمي او فني پرمختګونو د اندازه کولو توان لري او د هغې له بشپړېدولو سره مرسته کوي.

انټرنېټ له دوو کلمو څخه جوړ دی. Inter یې له International یا نړیوال او Net یې له Network یا شبکې څخه اخېستل شوی دی.

انټرنېټ یې مثله نړیواله معلوماتي وسیله ده. هر څوک ورڅخه هر ډول معلومات تر لاسه کولی

شي.

انټرنېټ په حقيقت کې د سيستم يا شبکې نوم دی چې د نړۍ ټولې کمپيوټري شبکې سره نښلوي. د انټرنېټ لپاره ډېر پروگرامونه جوړ شوي او د جوړېدو په حال کې دي. انټرنېټ د ايميل يا برېښنا ليک لويه سر چپنه ده. څه موده مخکې، يوازې پيغامونه د انټرنېټ له لارې استول کېدل. اوس ټېلفون، ټلويزيون، راډيو اونور موضوعات د هغې پرمخ راتلی شي.

زموږ په هېواد کې انټرنېټي فعاليتونه د څوکمپنيو له لارې ترسره کېږي.

له انټرنېټ او ايميل څخه د جغرافيايي په مضمون کې څه گټه اخېستل کېږي؟

له نورو جغرافيه پوهانو سره د اړيکو ټينگول د ايميل E mail له لارې کېږي. انټرنېټ د دې امکان برابروي چې جغرافيه پوهان د نړۍ په بېلابېلو سيمو کې سره اړيکي ټينگې کړي او يو د بل په نظرياتو پوه شي.

ايميل يا برېښنالیک: په انټرنېټ کې کولي شو له مطلوب شخص سره د هغه د ايميل ادرس اړيکي ټينگې کړو. له نورو څخه مطالب تر لاسه کړو او يا علمي اطلاعات او داسې نور څه هغه ته واستوو.

## انټرنېټ او جغرافيه:

مينه وال کولی شي چې د پام وړ جغرافيايي موضوعگانو د موندلو لپاره، اړوندو انټرنېټي سايټونو ته ورننوځي او د اړتيا وړ اطلاعات، لکه: متن، عکسونه، نقشې او فلم تر لاسه کړي. نوموړي اطلاعات د پرنټر printer په مرسته چاپ او يا په کمپيوټر کې زېرمه او ثبت يا Save کړي. د انټرنېټ ډېره لويه گټه دا ده چې د هغه په مرسته بېلابېلې موضوعگانې پلټلای شو. موږ هر يو کولي شو چې د جغرافيايي اصطلاح، لکه: اوقيانوس، نقشه، مهاجرت او داسې نورو په ليکلو سره، د سايټ فهرست يا ادرس او يا د څېړنې د وسيلې Search Engine له لارې دقيق معلومات تر لاسه کړو. د جغرافيايي د پلټنې په سايټونو کې کولی شو د Google, MSN, Amazon, yahoo, Hot mail Gmail او داسې نورو نومونه واخلو.

کله مو د فکس په مرسته پيغام استولی دي؟



پورتني عكس په غور وگورئ او ووياست چې دغه دستگاه د اړيكو د ټينگولو له مخې څه اهميت لري؟

د فکس دستگاه په نړيوالو اړيكو کې مهم رول لري. دغه دستگاه په څو ثانيو کې استول شوي پيغامونه د ليکلي پيغام په توگه اخېستونکي ته د نړۍ هرې نقطې ته رسوي. د فکس دستگاه د فوټوکاپي ماشين ته ورته ده. خو په ټيليفون سنباله ده. دغه دستگاه د پيغام د استولو په وخت، پيغام په کلمو او کربنې په الکترونيکي نښو، چې دانتقال وړوي، تبديلوي. د پيغام اخېستونکي دستگاه، دغه لاس ته راغلې نښې په ليکلو نښو اړوي او دقيقه نسخه د اصلي نسخې په څېر بهر ته راباسي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د ایمیل او انټرنېټ د موضوعگانو او گټو په هکله پخپلو کې بحث وکړي او د ډلې يو غړی دې د بحث پایله خپلو ټولگېوالو ته وړاندې کړي. همدارنگه ښاغلی ښوونکي دې د ډلې د فعاليت پایله دې را ټوله کړي.



### پوښتنې:

- ۱- انټرنېټ لومړی په کوم هېواد کې کار پیل کړ او د څه لپاره ورڅخه گټه اخېستل کېده؟  
لاندې نیمگړې جملې بشپړې کړئ:
- ۱- د انټرنېټ اصطلاح له دوه کلمو ..... او ..... څخه ترکیب شوې ده چې معنایې نړیواله شبکه ده.
- ۲- د جغرافیې مسألو د پلټنې ساینونه .....، .....، .....، او داسې نورو دي.  
سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري په نښه کړئ:
- ۱- په ۱۹۸۳ میلادي کال کې د اطلاعاتو په میلیونونو رښې په ټوله نړۍ کې د انټرنېټ له شبکو سره وصل شوې.
- ۲- انټرنېټ د علمي زده کړې له سر چپنو او د ډېرو رښو له پیوستون څخه منځته راغلی دی.

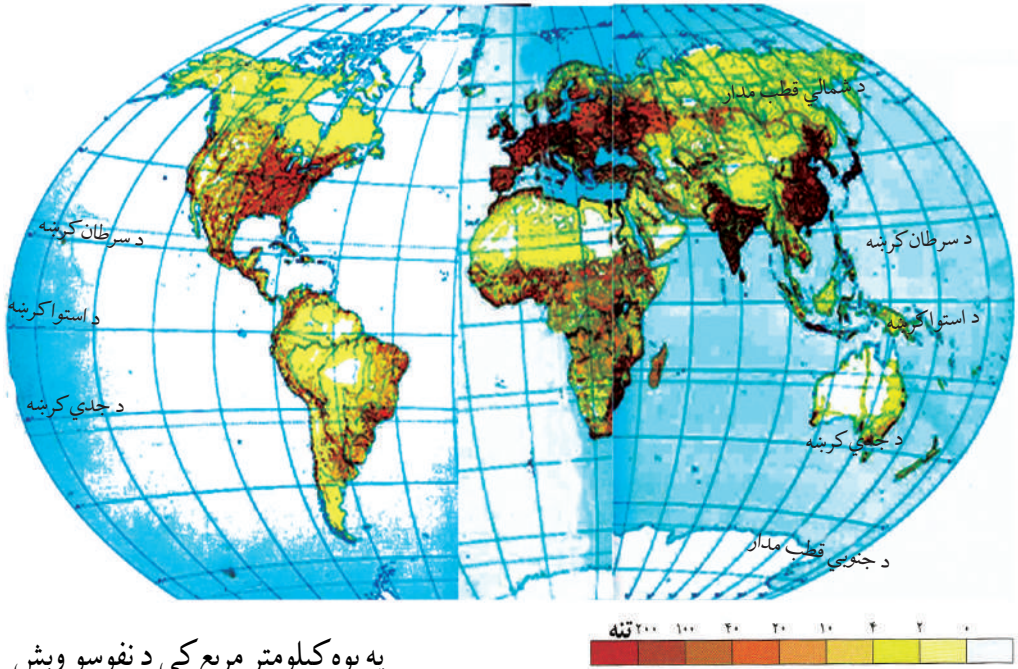


### له ټولگي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي د انټرنېټ د امکاناتو په لرلو سره د جغرافیایي اصطلاحاتو، لکه: اور غورځونې د فعالیت او ټوریسم په هکله معلومات راټول، ثبت یا زېرمه کړي او خپلو ټولگېوالو ته دې د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې وړاندې کړي.



## ۵-۱ د نفوسو وېشل او ګڼوالی



په یوه کیلومتر مربع کې د نفوسو وېشل

### پوهېږئ چې نفوس په ځمکه کې په څه ډول وېشل شوی دی؟

د نفوسو د وېشل پورتنۍ نقشه په غور ولولئ او وویاست چې ډېر زیات او ډېر لږ نفوس د نړۍ په

کومه برخه کې ځای پرځای شوي دي او ولې؟

د نفوسو ګڼوالی د ځمکې د سطحې په یوه واحد ساحه کې د اوسېدونکو خلکو شمېر ته وايي.

د نفوسو د ګڼوالي د معلومولو لپاره باید د یوې سیمې نفوس د همغې سیمې پر پراخوالي ووبشل

شي.

د نړۍ نفوس په ۲۰۱۸ میلادي کال کې ۷,۴ میلیاردو تنو ته ورسید. دغه نفوس په ټوله نړۍ کې

مساوي نه دي وېشل شوي. په بل عبارت، اقلیمي شرایط، د ځمکې جوړښت او نور اقتصادي،

بشري او سیاسي لاملونه د نفوسو پر تمرکز اغېز لري، لکه: دښتې سیمې (هغه تودې او سوځوونکې

سیمې چې پوره اوبه هم ونه لري)، لوړې، ناواره سرې سیمې، د غرونو لړۍ، جبې، ګڼو او لنډه بل



لرونکو ځنگلونو، استوایي تودې او لنده بلې هوا، قطبي سرې هوا، له سواحلو او د حمل او نقل له لارو څخه لېروالي، د نفوسو ډېر لږ پام ځانته ور اړولی دی. تر چې په ځینو سیمو کې د سلگونو کیلو مترو په واټن هم د انسانانو نښې په سترگو نه ښکاري. په داسې حال کې چې د ځمکې په بله سیمه کې، لکه: په ښو اقلیمي شرایطو ( معتدله آب و هوا او پوره باران)، مناسب جغرافیایي موقعیت، هوارو او ښېرازو ځمکو، پوره اوبو لرونکو ځمکو، د سیندونو او سمندرونو پر غاړو، بندرونو، د صنایعو، کانونو او ارتباطي لارو په شا و خوا کې ډېر خلک اوسېږي، چې د ځینو ځایونو په یوه کیلومتر مربع کې له زرو څخه زیات خلک ژوند کوي. په دې ترتیب، په یوه سیمه کې د نفوسو استوګنه د فزیکي، اقتصادي سیاسي او بشري لاملونو پایله ده چې د دې لاملونو اغېزې لنډه بیانوو:

• **د فزیکي عواملو اغېزې:** جغرافیایي موقعیت ( عرض البلدونه)، لوړې سیمې، اقلیمي شرایط، اوبه او داسې نور د ځمکې پرمخ د تل لپاره لیدلی شو چې مستقیم یا غیر مستقیم د ځمکې د منابعو څخه پر ګټه اخیستنې باندې اغېز لري. دغه لاملونه د نفوسو د زیات ګڼوالي او یا برعکس د یوې سیمې د نفوسو د کموالي لامل کېږي.

• **د اقتصادي لاملونو اغېزې:** په طبیعي منابعو او بشري فعالیتونو ولاړې دي چې له کانونو، اوبو، د خاورې له ډولونو، نباتاتو، حیواناتو، د پانګې په شتون او نوې تکنالوژۍ، د کار په شرایطو، صنایعو او داسې نورو څخه عبارت دي، چې د نفوسو پر ګڼوالي اغېز لري؛ یعنې د صنعتي پراختیا او د نفو سود ځای پر ځای کېدنې تر منځ متقابلې اړیکې شته دی. په هر ځای کې چې د صنعت او له هغه څخه وروسته هغه پورې تړلي خدمتونه را منځته شي، نو زیات نفوس په هغې سیمې کې جذبېږي.

د یادونې وړه چې تر ۱۸ مېلادي پېړۍ پورې کرنې او دهغې اړوند لاملونو (اوبو، خاورې، او اقلیم) د نفوسو په استوګنې ټاکونکې اغېزه درلوده، لکه: په مصر کې د نیل د سیند وادي او داسې نورې.

زموږ د هېواد اقتصاد تر اوسه پورې پر کرنه ولاړ دی او د نفوسو ډېره زیاته برخه له همدې لارې ژوند کوي.

• **د سیاسي لاملونو:** په دې برخه کې د حکومت پرېکړې او د اداري مرکزونو له تشکیل څخه یادونه وکړو که چېرې دولت د هېواد ځینو سیمو ته د پرمختیایي پروگرامونو په برخه کې پانگې اچونې، د کارونو پیدا کولو او یا خدماتي امکاناتو او روغتیایي فعالیتونو ته پاملرنه ونه کړي، د نفوسو گڼوالی هلته لږ وي.

• **بشري لاملونه:** په پورتنیو موضوعاتو سر بېره لېرې پرتې سیمې، چې د حمل و نقل لارې او د اړیکو نیولو وسایل په لاس کې نه لري، خلک هلته په تیت او پرک ډول ژوند کوي. د هغو لویو وچو دننه سیمې چې له سیندونو او سمندرونو څخه لېرې پرتې دي، د ساحلي سیمو په پرتله لږ تجارتي امکانات لري او لږ نفوس پکې استوگنه کوي.

پورتنیو لاملونو ته په پام سره د نړۍ گڼ نفوسه سیمې **Densely population region** کولی شو په درې حوزو په نښه کړو:

۱- لومړنۍ گڼ نفوسه سیمه د آسیا د لویې وچې جنوبي سیمه (پاکستان، هند او بنگله دېش)، د جنوب ختیځې آسیا ځینې برخې (اندونیزیا) او ختیځه آسیا (د چېن ختیځ، د کوریا ټاپو وزمه او جاپان) ده.

د دې سیمې په هېوادونو کې په منځني ډول د نفوسو گڼوالی په یوه کیلومتر مربع مساحت کې له ۱۰۰ تنو څخه او په ځینو ځانگړو ځایونو کې په یوه کیلومتر مربع مساحت کې له ۱۵۰۰ تنو څخه زیات دی. چې لامل یې موسمي آب و هوا، د کرنې (د وریجو کرنې) ښه شرایط او د نفوسو طبیعي زیاتوالی دی.

۲- دوهمه گڼ نفوسه سیمه د اروپا په لویه وچه کې د پانگوالی په دوره کې رامنځته شوې ده. د دې سیمې به ځینو هېوادونو کې د نفوسو منځنی گڼوالی په یوه کیلومتر مربع مساحت کې له

۲۰۰ څخه تر ۴۰۰ تنو پورې رسېږي. په همدې ډول، په صنعتي سيمو کې د نفوسو گڼوالي په يوه كيلومتر مربع مساحت کې له ۵۰۰ څخه تر ۱۰۰۰ تنو پورې رسېږي. چې ډېر زيات يې د سيندونو پر غاړه، په بندرونو او د صنعتي مرکزونو په شا و خوا او د کرنې وړ سيمو کې ژوند کوي.

درېمه گڼ نفوسه سيمه د امريکا د متحدو ايالتونو شمال ختيځې سيمې ځينې برخې (نيو انگلنډ، نيو يارک، پنسلوانيا او د پنځه گونو جهيلونو شاوخوا) او د کاناډا جنوب ختيځ دی چې لامل تجارتي يې او صنعتي فعاليتونه دي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکې دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي. پخپلو کې په مشوره دې لاندني جدولونه کاپي او بشپړ کړي او د ډلې استازی دې ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

موقعيت	د نفوسو د مېشت کيدلو لاملونه
د چين ولسي جمهوريت او هند	
شمال لويديځه اروپا	
د امريکا د متحدو ايالتونو شمال ختيځ او د کاناډا جنوب ختيځ	
د هماليې غرونه	
د امازون ځنگلونه	
د گرينلېنډ ټاپو	

په لاندې جدول کې د نفوسو منځنۍ ځای پرځای کېدنه په مالټا، بنگله دېش او استرالیا کې محاسبه کړې.

ګڼه	هېواد	د هېواد مساحت په کيلو متر مربع	نفوس	د نفوسو ګڼوالی په یوه کيلو متر مربع مساحت کې
۱	موناکو	۲	۳۲۲۷۰ تنه	۱۶۱۳۵ تنه
۲	سنگاپور	۶۴۷	۴,۳۵۳,۸۹۳ تنه	۶۷۲۹,۳ تنه
۳	مالټا	۳۱۶	۳۹۶,۸۵۱ تنه	
۴	بحرين	۶۶۸	۶۷۷,۸۸۶ تنه	۱۰۱۴ تنه
۵	بنگله دېش	۱۴۷۵۷۰	۱۴۱,۳۴۰,۴۷۶ تنه	
۶	مغولستان	۱,۵۶۵,۰۰۰	۲,۷۵۱,۳۱۴ تنه	۱,۷ تنه
۷	استرالیا	۷,۶۸۶,۸۵۰	۱۹,۹۱۳,۱۴۴ تنه	
۸	کاناډا	۹,۹۷۰,۶۱۰	۳۲,۵۰۷,۸۷۴ تنه	۲/۳ تنه



### پوښتنې:

لنډځواب وواياست:

۱. د آسيا د جنوب او جنوب ختيځو هېوادونو د نفوسو د ګڼوالي لامل بيان کړئ.
۲. د اروپا په شمال لويديځ کې د اروپا د نورو سيمو په نسبت ګڼ نفوسه سيمې ولې زياتې را منځته شوي دي.
۳. د شمالي امريکا کومې سيمې ګڼ نفوسه دي؟ لامل يې بيان کړئ.
۴. د آسيا د ډېر ګڼ نفوسه هېوادونو نومونه واخلئ.

۵. د نړۍ په ټولو برخو کې نفوس ولې مساوي نه دي وېشل شوي؟
۶. کوم سياسي لاملونه د نفوسو په گڼوالي زيات اغېز لري، څرنگه؟
۷. بشري عوامل کولی شي د نفوسو پر ځای پر ځای کېدنې اغېز وکړي؟ څرنگه؟
- سم ځواب په نښه کړئ.

۱- کوم طبيعي لاملونه په يوه سيمه کې د نفوسو د گڼوالي سبب کېږي؟

الف: مناسب اقليمي شرايط او اوبه

ب: لوړې او سړې قطبي سيمې

ج: گڼ او لنډه بل لرونکي استوایي ځنگلونه

د: ټول ځوابونه سم دي

۲- کوم اقتصادي لاملونه په يوه سيمه کې د نفوسو د گڼوالي سبب کېږي؟

الف: ابتدائي کرڼه

ب: په صنايع کې پانگونه

ج: د پرمختيايي پلانو نو پلي کول.

د: ټول ځوابونه سم دي

### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

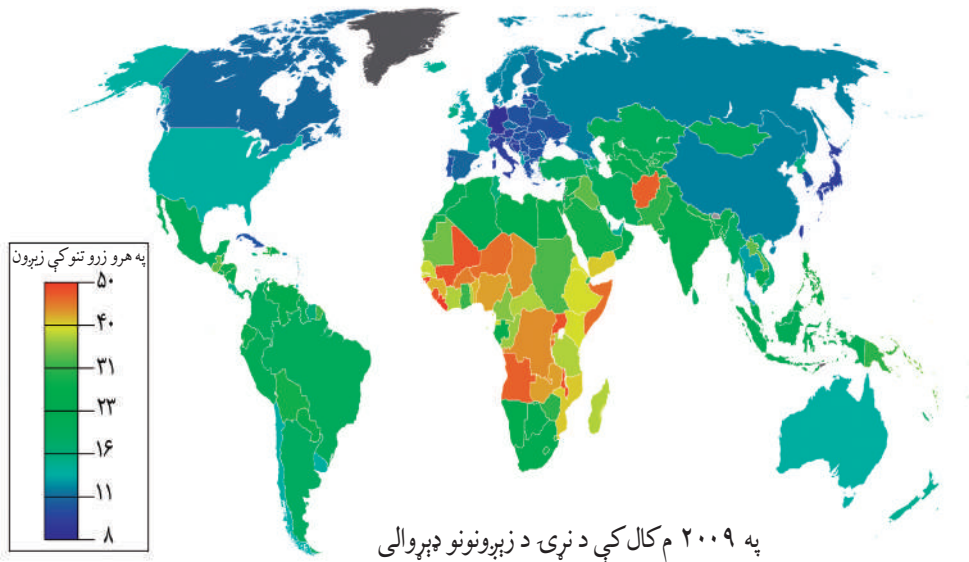


لاندې پوښتنې ته ځواب ووايست او د جغرافيايي په راتلونکي ساعت کې يې ټولگيوالو ته وړاندې کړئ.

که ستاسې ټولگي ۶ متره اوږد والی او ۴ متره سور ولري او د زده کوونکو شمېر په کې ۶۰ تنه وي، مهرباني وکړئ، د ټولگي په يوه متر مربع کې د نفوسو گڼوالی محاسبه کړئ.

ستاسې له نظره د ټولگي د زده کوونکو مناسب شمېر بايد څو تنه وي؟ ولي؟

## ۲,۵ په نړۍ کې د نفوسو د زياتوالي او لږ والي ستونزې



د نفوسو موضوع د پراختيا له مخې د دوو جلا عنوانونو لاندې لوستل کېږي.

### ۱- د نړۍ په هېوادونو کې د نفوسو زياتوالی:

د نړۍ نفوس په ډېرې چټکۍ سره زياتېږي؛ ځکه چې د زېږون اندازه Birth Rate د مړينې له اندازې Death Rate څخه زياته ده.

د شلمې پېړۍ په پېل کې دغه د نفوسو زياتوالی په کال کې ۱۰ ميليونه تنه، د همدې پېړۍ په نيمايي کې په کال کې ۳۵ - ۴۰ ميليونو تنو پورې او اوس له ۶۰ څخه تر ۶۵ ميليونو تنو پورې په کال کې زياتېږي.

د ملگرو ملتونو د احصائې له مخې د نړۍ نفوس

### ( اضافي معلومات )

د ځمکې ټول نفوس	کال
۱,۶۱۷ میلیارده تنه	۱۹۰۰ میلادی
۲,۲۵۲ میلیارده تنه	// ۱۹۴۰
۲,۹۸۲ میلیارده تنه	// ۱۹۶۰
۳,۶۱۰ میلیارده تنه	// ۱۹۷۰
۴,۳۳۶ میلیارده تنه	// ۱۹۷۹
۶,۶۰۰ میلیارده تنه	// ۲۰۰۸
۶,۸ میلیارده تنه	// ۲۰۱۰
۷,۴ میلیارده تنه	// ۲۰۱۸

د پورتنی جدول له مطالعې څخه دې نتیجې ته رسېږو چې د نړۍ نفوس په وروستیو تقریباً ۵۰ کلونو کې په ډېره چټکۍ زیات شوی دی.

د نفوسو دغه زیاتوالی په دوو لاملونو پورې اړه لري:

- د نفوسو طبیعي زیاتوالی.
- د نفوسو میخانیکي زیاتوالی.

الف: د نفوسو طبیعي زیاتوالی: Natural Increase

د نفوسو دغه زیاتوالی د زېږون په زیاتوالي او د مړینې په کموالي پورې اړه لري. د مثال په ډول، که په یوه هېواد کې زېږون په زرو کې ۴۰ وي او مړینه په زرو کې ۲۰ وي، د نفوسو زیاتوالی به ډېر زیات وي. د نفوسو زیاتوالی په ډېرو لاملونو پورې اړه لري چې ډېر زیات مهم یې په یوه هېواد کې ټولنیز اقتصادي او فرهنګي لاملونه دي. په تېره بیا د وقایوي او معالجوي طب وده او پرمختیا د نفوسو په زیاتوالي ډېر اغېز لري چې له یوه پلوه د مړینې د کموالي سبب کېږي او له بله پلوه منځنی عمر اوږدېږي. خو د نفوسو دغه زیاتوالی د نړۍ په ټولو هېوادونو کې یو ډول نه دی. مورکولی شو چې دغه ټول پر دوو برخو ووېشو: لومړی ډول د شمالي امریکا او اروپا پانګه والو هېوادونو او د چین او روسیې ځانګړتیا ده. د هغو

خصوصیات ډېره لږه زېږونه ده چې نور هم د کمې په حال کې دي او لاملونه یې ډول دي:

- ۱- په پرمختللو هېوادونو کې ښاري نفوس زیات وي. ښکاره ده چې زېږونونه په ښاري کورنیو کې له کلیوالي کورنیو څخه لږ وي.
- ۲- په دې هېوادونو کې ښځې ټولنیزو کارونو ته جلب او جذب شوي دي. معمولاً هغه ښځې چې له کور څخه د باندې کار کوي، نسبت هغو ښځو ته چې د کور دننه کار کوي، د ماشومانو شمېر لږ وي.

په پرمختللو هېوادونو کې د زېږېدنو او مړینې دواړو شمېر لږ وي. د نفوسو طبیعي زیاتوالی ۰,۵ - ۱ سلنه یا په زرو کې له ۵ - ۱۰ پورې وي. کله یې اندازه له دې څخه هم کمه وي. دغه لږ زیاتوالی د پرمختللو هېوادونو ځانګړتیا ده.

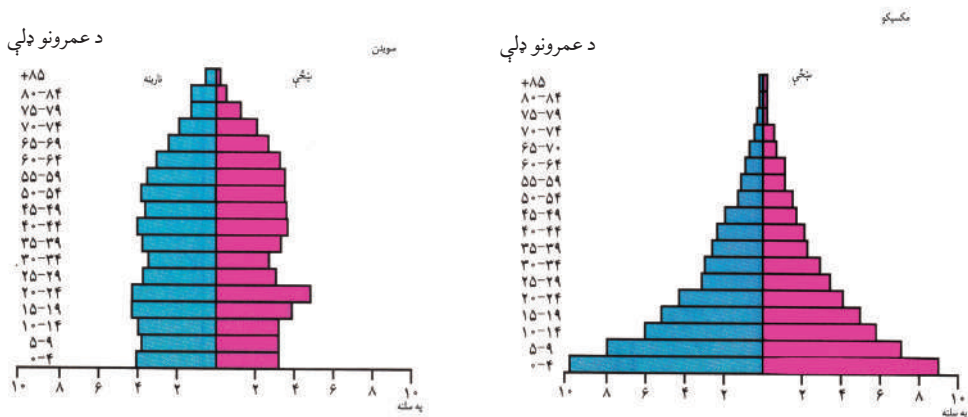
دوهم ډول زیاتوالی د مخ پر ودې هېوادونو لکه آسیایي، افریقایي او د لاتیني امریکا ځانګړتیا ده چې په لاندې لاملونو پورې اړه لري:

د اقتصادي ودې ډېره ټپټه سطح، د میکانیزه (ماشیني) کرنې نه شتون، بیسواډي، د اکثریت خلکو له پاره د حفظ الصحې نشتوالی، له ناوړه فرهنگ څخه د ښځو پیروي او د هغوی له وخت څخه مخکې نکاح او داسې نور.

په آسیایي، افریقایي او د لاتیني امریکا په هېوادونو کې د روغتیايي خدماتو د سمون په پایله کې په مړینه کې کمی راغلی دی همدغه لامل دی چې د نفوسو زیاتوالی چټکېږي. له زیاتو زېږونونو سره جوخت د نفوسو طبیعي زیاتوالي چټکېږي، چې د نفوسو دغه زیاتوالی له ۲ څخه تر ۳ سلنې پورې د تغیر په حال کې دی او په هرو زرو تنو کې له ۲۰ څخه تر ۳۰ پورې زیاتوالی راځي. دغه زیاتوالی زیاتره د وروسته پاتې ټولنو او هېوادونو ځانګړتیا ده.

د پرمختللو صنعتي هېوادونو او مخ پر ودې هېوادونو د نفوسو د ودې د پرتلې لپاره د عمر هرم په راتلونکي مخ کې وګورئ. د عمر په هرم کې افقي کرښې د نفوسو شمېر په سلنو او په عمودي کرښو باندې د نارینه او ښځینه وو شمېر په مختلفو عمرونو ښودل کېږي. ماشومان او نوي ځوانان (له صفر څخه تر ۸ کلنۍ) او سپین ربري (له ۶۵ کلنۍ څخه د زیات عمر خاوندان) معمولاً اقتصادي فعال نفوس نه ګڼل کېږي. لویان (له ۱۵ - ۶۵ کلنۍ پورې) اصلي تولیدوونکي او اقتصادي فعاله ډله ګڼل کېږي. د نړۍ په بېلابېلو برخو کې د عمر هرمونه سره توپیر لري. مخ پر ودې هېوادونو، لکه مکسیکو کې د هرم قاعده لویه وي؛ یعنې په هرو ۱۰۰ تنو کې زیات نفوس له ۰ - ۵ کلنۍ پورې وي. دغه هېواد ځوان نفوس لري. هغه هېوادونه چې ډېر زیات ځوان نفوس لري، باید د ځوانانو د اړتیاوو د پوره کولو له پاره، په تېره بیا د ښوونې او روزنې او د هغوی لپاره د کار په پیدا کولو کې پانګه په کار واچوي. په پرمختللو صنعتي هېوادونو، لکه سویډن کې زېږون او مړینه دواړه لږ دي او ژوند ته زیات هیله من دي. په دې هېواد کې د هرم قاعده کوچنۍ ده او





فعال اقتصادي نفوس زيات دی. خو نفوس ورو ورو د سپين ږيريتوب په لوري روان دي. دغه شمېرنه بايد د يوه کال په اوږدو کې ترسره شي. پايله يې له سلنې سره اعلان شي. کله چې زېږون له مړينې څخه زيات وي، د نفوسو زياتوالی طبيعي دی.

د زېږون شمېر - د مړينې شمېر

ټول نفوس

د نفوسو زياتوالی

### ب: د نفوسو ميخانيکي زياتوالی:

د نفوسو له طبيعي زياتوالي سره يوځای، د نفوسو ميخانيکي خوځښت يا مهاجرتونه هم د نفوسو په زياتوالي کې د پام وړ اغېز لري.

په هېواد کې دننه مهاجرتونه يوازې د نفوسو د بيا ځای پر ځای کېدنې سبب کېږي او د هېواد نفوس تغيير نه کوي خو له هېواد څخه د باندې مهاجرتونه د نفوسو پر شمېر باندې اغېز لري. که هېواد ته له باندې څخه مهاجرتونه له هېواد څخه بهر ته د مهاجرتونو په نسبت زيات وي، د نفوسو ميخانيکي زياتوالی را منځته کېږي او برعکس يې د نفوس د کمې سبب کېږي د يوه هېواد د نفوسو په مطلقې ودې کې بايد پر زېږون او مړينې سر بېره مهاجرتونو ته هم پام وشي.

د نفوسو مطلقه وده = ( د زېږېدنو شمېر - د مړينې شمېر ) + هېواد ته له باندې څخه مهاجرت.

د نفوسو مطلقه وده = ( د زېږېدنو شمېر - د مړينې شمېر ) - له هېواد څخه نورو هېوادونو ته مهاجرت او د نفوسو ډېره زياته طبيعي او ميخانيکي وده د اضافي نفوسو over population مسأله رامنځته کوي. د اضافي نفوسو اصطلاح هغه وخت استعمالېږي چې په يوه سيمه کې د زېږونو

له شته امکاناتو څخه زیات نفوس استوگنه ولري او یا له ټاکلو ټولنیزو موخو څخه زیات وي. کله بڼایي نفوس مناسب وي، خو نامناسب وېش رواج ولري. په ځینو مأخذونو کې د مناسب نفوس اصطلاح کارول شوې ده. خو دغه اصطلاح هم کوم ټاکلي تعریف نه لري. اضافي نفوس نسبي اصطلاح ده چې په سیمه کې له منابعو څخه د گټې اخیستنې په اندازې پورې اړه لري. د مثال په ډول، پرمختللي هېوادونه له مخ پر ودې هېوادونو څخه له همدې موجودو زېرمو څخه د خلکو له پاره بڼه کار او زیات امکانات برابر کړي دي. له همدې امله، د اضافي نفوسو مطالعه د ټکنالوژۍ د پرمختګ په کچې پورې اړه لري.

په پای کې ویلی شو چې د نفوسو چټکه وده او د زېربڼو زیاتوالی د وروسته پاتې هېوادونو ځانګړتیا ده. د نفوسو دغه طبیعي زیاتوالی اقتصادي بودجه محدودوي او فشار پرې زیاتوي او کارونه پر تپه دروي. په پخوانیو وختونو کې صحي خدمات زیات نه وو پراخ شوي؛ قحطي، ناروغي او جګړې د نفوسو د محدودولو لاملونه وو. خو نن نفوس په بې ساري ډول زیات شوی دی او وروسته پاتې هېوادونه له لوړې، ناروغيو او بېکارۍ سره لاس وګریوان دي. دغه بېکارۍ د بېوزلۍ او بېوزلي د فقر او یا غیر قانوني مهاجرتونو سبب کېږي.

ټولنپوهان دغه زیات زیاتوالي ته د نفوسو چاودنه وايي او ټولنې ته یې زیات خطر بولي. د نړۍ ټول نفوس چې په ۲۰۱۰م کال کې ۶،۸ میلیاردو وو، په ۲۰۵۰ میلادي کال کې یې د اټکل له مخې ۹ میلیاردو او په ۲۱۵۰ میلادي کال کې ۱۱ میلیاردو ته د رسیدو وړاندوینه شوې ده چې که کنټرول نه شي نو نړۍ به له فاجعې سره مخامخ کړي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشل شي او لاندې جدول دې کاپي او بشپړ کړي او د هغو پوښتنو ځوابونه دې ووايي چې له جدول څخه لاندې لیکل شوې دي. د ډلې استازی دی هغه خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

هېوادونه	د نفوسو گڼوالی په یوه کیلومتر مربع ساحه کې	زېږېدنې په ۱۰۰۰ تنو کې	مړینه په زرو تنو کې	طبیعي زیاتوالی په زرو تنو کې	د نفوسو د ودې سلنه
برازیل	۱۸ تنه	۲۶	۸	۱۸	۱,۸
ایتویي (حبشه)	۴۷ تنه	۴۹	۱۹		
جاپان	۲۳۰ تنه	۱۲	۸	۴	۰,۴
سعودی عربستان	۸ تنه	۳۶	۵		
آلمان	۲۲۹ تنه	۱۱	۱۲		
کینیا	۴۷ تنه	۴۳	۱۰	۳۳	۳,۳
د امریکا متحد ایالتونه	۲۳۹ تنه	۱۴	۹		
فرانسه	۱۰۶ تنه	۱۳	۱۰		
بنگله دېش	۷۹۱ تنه	۴۱	۱۴		

**الف:** د هغو هېوادونو د نفوسو طبیعي وده، چې معلومه نه ده، محاسبه کړئ.

**ب:** د ټولو هېوادونو طبیعي وده په سلو کې محاسبه کړئ.

**ج:** کولی شئ چې هېوادونه د نفوسو د لږې او زیاتې ودې له مخې سره ووېشئ. دغه کار څرنگه کېدای شي؟



### پوښتنې:

- ۱- مخ پر ودې هېوادونو کې کوم لاملونه د نفوسو د چټکې طبیعي ودې سبب کېږي؟
- ۲- د نړۍ پر پرمختللو هېوادونو کې کوم لاملونه د ورو ودې باعث کېږي؟
- ۳- په یوه هېواد کې کوم لاملونه د اضافي نفوسو د ودې سبب کېږي؟
- ۴- د اضافي نفوسو د اصطلاح هدف څه دی؟ څرگند یې کړئ.
- ۵- د ټولنې د عمر په جوړښت او ترکیب کې د طبیعي نفوسو چټکه وده څه ډول ده؟ واضح یې کړئ.
- ۶- په هغو هېوادونو کې، چې د نفوسو وده یې ورو ده، د ټولنې د عمر جوړښت څه ډول دی؟ توضیح یې کړئ.



### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

لاندي پوښتنو ته ځواب ورکړئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ:  
 زموږ د هېواد نفوس په چټکې زیاتېږي؟ که دغه نفوس په همدې ډول زیات شي، څه ستونزې به رامنځته کړي؟ د نفوسو د زیاتوالي مخه څنګه نیولی شو؟

# د نړۍ په ځینو هېوادونو کې د فعالو اقتصادي نفوسو د لږوالي ستونزې.



تاسې په تېر لوست کې د اضافي نفوسو په باره کې معلومات حاصل کړل. اوس د نفوسو د کمي ستونزې مطالعه کوو. د نفوسو کنټرول په هغو هېوادونو کې چې اضافي نفوس لري، ګټور کار دی. خو په ځینې نورو هېوادونو کې، د نفوسو د کنټرول له مخې د زېږول شمېر له مړینې څخه لږ دی. همدغه کار د دې لامل کېږي چې د بوداگانو نفوس، چې عمر یې له ۶۵ کلنۍ څخه زیات وي، متقاعد او د ناتوانو خلکو شمېر زیاتېږي. صنایع د بشري قوې له کمي سره مخامخ کېږي او د صنایعو پرمختګ محدودېږي. په پای کې له موجودو بشري استعدادونو څخه په ټولنه کې ګټور نه اخیستل کېږي. دغه حالت په هغو هېوادونو کې چې د فعالو اقتصادي نفوسو په کمي Depopulation اخته وي (۱۸ څخه تر ۶۵ کلنۍ) لیدل کېږي او د دغو صنایعو او منابعو د په کار اچولو لپاره اقتصادي فعالو نفوسو ته اړتیا لري. نو مجبوراً باید دغه اړتیا د

زېږېدندو د هڅونې (د مثال په ډول اروپايي هېوادونو کې، چې د فعالو اقتصادي نفوسو له کمې سره مخامخ دي، معمولاً د کورنيو د هڅونې او ډالۍ ورکولو او يا د کورنۍ د کار او ژوندانه د وسايلو او د ماشومانو د ساتنې ځانگړو اسانتياوو ته په پام سره هڅول کېږي). يا هېواد ته د بهرنيو مهاجرو په جلبولو سره پوره کوي.

په پای کې ويلي شو چې اضافي نفوس او کم نفوس دواړه حالتونه هېواد ته ستونزې پېښوي. يو انگليسي ټولنپوه، مالتوس، باور درلود چې د ځمکې سرچېنې د نفوسو د اړتياوو په نسبت، چې هره لحظه يې شمېر مخ په زياتيدو دی، محدودې دي. کورنۍ بايد د زېږون د محدودولو له لارې کنټرول شي. له دوهمې نړيوالې جگړې څخه وروسته، د نفوسو دغه بې ساری زياتوالی د نړۍ د اقتصادي ستونزو  $\frac{2}{3}$  برخې جوړوي. د ۱۹۵۰ ميلادي کلونو په لسيزه کې پرمختللو هېوادونو، مخ پر ودې هېوادونو ته د اقتصادي او فرهنگي پرمختگ له پاره د کورنيو د غړو د محدودولو وړانديز وکړ. هند لومړنی هېواد و چې د کورنيو د محدودولو له پاليسۍ سره يې په ۱۹۵۲ ميلادي کال کې موافقه وکړه. دغه پاليسي وروسته په چين او مصر کې هم پلې شوه. د چين په دې برخه کې زيات برياليتوبونه په برخه شول. د نفوسو د زياتوالي ضريب چې ۱۹۵۵ ميلادي کال کې ۴ سلنه و، په ۱۹۹۶ ميلادي کال کې ۱,۷ سلنې ته راښکته شو، چې د هغې له مخې هرې چينايي کورنۍ ته له يوه ماشوم څخه د زياتو ماشومانو زېږونه منع شوه. په داسې حال کې چې په هند کې د نفوسو د زياتوالي ضريب له ۲,۶ - ۳,۹ سلنه دی.

د مالتوس د نظريې برخلاف، ځينې ټولنپوهان باور لري چې زيات نفوس د توليداتو د زياتوالي او اقتصادي ودې سبب کېږي؛ نو د نفوسو د زياتوالي موضوع بايد ازاده پرېښودل شي. له همدې امله، ځينې هېوادونه د کورنيو له محدودولو سره مخالفت کوي او گڼ نفوسه کورنۍ هڅوي. دغه پاليسي په ۱۹۳۰ ميلادي کال کې په نازي آلمان کې پلې شوه.

همدارنگه، په بلجیم، سویډن، انگلیستان او فرانسې کې یې هم په بېلابېلو وختونو کې پلویان درلودل. د درېمې نړۍ په ځینو هېوادونو کې له خپلواکۍ وروسته د بزگرانو او کارگرانو د زیاتوالي لپاره او پر بهرنیانو باندې تکیه نه کول، د نفوسو د زیاتوالي د پالیسي پلوي کوله. په پای کې ویلی شو، په هغو شرایطو کې چې د لگښت وړ منابع او د نفوسو اندازه سره متناسبه نه وي او د مصرف کوونکو فشار له اندازې څخه زیات وي، ویلی شو چې په زېرمو فشار شته. که د نفوسو د زیاتوالي ضریب کم نه شي، دغه فشار نور هم زیاتېږي. بل عبارت، که د یوه هېواد د اقتصادي ودې پلان د نفوسو له زیاتوالي سره متناسب نه وي، اقتصادي او ټولنيزې ستونزې را منځته کوي. د نفوسو لېروالی هم د اقتصادي ودې پر تپه درېدلو او د صنایعو د نه پرمختګ او د هېواد د وروسته پاتې کېدو لامل کېږي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې پر مناسبو ډلو ووېشي. هره ډله دې په لاندې موضوعاتو پخپلو کې بحث وکړي او د پایله دې، د ډلې استازي خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي. زموږ د هېواد طبيعي سرچېنې د هېواد د نفوسو اړتیاوو ته ځواب ویلی شي یا نه؟ که د هېواد اړتیاوو ته ځواب ویلی شي، نو زموږ خلک ولې بېوزله او بېکاره دي او بهرنیو هېوادونو ته د کار لپاره کله کولو ته اړ کېږي؟ په دې برخه کې پخپلو کې بحث وکړئ.



## پوښتنې:

لاندې ځواب وواياست

- ۱- په مخ پر ودې زياتو هېوادونو کې ولې د کورنيو په محدودولو ټينگار کېږي؟
- ۲- د کورنيو محدودول څه پايلې لري؟
- ۳- د کورنيو محدودول په کومو هېوادونو کې اغېزمن دي؟
- ۴- ولې ځينې هېوادونه د کورنيو د محدودولو مخالف دي؟



## له ټولګي څخه بهر فعاليت:

لاندې موضوع تحليل کړئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړئ.

اضافي نفوس په يوه هېواد کې د کومو ستونزو سبب ګرځي. د هغې لپاره د حل کومه لاره وړاندې کوی؟





### مهاجرت څه ته وايي او څو ډوله مهاجرتونه پېژنئ؟

مهاجر يا Immigrant هغه چا ته ويل کېږي چې د استوګنې ځای ته بدلون ورکړي او د يوه اداري واحد څخه بل اداري واحد يا بل هېواد ته نقل مکان شوی وي. مهاجرتونه د انسانانو د تاريخ په اوږدو کې سرته رسېدلي او بېلابېل ډولونه لري چې ځينې په هېواد کې د ننه کېږي، لکه: کليوال چې ښارونو، صنعتي سيمو او نوو کرنيزو ځمکو ته مهاجر کېږي او داسې نور. ځينې نور له نړيوالو سرحدونو څخه تېرېږي او بهرنی مهاجرت بلل کېږي.

دغه مهاجرتونه په بېلابېلو هېوادونو کې په مختلفو ډولونو سره تر سره شوي دي. نوموړي زياتره مهاجرتونه اختياري مهاجرتونه دي چې پخپله خوښه د زياتې اجورې او ښه ژوند له پاره کېږي. خو اجباري مهاجرتونه هم کېږي چې خلک د سياسي او نظامي شخړو په سبب مهاجرت ته اړ شي. هغه څوک چې په هېواد کې د ننه نقل مکان کوي، په هېواد کې د ننه د بېخايه شويو په نوم يادېږي. د ملګرو ملتونو د ارقامو له مخې شمېر يې په ۱۳۸۷ لمریز کال کې ۲۴ ميلیونه و او هغه خلک چې له نړيوالو سرحدونو څخه اوږي، د پناه اخيستونکو په نوم يادېږي. لکه: فلسطينيانو چې په عربي



هېوادونو کې او افغانانو په ګاونډيو او د نړۍ په نورو هېوادونو کې پناه اخیستې ده. د هغو پناه اخیستونکو ټول شمېر ۱۶ ميليونو ته رسېږي چې افغانان هم په کې شامل دي. ځينې مهاجرتونه لنډ مهاله دي چې لومړني ځای ته د بېرته راګرځېدو نيت لري. لکه: زموږ د هېواد کوچيان چې د آب و هوا، څړ ځايونو او د موسم د تغير له مخې بيا بېرته لومړني ځای ته راګرځي. دايمي مهاجرتونه هم شته چې لومړني ځای ته د راګرځېدو نيت نه لري.

مهاجرتونه بېلابېل لاملونه لري چې کولای شو ځينې برخې يې دلته يادې کړو:

۱. طبيعي لاملونه: طبيعي لاملونه هم د مهاجرت سبب ګرځي لکه: په سيمه کې د اوبو کمښت، د آب و هوا د شرايطو خرابتيا، د خاورې کمزورتيا يا طبيعي آفتونه، لکه: زلزله، سېلابونه، سمندري طوفانونه، وچکالي او داسې نور.

۲. اقتصادي لاملونه: اقتصادي لاملونه د مهاجرت بنسټيز لاملونه ګڼل کېږي. اوس دغه مهاجرتونه د مخ پر ودې هېوادونو ځانګړتيا ده. ځکه په دې هېوادونو کې د کليو او ښارونو ترمنځ ډېره نا برابري ده. په داسې حال کې چې په پر مختللو هېوادونو کې د کليوالو ژوند په ډېره چټکۍ سره ښاري ژوند ته نژدې شوی دی. برعکس په دې هېوادونو کې ښاري خلک مينه لري چې له ښار څخه د ښار څنډو او کليو ته مهاجرت وکړي چې په پاکه هوا او چاپېريال کې په ارامه ژوند وکړي.

په مخ پر ودې هېوادونو کې د دې مهاجرت اصلي لامل اقتصاد دی. د کليوالو لږ عايدات يوازې لومړنی اړتياوې پوره کوي نو نشي کولای چې په کليو کې اقتصادي فعاليت په مخ بوځي. له بلې خوا د نفوسو د طبيعي ودې په وجه په کليو کې ځمکه او اوبه د ټولو اوسېدونکو د اقتصادي فعاليت له پاره کافي نه دي. د کرنې ماشينې کېدل هم د يوزيات شمېر بزرګرانو د بېکارۍ سبب ګرځي او مهاجرت ته اړ کېږي.

دغه مهاجرين چې زياتره يې ځوانان دي او په ښار کې خپله دنده له بزرګرۍ څخه په غير بزرګري کارونو بدلوي په ښارونو کې دغه مهاجرين هغه دندې چې لاس ته يې راوړي هم نا کافي دي. ځکه هغوی ماهر کارکوونکي نه دي، نو په هغو کارونو لاس پورې کوي چې سطحه يې ټيټه او عايد يې لږ وي لکه: لاسي خرڅلاو او درانه فزيکي کارونه او داسې نور. نو په پای کې په لومړني استوګنځي او يا هغه ځای ته چې د ژوندانه لپاره يې ورته سترګې نيولې وي د نفوسو په زياتوالي او کمښت، د نفوسو د عمر په ترکيب، د کار قوه، بېکارۍ، مزدورۍ، همدارنګه فرهنگ، او ژبه اغېزه کوي.

د اقتصادي مهاجرتونو بل ډول د کرنيزې ځمکې په پراختيا، د اوبو لګولو په نويو پروژو، صنعتي سيمو د کانونو په را ايستلو او تجارتي فعاليتونو او يا برعکس د کورنيو عايد کموالي، بېکارۍ، د کارخانو

تعطیل په سبب منځته راځي.

۳. سیاسي مهاجرت: دغه اصطلاح زیاتره د سیاسي پناه اخیستونکو له پاره کارول کېږي. هغه چا ته کارول کېږي چې د بېلابېلو لاملونه له مخې لکه: جگړې، ډار، سیاسي تعقیب، مذهبي عقایدو، د ټولنیزو ډلو د اړیکو او هغه قومي اقلیتونه چې اصلي هېوادونه یې پرې ایښي دي او له بل هېواد څخه یې د پناه اخیستنې غوښتنه کړې وي لکه: افغاني پناه اخیستونکي چې له ۱۳۵۷ لمریز کال څخه وروسته یې گاونډیو او د نړۍ هېوادونو ته مهاجرت کړی دی او یا د بوسني او هرزه گوني د پخوانۍ (یوگوسلاویا) پناه اخیستونکي او په افریقا کې د رونډا د کمپ پناه اخیستونکي او د سوډان د دافور پناه اخیستونکي او داسې نور. په جینوا کې د ۱۹۵۱ میلادي کال د کنوانسیون پرېکړې، د پناه اخیستونکو د حالت په هکله او د هغو حقونو څخه د دفاع له پاره په یو مهم سند بدل شوی دی. د پناه اخیستونکي او یا د پناه غوښتونکي اصطلاح هغه چا ته ویل کېږي چې په اصلي هېواد کې د عقیدتي ایډېالوژیکي او سیاسي، نژاد، ژبې، ملیت او قوم له مخې د تعقیب او یا عملاً (روحي او فزیکي) زندان او مړینې یا شکنجې تر خطر لاندې وي.

د اقتصادي او سیاسي مهاجرینو ترمنځ گډ ټکي یوازې له هېواد څخه جلا توب او بېوزلي ده. د اقتصاد له مخې مهاجرت، مهاجر و پخپله منلی دی او د خپلې اقتصادي بڼې په ښه والي پسې ګرځي. په داسې حال کې چې دویم یې (سیاسي مهاجر) ځان قرباني بولي، سره له دې چې په آرامه او مطمینه فضا کې ژوند کوي.

۴- مذهبي مهاجرتونه: دغه ډول مهاجرتونه په مذهبي او نورو ټولنیزو او فرهنګي مسایلو باندې د قیوداتو او محدودیتونو د وضع کولو له مخې کېږي. د دې ښه مثال په ۱۹۴۷ میلادي کال کې په هندوستان او پاکستان باندې د هند د لویې نیمې وچې وېش و چې د هغه په پای کې په میلیونو د هندي و مذهب د پېروانو کورنۍ له پاکستان څخه هند ته او په مقابل کې په میلیونونو مسلمانو کورنیو له هند څخه پاکستان ته پخپله خوښه مهاجرت وکړ. په لنډه توګه ویلی شو، هغه لاملونه چې د مهاجرت سبب ګرځي دا دي: اقتصادي، بېکارۍ، طبیعي افتونو، سیاسي، مذهبي، فرهنګي او داسې نور لاملونه. هغه لاملونه چې د مهاجرینو د جذب او هڅونې سبب ګرځي، دا دي د ښه ژوندانه امکانات، ښه ښوونه او روزنه، د استوګنې ښه ځای او په کورنیو پورې تړاو.

## په ټولگي کې فعاليت:



- زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشئ. زده کوونکي دې په لاندې موضوعگانو پخپلو منځو کې بحث وکړي او د مباحثې پایلې دې د ډلو استازي ټولگيوالوته وړاندې کړي.
۱. په هېواد کې د ننه مهاجرت او له هېواد څخه بهر مهاجرت.
  ۲. د مهاجرت اقتصادي لاملونه.
  ۳. هغه لاملونه چې د هغو له مخې افغانان نورو هېوادونو ته مهاجر شوي.
  ۴. که چېرې مهاجرت له کليو څخه ښارونو ته ادامه ولري، په کليو او ښارونو کې څه ستونزې رامنځته کوي. تاسې د دې مهاجرت د کمولو له پاره د حل کومې لارې وړاندې کوئ.



### پوښتنې:

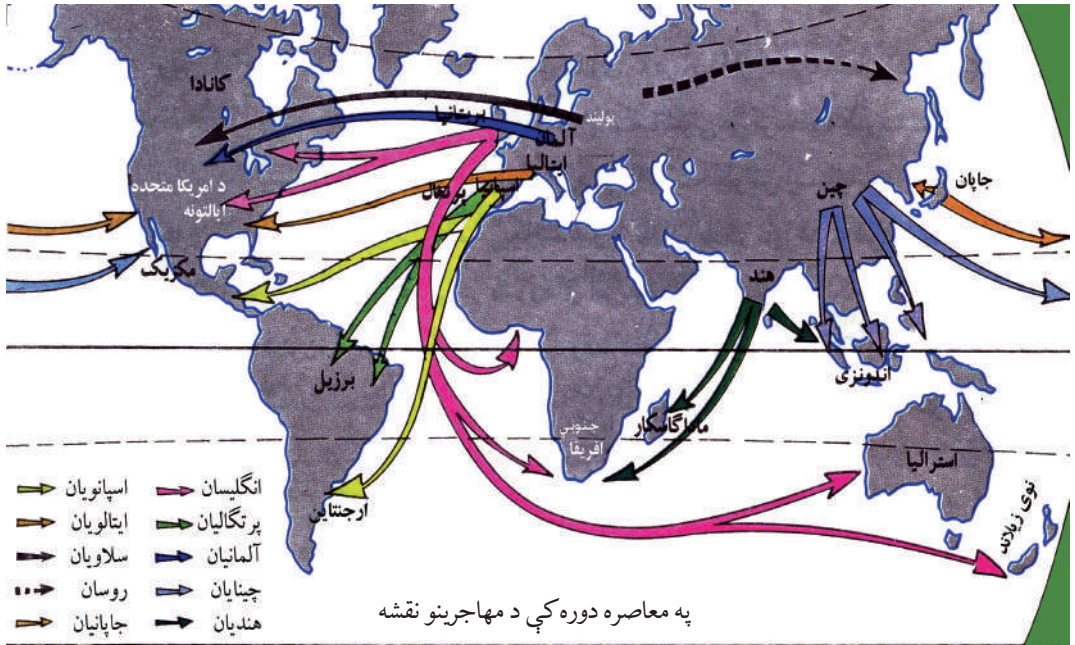
- لاندې جملې بشپړې کړئ:
۱. د کوچیانو مهاجرت زموږ په هېواد کې ----- مهاجرت دی.
  ۲. د فلسطينيانو مهاجرت د اردن او لبنان هېوادونو ته ----- ډول مهاجرت دی.
- لنډ ځواب ووايست:
۳. کوم طبيعي لاملونه د مهاجرت سبب ګرځي؟
  ۴. ولې د مخ پر ودې هېوادونو خلک له کليو څخه ښارونو ته او د پرمختللي هېوادونو خلک برعکس له ښارونو څخه کليو ته له مهاجرت سره مينه لري؟
  ۵. د څو اقتصادي ډوله مهاجرتونو نومونه واخلئ.
  ۶. کوم سياسي لاملونه د مهاجرت سبب ګرځي؟
  ۷. د ۱۹۵۱ ميلادي کال د اپرېل کنوانسيون چې په ژينو کې لاسليک شو، پناه اخيستونکي يې څه ډول تعريف کړ؟



### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې په دې موضوع چې ولې له مخ پر ودې هېوادونو څخه خارجي مهاجرتونه کېږي؛ او د دې مهاجرتونو د مخنيوي له پاره د حل کومې لارې وړاندې کوئ؛ يوه مقاله وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالو ته واورئ.

# نړيوال مهاجرتونه او د پايلې يې



## ولې خلک له هېواد څخه بهر مهاجرت سره مينه لري؟

لکه چې په تېرو لوستونو کې يادونه وشوه، مهاجرت د دوو لاملونو له مخې کېږي.

۱. نامساعد لاملونه، لکه: طبيعي، اقتصادي، ټولنيز، سياسي او مذهبي لاملونه چې په مخکينيو لوستونو کې ورڅخه يادونه شوې ده.

۲. جذبوونکي لاملونه، لکه: د يوې ساحې د نفوسو کموالي، رابنکونکې سيمې، د ځمکې لاندې منابع، د کار زياتوالي او ډېره اجوره.

مهاجرتونه د تاريخ په اوږدو کې رامنځته شوي دي او تر اوسه جريان لري. ځينې په هېواد کې دننه وي چې په هېواد کې دننه مهاجرت په نوم يادېږي، ځينې له نړيوالو سرحدونو څخه په تېرېدو سره کېږي چې د بهرنيو مهاجرتونو په نوم يادېږي. مهاجرين غواړي چې د اړونده هېواد له سياسي، اقتصادي يا ټولنيزو شرايطو څخه گټه واخلي. د آريايانو مهاجرتونه ختيځ، جنوب او لويديځ ته او يا د امريکا لويې وچې ته د ختيځې آسيا د خلکو مهاجرت او همدارنگه نړيوال مهاجرتونه په ۱۵م پېړۍ د جغرافيايي لويو اکتشافونو په پايله کې زيات شول او د نړۍ نورو سيمو ته د اروپايانو د مهاجرت سبب شو. په هغه وخت کې په يوه نيمه پېړۍ کې ۷۰ ميليونه تنه مهاجر شول چې له خپلې پانگې څخه په نوې نړۍ کې گټه واخلي او په سوداگرۍ لاس پورې کړي. په پايله کې د امريکا او اوقيانوسې لويې وچې گڼ نفوسه شوې. چې ښه مثال يې د شمالي امريکا

هېواد ونه دي. چې ۹۵ سلنه نفوس يې اروپايي مهاجرين او ۲ سلنه يې افريقايي توريستي دي. د ۱۹ پېړۍ په ټوله دوره کې د نفوسو زياتوالی او اقتصادي بحران د مهاجرتونو سبب شو چې په نتيجه کې يې د اروپا د اضافي نفوسو بار کم شو. يوازې د انگلستان په هېواد کې له ۱۸۱۵ ميلادي څخه تر ۱۹۲۰ ميلادي پورې ۱۷ ميليونه تنو مهاجرت پيل کړ. دغو مهاجرتونو دوه اړخونه درلودل، دايمي مهاجرين او د اداري کارکونکو او مذهبي مبلغينو مهاجرت چې موقتي جنبه يې لرله. د دې دوو مهاجرينو له ترکيب څخه د بریتانيا امپراتوري رامنځته شوه چې وروسته دغه مهاجرتونو په بېساري ډول په نړيواله ستونزه بدل شول او هېوادونه يې اړ کړل



چې د مهاجرينو د منلو يو لړ قوانين وضع کړي. د امريکا د متحده ايالتونو کانگرس د مهاجرينو د مخنيوي له پاره په ۱۹۲۴ ميلادي کال کې د مهاجرينو په نوم قانون تصويب کړ. دغه قانون امريکا ته په هغه شمېر مهاجرين چې له بېلابېلو هېوادونو څخه کولی شي امريکا ته راشي، مقررات وضع کړل. نوموړي قانون زيات د هغو مهاجرينو مخه نيوله چې د جاپان او چين ژېر توکم پورې يې اړه درلوده.

وروسته د نورو هېوادونو په باره کې هم عملي شو. د دې مقرري له مخې که مهاجرين خپله پانگه هم له ځانه سره يوسي، هغوی کولای شول چې له پنځو کلونو وروسته په امريکا کې د اوسېدنې تابعيت حاصل کړي او يا له امريکا څخه خارج شي. اوس برعکس زياتره نړيوال مهاجرين د دريمې نړۍ له هېوادونو څخه پرمختلو صنعتي هېوادونو ته ځي چې بنسټيز لاملونه يې اقتصادي او سياسي دي. کله چې د يوې کورنۍ عايدات يوازې د لومړنيو اړتياوو پوره کول وي او يا حد اقل معاش وي، هغوی د دې توان نه لري چې په هېواد کې دننه پانگه اچونه وکړي. له بلې خوا ورځ په ورځ نفوس زياتېږي او د نفوسو طبيعي زياتوالی او داسې نور مشکلات د دې سبب گرځي چې خلک له کليو څخه ښارونو او نورو هېوادونو ته مهاجرت وکړي. څرنگه چې هغوی د مهاجرت له پاره قانوني اسناد نه لري نو له غير قانوني او قاچاقي لارو څخه استفاده کوي. نو د ستونزو په منلو او آن د مړينې منلو سره ځانونه ټاکلي هېوادونو ته رسوي. دغه نفوس

د یوه هېواد فعال اقتصادي نفوس له ۱۵ کلنۍ څخه تر ۶۵ کلنه پورې احتوا کوي. څرنګه چې د هغوی یو شمېر د کار کولو رسمي ویزه او کار کولو اجازه او د کار ځانګړی مهارت نه لري نو له همدې امله لږ معاش او خراب چاپیریال کې چې د دولت له نظارت څخه لږې وي، سخت او غیر صحي کارونو ته مخه کوي.

د یادونې وړ خبره دا ده چې یو شمېر پر مخ تللي پانګه وال هېوادونه د نفوسو د طبیعي کنټرول له مخې د بشري قوې له کمښت سره مخامخ دي چې د دې ستونزې د حل له پاره د قانوني لارې مهاجر کارکوونکي مني. په لویدېځه اروپا کې تقریباً ۱۱ میلیونه مهاجر کارکوونکي کار کوي. د مهاجرو کارکوونکو د منلو له مخې المان په لومړۍ درجه کې دی، ورپسې انګلستان، فرانسه، سویس او سکندیناوي هېوادونه دي.

د لویدېځې اروپا هېوادونه په وروستیو کلونو کې له ګاونډیو هېوادونو ایتالې، پرتګال او هسپانې موسمي مهاجرو کارکوونکو د کموالي د احساس له مخې، د جنوب ختیځې اروپا، ترکیې، د انتیل د ټاپوګانو او د افریقا د هېوادونو کارګرانو ته متوجه شول. المانیا معمولاً د ترکیې او یوناني مهاجرو کارکوونکو څخه، فرانسویان د شمالي افریقا د مهاجرو کارکوونکو څخه او انګلستان د مشترک المنافع هېوادونو له کارکوونکو څخه ګټه اخلي. د امریکا متحده ایالات د مکسیکو له موسمي کارکوونکو څخه کار اخلي.

په همدې ډول د نړۍ د پر مخ تللو پانګه والو هېوادونو څخه مخ پر ودې هېوادونو ته هم مهاجرت کېږي. د هغوی پانګه، په کار کې پوهه په تېره بیا د هغوی کاري تجربه ده چې په خپلو هېوادونو کې یې حاصله کړې ده. په کال کې د دې مهاجرینو شمېر تقریباً له ۲۰۰ څخه تر ۳۰۰ زرو پورې رسېږي چې د کار او د ښه ژوند په لټه کې خپل هېوادونه پرېږدي او د لویو وچو ترمنځ په مهاجرت لاس پورې کوي. نوې سیمې دغه مهاجرین په پرانیستې غېږه او زیاتو امکاناتو او ښه ژوند په برابرولو مني. بهرني مهاجرتونه، له هغه هېوادونو څخه چې مهاجرت کوي د نفوسو د کمښت او هغو هېوادونو ته چې مهاجر کېږي، د نفوسو د زیاتوالي سبب ګرځي. د مخ پر ودې هېوادونو ټول مهاجرین ځوان او فعال اقتصادي نفوس تشکیلوي. د دې مهاجرت له مخې د مخ پر ودې هېوادونو فعال اقتصادي نفوس کمېږي چې په پای کې د اقتصادي رکود سبب ګرځي.



## په ټولگي کې فعاليت:



- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. د لاندې موضوعگانو په باره کې دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د مباحثې پایلې دې د ډلې مشر په ټولگي کې ولولي.
۱. د یوه هېواد کوم نا مساعد عوامل اوسېدونکي د وطن پرېښودو ته اړ باسي؟ دغه ستونزه په خپلو کې و ارزوئ.
  ۲. کوم لاملونه د مهاجرینو د جذب سبب ګرځي؟ زموږ له هېواد څخه زیات مهاجرین کومو هېوادونو ته تللي دي. ولې؟
  ۳. تاسې له کلو څخه ښارونو ته د مهاجرینو د کموالي او مخنیوي لپاره او یا له وطن څخه بهرنیو مهاجرینو له پاره څه وړاندیز لرئ؟
  ۴. د هېواد په اقتصاد او نفوسو باندې د بهرنیو مهاجرینو اغېزې تر کتنې لاندې ونیسئ.
  ۵. د مخ پر ودې او د پانګه والو هېوادونو د مهاجرینو شرایط پرتله کړئ.



### پوښتنې:

۱. کوم لاملونه د مهاجرینو د جذب سبب ګرځي؟
۲. کوم لاملونه د مهاجرینو مخه نیسي؟
۳. د جغرافیایي لویو اکتشافاتو څخه وروسته، کومو لویو وچو زیات مهاجرین منلي دي؟
۴. ولې د امریکا د متحده ایالاتو کانګرس په ۱۹۲۴ میلادي کال کې امریکا ته د مهاجرینو قانون وضع کړ؟
۵. کوم لاملونه له دریمې نړۍ څخه پر مخ تللي صنعتي هېوادونو ته د مهاجرت سبب ګرځي؟
۶. کومو مهاجرینو ته قانوني او کومو مهاجرینو ته غیر قانوني مهاجرتونه وایي؟



### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زموږ په هېواد کې کوم لاملونه د کورنیو او بهرنیو مهاجرینو د زیاتوالي سبب ګرځي. د دې تحلیلي مطلب په باره کې مقاله ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړئ.

## ۵.۴. نژادونه



په نړۍ کې ولې بېلابېل توکمونه او نژادونه شته؟

### الف: توکم (نژاد)

توکم د خلکو هغې ډلې ته ویل کېږي چې د ظاهري خپرې، د پوستکي او وېبستانو رنگ، بېلوونکو نښو او ارثي ګلې ځانګړتیاوې ولري. د نړۍ ټول خلک په درېو اصلي توکمونو وېشل شوي دي. چې له سپین یا اروپایي توکم، ژېړ یا مغولي توکم او تور یا استوایي توکم دي. له یادو شوو توکمونو څخه هر یو توکم ځانګړي ارثي مشخصات لري، لکه: د وېبستانو شکل او رنگ، د پوستکي رنگ او د سترګو، پزې او د سر د کوپړۍ جوړښت او داسې نورې ځانګړتیاوې.

**سپین توکم (نژاد):** لوړه ونه، سپین پوستکی، جګه پزه او خرمایي وېبستان او پرانیستې سترګې، ځانګړې بڼه او داسې نور.

**ژېړ توکم:** ژېړ پوستکی، تور او صاف وېبستان، لږه ږیره، ګرد سر، بادامي سترګې، لنډه پزه، ټیټه ونه او لږ غونډې چاغ وي.

**تور توکم (نژاد):** تور یا نصواري ته ورته پوستکی او پلنه پزه، ګرګوتي وېبستان او پرېرې شونډې لري.



گد یا دوه رگه توکم: د مهاجرتونو او د مختلفو توکمونو تر منځ د ودونو په پایله کې منځته راغلي دي لکه: مولات او سامبو توکمونو.

**سره پوستکې:** اصلاً په ژېړ توکم پورې اړه لري خو د مذهبي عقیدو له مخې په منځ او وېبستانو نکریزې وهي. نو له همدې امله د سور پوستو په نوم مشهور شوي دي.

ستاسې په نظر د نوموړو توکمونو په منځته راتللو کې کوم لاملونه اغېزه لري؟ په داسې حال کې چې ټول انسانان له یوه مور او پلار څخه یعنې آدم (رض) او بي بي حوا (ع) څخه پیدا شوي دي.

پوهان دې پوښتنې ته داسې ځواب وايي:

توکمونه د طبیعي چاپېریال د بېلابېلو شرایطو، اقلیم او خوړو سره د تطابق له مخې چې په انساني ژوند باندې اغېزه لري، رامنځ ته شوي دي. نوموړي طبیعي شرایط په بېلابېلو توکمونو اغېزه کوي. د مثال په ډول په کومو ځایونو کې چې تور پوستي ژوند کوي، د لمر وړانګې په عمودي ډول لګېږي او د هوا تودوخه زیاته وي او لمر د سیمې د اوسېدونکو په پوستکي په مستقیم ډول اغېزه کوي، له اړتیا او اندازې څخه زیاته تودوخه انسانانو ته تاوان اړوي. نو له همدې امله ددې هېوادونو د اوسېدونکو جسم (اورگانېزم) د زرگونو کلونو په تېرېدو سره له اندازې څخه د زیاتې تودوخې سره توافقی کړی دی او په پای کې د تور رنګه نسجونو ماده یې په پوستکي کې را ټولېږي. دغه نسجي ماده (میلانین) د پوستکي اپیدرمس رنګینه طبقه داسې حجرات لري چې د پوستکي رنګ جوړوي، ژېړ، نسواري، سور او آن تر دې چې تور رنګ لرونکي وي.

د هغو خلکو پوستکي چې ډېر میلانین لري د بدن پوستکي یې زیات تور وي، دغه ماده د لمر د وړانګو د نفوذ مخه نیسي او پوستکي د لمر په وړانګو له سوځېدو څخه ژغوري. د وخت په تېرېدو سره په دې ډله کې د پوستکي توروالی میراثي ګرځي، زېره او ګرګوتي وېبستان د سر کوپړۍ له تودوخې څخه ساتي.

سپین پوستي زیاتره په شمالي معتدله سیمو کې ژوند کوي. په داسې سیمو کې زیات اورښت، لندبل او زیاتره وریځ وي او خلک یې له لمر څخه لږه ګټه اخلي نو له همدې امله یې بدن زیات لمر ته اړتیا لري. د هغوی په بدن کې د میلانین ماده یوازې په اوږې کې زیاتېږي. هغه وخت

چې د انسان بدن د لمر د وړانگو په واسطه د اړتیا وړ ویتامین ډي جوړ کړي د انسان پوستکی غنم رنگه گرځي.

په هغو ځایونو کې چې ژېړ پوستي ژوند کوي، په هغو ځایونو کې معمولاً باد او طوفانونه لگېږي چې له ځان سره خاورې، میده شگې انتقالوي. د کلونو په تېرېدو سره له دې بادونو او طوفانونو سره توافق کوي او د ژېړ پوستي سترگې تنگېږي چې وکولای شي د خاورې او شگو په وړاندې وساتل شي. دغه نښه په ژېړ پوستو کې ارثي گرځي او د زیاتره خلکو ورځني خواړه وریځي وي، چې ډېر لږ غذايي مواد لري. ټول توکمونو د دکاوت او استعداد له مخې توپیر نه لري، د هغوی ظاهره څېره لکه چې ورڅخه یادونه وشوه د طبیعي او محیطي شرایطو محصول دی.

۱۹۶۵م کال د ملگرو ملتونو عمومي غونډې د ټولو ډولونو توکميز توپیر د له منځته وړلو لپاره نړیواله معاهده لاسلیک کړه. د هغې له مخې یې د هر ډول نظریاتو خپرېدل چې په توکمي امتیازاتو ولاړ وي، منع کړل. توهین او د هر ډول توکميز توپیر لپاره هڅې جنایت گڼي. دغه موضوع زموږ د هېواد اساسي قانون د دویم فصل په ۲۲ ماده کې درج شوې ده چې د افغانستان په اتباعو کې هر ډول تبعیض او امتیاز منع دی. د افغانستان اتباع ښځې دي او که نارینه، د قانون په وړاندې مساوي حقونه او وجایب لري.

.....  **په ټولگي کې فعالیت:**

زده کوونکي دې په مساوي ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع گانو په خپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث پایله دې د ډلې د استازي په واسطه خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

- ۱- په بشري توکمونو کې کوم توکم ډکي او ډېر مستعد دي؟
- ۲- ولې تور توکمي تور پوستي او ظاهري ځانگړې څېره لري؟
- ۳- ولې سپين توکمي ظاهري ځانگړي خصوصيات لري؟
- ۴- سور پوستي د نړۍ په کومه لويه وچه کې استوگن دي او د څېرې د سوروالي علت یې توضیح

کړئ؟

۵- ګډه توکم په څه ډول منځته راځي؟



**پوښتنې:**

لنډه ځواب ور کړئ:

۱- د تور پوستو ظاهري ځانګړتیاوې بیان کړئ.

۲- سور پوستي په نړۍ کې په کوم توکم پورې اړه لري؟

سم ځواب په نښه کړئ:

۱- د نړۍ ټول خلک په څلورو توکمونو لکه: سپین، سور، تور او ژېړ توکم وېشل شوي دي.

۲- سپین توکمي لوړه ونه، سپین پوستکی، جګه پزه، تور ګورګوتي وېښتان لري.

۳- توکموونه د بېلابېلو طبيعي محیطونو، اقلیم او خوړو محصول دي.

لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱- ګډه توکموونه د مهاجرت او د ودونو په وجه منځته راغلي لکه ۰۰۰۰۰۰ او ۰۰۰۰۰۰۰

۲- د اساسي قانون د دویم فصل ۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰ مادې له مخې د افغانستان د اتباعو ترمنځ هر ډول

تبعیض او امتیاز منع دی.



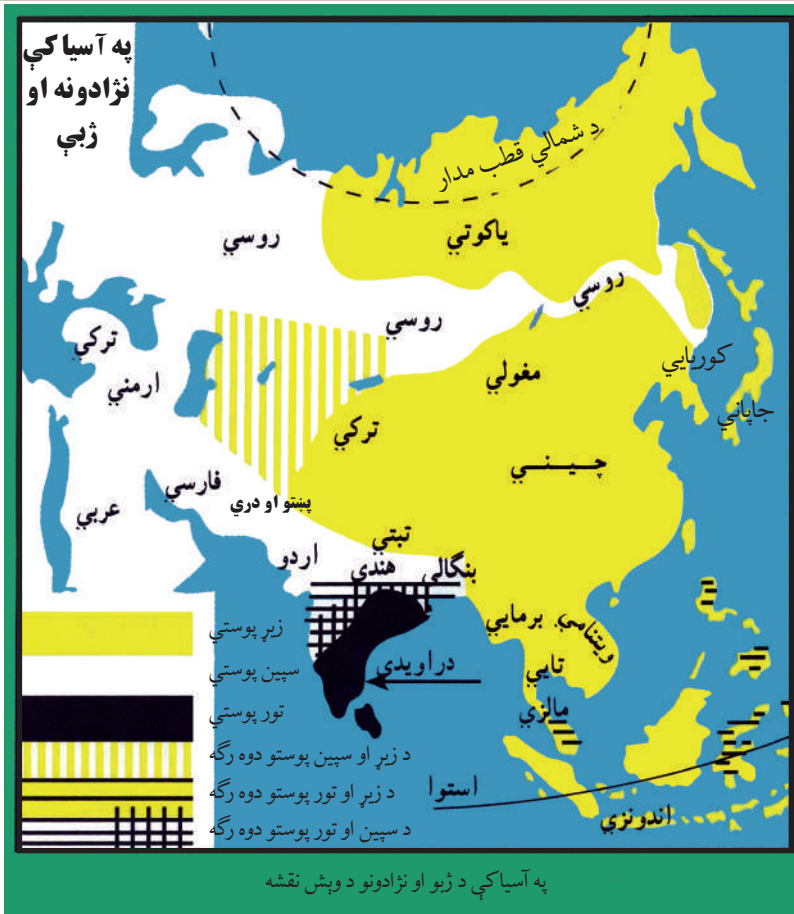
**له ټولګي څخه بهر فعالیت:**

لاندې موضوع تحلیل کړئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته واورئ.

زموږ د هېواد خلک په کوم توکم پورې اړه لري. د هېواد اساسي قانون په کومه ماده کې هر ډول تبعیض

منع کړی دی.

## ب: د توکمونو جغرافیایي وېش



د نړۍ په کومو لویو وچو کې د سپین نژاد، او تور نژاد نفوس متمرکز شوی دی؟

د آسیا د لویې وچې نفوس له بېلابېلو توکمونو څخه جوړ شوي دي چې زیاتره یې ژېر توکمي دي او پاتې نور یې سپین پوستي او تور پوستي دي. د هغوی د جغرافیایي وېش په باره کې لنډ معلومات وړاندې کېږي.

### د آسیا د لویې وچې توکمیز ګروپونه:

الف ژېر توکم: د آسیا په لویه وچه کې د دې توکم خلک د نورو توکمونو په پرتله ډېر دي. مغل، تبتیان، سامویدیان، ترکمنان، قرغیزان، د شمالي چین خلک، کوریایان په لږ څه توپیر همدغه توکمي ځانګړتیاوې لري، د جنوب ختیځې آسیا خلک جنوبي چین، کامبوج، لاوس، تایلند، برما او ویتنام او آن د جاپان وګړي چې د پوستکي

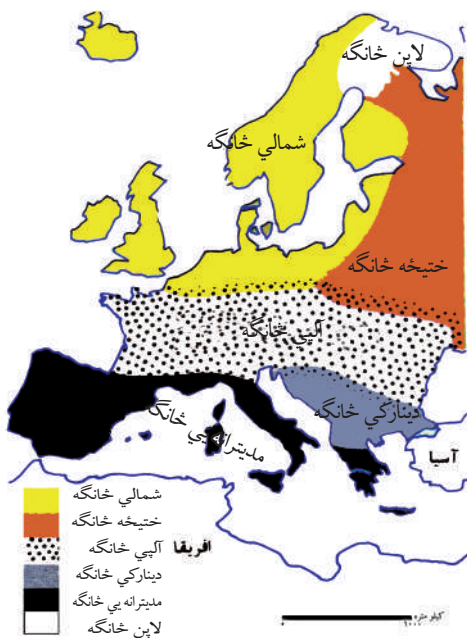
رنگ يې روښانه دی، د همدغه توکم خلک دي. د دې توکم ځينې فرعې ډلې د شمالي سايبريا د تندرا او تايگاه په ځنگلونو ( ستنې ډوله پاڼې لرونکي ځنگلونو) کې د څو زريزو خلکو د ډلې په څېر ژوند کوي.

**ب- سپين توکم:** په هندوچين کې د سپين پوستو توکم نسبتاً لږ شمېر موندل کېږي چې په ابتدايي ډول ژوند کوي. د سپين پوستو د استوگنې اصلي ځای د هماليا د غرونو د لږو لويديځې سيمې او د هند نيمه وچه ده. افغانان، ايرانيان، بلوڅان، قفقازيان او روسان د سپين توکم ښې بېلگې دي. همدارنگه سامي توکم په عرستان، سوريه، اردن، اسرائيل، د ترکيې يوه برخه او کردستان کې استوگن دي، په سپين غنم رنگه توکم پورې اړه لري.

**ج: تور توکم:** تور توکم په استوايي سيمو کې ژوند کوي چې توکم پېژندونکي هغوی ته نگریتو Negritos وايي. دغه تور پوستي کورۍ وېښتان لري چې سوچه بېلگه يې په سيلون، هند کې د هماليې د غره په جنوب کې، د ملاکا په ټاپو وزمه، د انديمان او نيکوبار په ټاپوگانو کې تيت شوي دي. دغه خلک په نيمه ابتدايي حالت کې ژوند کوي او زياتره يې په ځنگلونو کې استوگن دي او د هماليا د غرونو په جنوب کې استوگنه کوي.

### د اروپا د لويې وچې توکميزې ډلې:

د اروپا اوسېدونکي سپين پوستي دي او په شمالي، ختيځ، الپي، ديناريکي او مديترانه يي ډلو وېشل شوي دي. شمالي او ختيځ سپين توکم برخې د استوگنې ځای سکنديناوي هېوادونه، انگلستان، د فرانسې شمال، المان، لهستان (پولینډ) د روسيې اروپايي برخه ده، الپي توکم يې د اروپا په مرکزي او لويديځو برخو کې استوگن دي. په داسې حال کې چې مديترانه يي توکم څانگه يې غنم رنگه څېره لري د مديترانې د سمندر گي په شاوخوا هېوادونو کې ځای پر ځای شوي دي د اروپايي توکم ديناريکي برخه په البانيه او د ختيځې اروپا په ځينو هېوادونو کې ژوند کوي. لاپنيان د اروپا په ډېره شمالي برخو کې استوگن دي.



## د افریقا دلویې و چې توکميزې ډلې:

د افریقا توکميزې ډلې تور پوستي، عربان، بربريان، آسیایان او اروپایان تشکیلوي. تور پوستي د افریقا ۷۰ سلنه نفوس جوړوي، چې ټول يې د لویې صحرا په جنوب کې استوګن دي. تور توکم هم په څلورو ډلو وېشل کېږي چې بانتو، نیلوتو Pygmies، نیلوتو Bushmen او هوتننتو Hottentots دي.

د دې هرې ډلې په څېره کې زیات توپيرونه لیدل کېږي. بانتو د افریقا د تور پوستو ډېره لویه ډله ده چې د افریقا په لویدیځ کې په تېره بیا د دې سیمې د ساحل په اوږدو کې په مرکزي افریقا کې، په ختیځ او

جنوب ختیځ برخو کې او د مادغاسکر په ټاپو کې ژوند کوي.

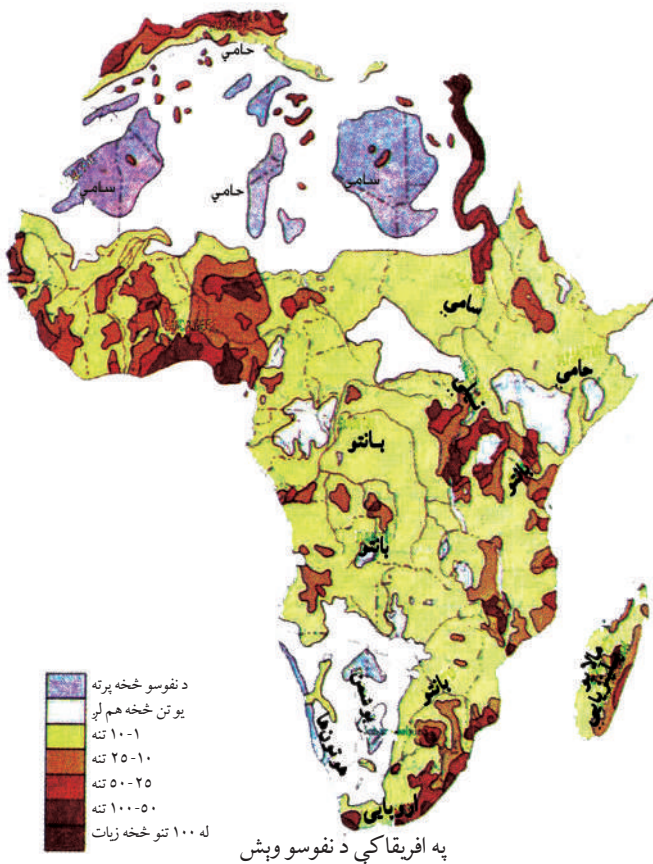
د هغوی د بدن پوستکی قهوه یي، پلنه پزه، ډیلي شونډې او تاو تاو وینستان لري.

نیلوت خلک جگه ونه لري (۱۸۳ سانتي متره) چې په سوډان، یوګندا او کینیا کې ژوند کوي.

پیګمیان په استوايي ځنګلونو کې استوګن دي. ونې يې ټېټې دي لوروالی يې ۱۴۷ سانتي مترو پورې رسېږي.

بوشمن او هوتننتي ونې لري او د کالا هاري د دښتې په شاوخوا کې ژوند کوي.

عربان او بربران د لویې صحرا په شمال کې استوګن دي. عربان غنم رنگه دي او تور وینستان لري. د افریقا په شمال لویدیځ کې سپین پوستي بربر قبیلې ژوند کوي چې په نسل کې د



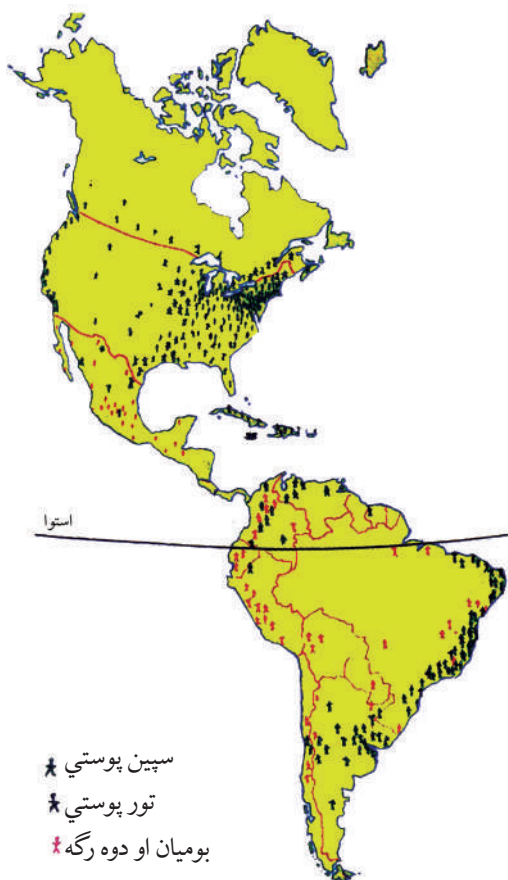


اسپانیې او ایټالېې له خلکو سره ورته والی لري. نو له همدې امله د الجزایر، تونس او مراکش هېوادونو، خلک د بربر د هېوادونو په نوم یادوي.

سپین پوستي اروپایي مهاجر، له استعمار څخه وروسته په افریقا کې تیت شول. د تمرکز اصلي ځای یې په شمال لویدیځ کې (المغرب) او په جنوب کې (جنوبي افریقا او زمبابوي) دي. همدارنگه په کینیا او زایر کې هم ژوند کوي، مهاجر آسیایان له اروپایانو څخه زیات دي. هنديان په جنوبي افریقا، کینیا او یوګندا کې استوګن دي. د مورشس د ټاپوګانو نفوس زیاتره هنديان دي. د مادغاسکر زیاتره نفوس مالایان او پولینزیان دي.

### د امریکا د لوی وچې توکمیزې ډلې:

د امریکا زیات اوسېدونکي سپین پوستي یا ګډ توکم څخه دي. د امریکا د لویې وچې په اصلي اوسېدونکي سور پوستي دي چې په اصل کې د ژېړ توکمو برخه ده، چې د مذهبي عقیدې له مخې خپل مخ او وینتان په نکریزو سره کوي. شمېر یې په شمالي امریکا کې ډېر محدود دی، خو په مکسیکو او السلوادور کې د نفوسو زیاته برخه تشکیلوي د بولیویا، ګوایتمالا، اکوادور، پیرو او پاراګوای د لوړو سیمو نیم نفوس سور پوستي دي. د امریکا په لویه وچه کې د سپین پوستو زیاتوالي لامل د نړۍ له بېلابېلو هېوادونو څخه امریکا ته د سپین پوستو مهاجرت ګڼل کېږي ژېړ پوستي له چین او جاپان څخه دې لویې وچې ته مهاجرت کړی دی. تور توکم د غلامۍ



د امریکا په لویه وچه د نژادونو د وېش نقشه

او غلامانو د خرڅلاو د رواجولو په پایله کې امریکا ته له افریقا څخه راوړل شوي دي. له پورتوريکو، کیوبا او دومینکن پرته نور ټول ټاپوګان د تور پوستیو د استوګنې سیمې ګڼل کېږي او د ونزوېلا، سورینام، فرانسوي ګیانا او پانامه کې تور پوستي ژوند کوي. دوه رګه او ګډ توکمونو د سپین پوستو او تور پوستو د ودونو په پایله کې (مولات Mollstes) او تور پوستو او سور پوستو تر منځ د واده په پایله کې زانبوس (Zanbus)) د څلورنیمو پېړیو په اوږدو کې رامنځته شوي دي، زیاتره دغه توکمونو د مرکزي او جنوبي امریکا په هېوادونو کې ژوند کوي. په اقیانوسیه کې زیات نفوس سپین پوستي اروپایي مهاجرین دي. یو لږ شمېر تور پوستي او ژېړ پوستي او دوه رګه توکمونو هم شته.

### د استرالیا توکميزې ډلې:

د اروپایانو له مهاجرت څخه مخکې په استرالیا کې ۵۰۰ تور پوستي قبیلې مېشتې وې چې د خلکو شمېر یې څه نا څه شپېته زرو تنو ته رسېده. د استرالیا اروپایي کېدنه له (۱۸۳۰)م کال څخه وروسته د اروپایانو له مهاجرت سره پېل شوه. لومړني مهاجرین یې هغه محکومین وو چې د هېواد د پرېښودو په جزا محکوم شوي وو. اوس د دې لویې وچې د دوه رګه نفوس اکثریت جوړوي. د هغې لامل دا و چې سپین پوستي ښځه حاضر نه وه چې دې ټاپوګانو ته مهاجرت وکړي، نو له همدې امله سپین پوستو نارانو له بومي ښځو سره ودونه وکړل او ګډ نفوس یې رامنځته کړ.

### په ټولګي کې فعالیت:



- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او له لاندې پوښتنو څخه دې یوي ته د یو او بل په مشوره ځواب برابر کړي او د ډلو استازي دې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.
- ۱- د نقشي له مخې په نړۍ کې د سپین توکم د استوګنې ځای تثبیت کړی.
  - ۲- د نقشي له مخې په نړۍ کې د ژېړ توکم د استوګنې ځای تثبیت کړی.



- ۳- د نقشي له مخې د تور توکم د استوگنې ځای تثبيت کړی.
- ۴- د ژېړ توکم د ظاهري بڼې خصوصیت وليکی.
- ۵- گڼه توکم څه ته وايي او دغه توکم د نړۍ په کومه لويه وچه کې زیات دی.



### پوښتنې:

- لاندې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډک کړئ.
- ۱- د آسیا د لویې وچې اکثریت نفوس ..... تشکیلوي.
- ۲- د اروپا اکثریت نفوس ..... توکم، د افریقا ..... توکم تشکیلوي.
- ۳- د تور پوستو او سپین پوستو د واده کولو په پایله کې ..... گڼه توکم را منځته شو.

لنډه ځواب ورکړئ:

- ۱- د اروپایي سپین توکم غنم رنگه برخه د نړۍ په کومو هېوادونو کې ژوند کوي.
- ۲- د افریقا د لویې وچې د توکمیزو گروپونو نومونه واخلي.
- ۳- د سور توکمو ځانگړتیاوې بیان کړئ.
- ۴- گڼه توکم څه ته وايي او دغه توکم زیاتره په کومه لويه وچه کې شتون لري؟

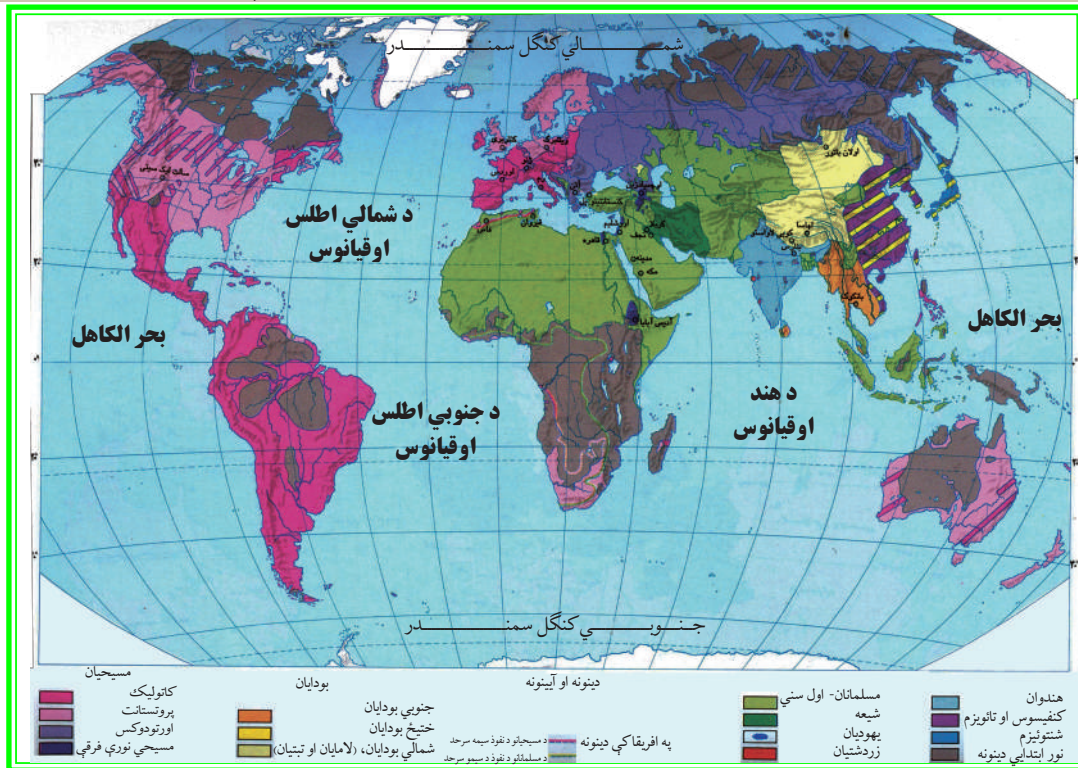


### له ټولگي څخه بهر فعالیت:

مهاجرین په کومو لویو وچو کې د نفوسو د زیاتوالي سبب شوي. د دې مطلب په هکله مقاله وليکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې دې ټولگیوالوته واورئ.

## شپږم څپرکی

## ۶-۰۱ د نړۍ د مهمو دینونو په هکله څه پوهېږئ؟



پاسنی نقشه په غور ولولئ او ووايست چې په نړۍ کې کوم دینونه زیات پیروان لري؟

دین د انسانانو د فرهنگ ډېر مهم عنصر دی. هر یو دین په یوه ټاکلي ځای کې منځته راغلی دی او وروسته نورو سیمو ته خپور شوی دی. دینونه معمولاً له سیاسي، نژادي، ژبني او اقتصادي سرحدونو څخه اوږي او د نفوذ ساحه یې له پورتنیو لاملونو څخه د هېڅ یو تابع نه ده، دینونه د پیروانو د عقیدې له مخې په لاندې برخو وېشل کېږي:

۱. **انیمیزم Animism یا د طبیعي پدیدو د عقیدو پیروان:** انیمیزم د انسانانو له لومړنیو دینونو څخه گڼل کېږي، د دې دین پیروان وايي چې ټول شیان او جمادات روح لري. د دې دین پیروانو په تېرو وختونو او په تېره بیا له تاریخي دورې څخه مخکې، طبیعي په تېره بیا حیرانونکي (خارق العاده) شیانو او پدیدو ته په خدایي خاصیت قایل و، لکه: برېښنا، تندر، روښنایي، طوفان، باران او داسې نور د ماورای طبیعت قدرت په صفت پېژندل. دغه دین اوس په قطبي، بیاباني او لېرې پرتو ځنګلي سیمو کې په تور پوستو او ژېړ پوستو خلکو کې لیدل کېږي.

۲. **د ارباب الانواع د عقیدې پیروان:** د دې عقیدې پیروانو باور درلوده چې هره حادثه او پدیده

جلا خدای لري. دغه دین د یونان له مدنیت څخه پیل شوی دی او د روم د مدنیت په وخت کې اعلی درجې ته ورسېده لکه د اورغورځوونکي (اتشفشان)خدای، د برېښنا او تندر خدای، د سمندرونو خدای، د ستورو خدای، د باران خدای او داسې نور.

**۳. د اسماني دینونو پیروان:** دغه دینونه زیاتره اخلاقي اړخ لري او د خدای (ج) عبادت ته یې پاملرنه کړې ده.

د هغې د لارښوونې له پاره یې بېلابېل پیغمبران نازل کړي، لکه: یهودیت، مسیحیت او اسلام چې تر ټولو کامل دین د اسلام مقدس دین دی.

د رخصتۍ ورځې هم په بېلابېلو دینونو کې توپیر لري چې په اقتصادي فعالیتونو او نورو کارونو اغېز لري. د بېلگې په ډول په اسلام کې د جمعې ورځ او په عیسویت کې د یکشنبې ورځ رخصتې وي. په اسلامي سیمو کې د معمارۍ ځانگړې سبک شتون لري او کورونه د حريم ټاکلي ځایونه لري. جوماتونه گلدستې، رواقونه، منارونه او گنبدې په اسلامي هېوادونو کې ځانگړې سبک لري چې په عیسویت کې دا ډول سبک نه لیدل کېږي.

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشي. هره ډله د نړۍ د دینونو په نقشه کې د انیمیزم، ارباب الانواع او آسماني دینونو د عقیدو د نفوذ ساحه، په نښه کړي او هره ډله دې راپول شوي معلومات خپلو ټولگيوالو ته وښيي.



### پوښتنې:

۱. د نړۍ دینونه په عمومي ډول په څو برخو وېشل شوي دي؟
۲. انیمیزم څه ډول مذهب دی؟
۳. ارباب الانواع له انیمیزم سره څه توپیر لري؟
۴. کاملترین دین کوم یو دی؟
۵. د ځانگړو فرهنگي سیمو په رامنځته کېدو کې د مذهب اغېزې واضح کړئ.

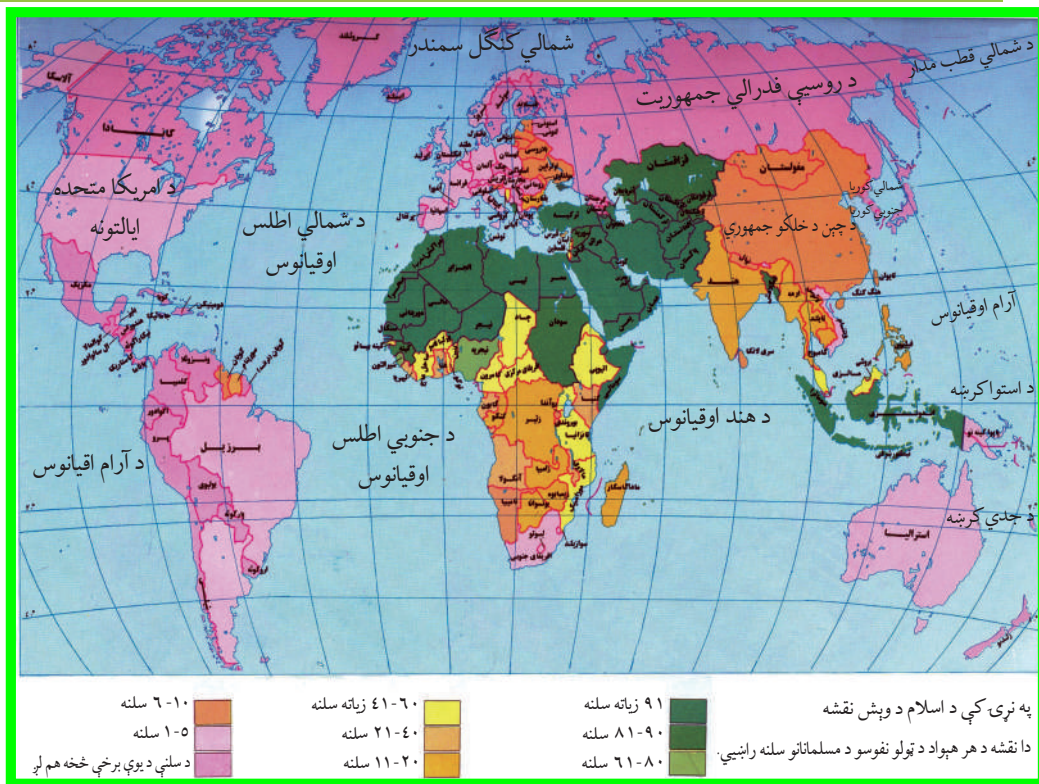
### له ټولگي څخه بهر فعالیت:



د نړۍ د مشهورو دینونو نومونه واخلي.

# الف: د اسلام سپېڅلی دین

د نړۍ د اسلامي هېوادونو په هکله څه پوهېږئ؟



پورتني نقشې ته څير شئ او ووايست چې زيات اسلامي هېوادونه د نړۍ په کومه لويه وچه کې پراته دي؟

د اسلام سپېڅلی دین د الهي وحدانيت او ټولنيز عدالت په بنسټ ولاړ دی چې د حضرت محمد(ص) په بعثت او د قرانکریم په نازلېدو سره په مکه مکرمه کې انسانانو ته وړاندې شو. کله چې حضرت محمد(ص) له مکې معظمې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړ، له هغې څخه وروسته د اسلام مقدس دین په ډېره چټکۍ خپور شو او د ختيځ او لويديځ په افکارو يې زياتې او دايمي اغېزې وکړې. زياترو خلکو د قناعت او ښه والي له مخې اسلام ومانه او نور يې هم اسلام ته دعوت کړل نو ځکه په ډېره لږه موده کې په پراخه ساحه کې خپور شو. اوس د نړۍ په ټولو هېوادونو کې اسلامي دعوت په يوه ډول يا بل ډول وجود لري. نن ورځ مسلمانان د ځمکې په پراخه ساحه کې استوگن شوي دي. تقريباً د نړۍ د نفوسو پنځمه برخه مسلمانان دي. د آسيا لويه وچه د نړۍ د مسلمانانو د استوگنې لومړنۍ سيمه ده. د دې لويې وچې

اسلامي هېوادونه په منځني ختيځ، منځني آسيا، جنوبي او جنوب ختيځمه آسيا کې پراته دي. د دې اسلامي هېوادونو د خاورې پراختيا ۱۵ ميليونه كيلومتره مربع او نفوس يې د آسيا د لويې وچې د نفوسو دريمه برخه ده. په آسيا کې د ۲۷ هېوادونو وگړي مسلمانان دي چې د ۱۸ هېوادونو رسمي دين اسلام دی.

د يادونې وړ ده چې د اسلام سپېڅلی دين د آسيا په جنوب ختيځ (اندونيزيا کې) د هند گجراتي او ايراني سوداگرانو په ۱۳ پېړۍ کې له سوداگرۍ سره يوځای د اسلام دين هم خپور کړ، ترڅو چې د وخت حاکمانو هغه ومانه او د هغه د خپرولو له پاره يې هڅې وکړې. نن ورځ د دې سيمې زيات مسلمانان په اندونيزيا، ماليزيا، برونې او فيليپين کې استوگنه لري.

د افريقا لويه وچه د اسلام دويم مرکز گڼل کېږي. د افريقا په لويه وچه کې د مسلمانانو د استوگنې سيمه د دې وچې په شمال کې پرته ده. دغه ناحيه د مديترانې د سمندرگي په جنوب کې د سوانا د تحت استوايي سيمې، په ختيځ کې د سره سمندرگي او په لويديځ کې د اطلس تر سمندر پورې غزېدلې ده. په نورو افريقايي هېوادونو کې مسلمانان په مختلفو فيصديو استوگن دي.

د اروپا او امريکا په لويه وچه کې د پام وړ شمېر مسلمانان اوسېږي. د اروپا په لويه وچه کې په البانيي، بوسني او هرزگوني او په امريکا کې سورينام په دواړو لويو وچو کې اسلامي سيمې گڼل کېږي.

د ۲۰۰۰ ميلادي کال د احصايې له مخې په ۶۳ نورو هېوادونو کې هم له ۱-۳۸ سلنه پورې مسلمانان ژوند کوي. اوس په نړۍ کې داسې هېواد نه شته چې هلته مسلمانان نه وي د زياتو معلوماتو لپاره د دې لوست اړوند جدول ته مراجعه وکړئ.

د اسلامي نړۍ هېوادونه د اقتصاد او نفوسو له پلوه يو ډول نه دي خو په ځينو کارونو کې گډې موخې لري. اسلامي زيات هېوادونه د طبيعي منابعو له مخې لکه: نفت، طبيعي گاز، ډبروسکاره، مس، ربر او داسې نورو له پلوه ډېر شتمن دي. د نړۍ ۶۵,۵ سلنه د نفتو زېرمې د فارس په خليج (په عرب خليج) کې پرتې دي. د همدغو سرچينو د شتون له مخې د نړۍ د استعمارگرانو د پام وړ گړځېدلي دي. په همدې ډول زيات اسلامي هېوادونه د استعماري هېوادونو د لاس وهنې او د متخصصينو د نشتوالي له مخې له خپلو طبيعي منابعو څخه هم گټه نه شي اخېستلی. په همدې دليل په ارزانه بيه د لومړنيو اومو توکو د سرچينو (منابعو) محصولات صادروي او په مقابل کې په لوړه بيه له پرمختللو هېوادونو څخه کالي واردوي. د اقتصاد له پلوه په شتمنو هېوادونو پورې تړلي دي.



لاندني جدول د ۲۰۰۰ ميلادي كال د احصايي له مخې ترتيب شوی دی

## اضافي معلومات

د مسلمانانو شمېر په سلنه	د اروپا لويه وچه	گڼه	رسمي دين	د مسلمانانو شمېر په سلنه	د افريقا د په لويه وچه کې	گڼه	رسمي دين	د مسلمانانو شمېر په سلنه	د آسيا په لويه وچه کې	گڼه
۸۴	اذربايجان	۱	اسلام	۹۹,۷	الجزاير	۱	اسلام	۹۹/۶	افغانستان	۱
۳۸,۸	الباني	۲		۳۵	تانزانيا	۲	اسلام	۹۳,۵	اردن	۲
۴۳	بسينيا و هرزگونيا	۳	اسلام	۹۸,۹	تونس	۳	-	۷۶/۲	ازبکستان	۳
				۹۴,۱	جيبوتي	۴	-	۷۶/۵	اندونيزيا	۴
				۵۹	چاد	۴	اسلام	۸۲/۷	امارات	۴
	د امريکا د لويې وچې هېوادونه سورينام	۱	اسلام	۸۷,۶	سنيگال	۵	اسلام	۹۹/۲	متحد عرب ايران	۵
				۷۰/۳	سودان	۶	اسلام	۸۲/۴	بحرين	۶
				۹۸,۳	سومالي	۷	اسلام	۶۴/۴	بروني	۷
				۴۵,۹	سيراليون	۸	اسلام	۸۵/۸	بنگله ديش	۷
۱۹/۶			-	۳۸/۶	ساحل عاج	۸	اسلام	۷۸/۶	تاجکستان	۸
				۱۰۰	صحرا	۹	-	۸۷/۲	ترکمنستان	۹
				۹۸	کومورو	۱۰	-	۹۷/۴	ترکيه	۱۰
				۸۶,۹	گامبيا	۱۱	-	۹۶	پاکستان	۱۱
				۶۷,۳	گينه	۱۲	اسلام	۸۶/۲	سوريه	۱۲
				۳۹,۹	گينه بسياو	۱۳	-	۸۷/۷	فلسطين	۱۳
			اسلام	۹۶,۱	ليبيا	۱۴	اسلام	۴۲/۲	قزاقستان	۱۴
			اسلام	۸۲	مالي	۱۵	-	۶۰/۸	قرغزستان	۱۵
			اسلام	۸۴,۴	مصر	۱۶	اسلام	۸۲/۷	قطر	۱۶
			اسلام	۹۸,۳	المغرب	۱۷	اسلام	۹۴	عربستان سعودي	۱۷
			اسلام	۹۹,۱	موريتاني	۱۸	اسلام	۹۶	عراق	۱۸
				۹۰/۷	نيجير	۱۹	اسلام	۸۷/۴	عمان	۱۹
				۴۵/۹	نيجريا	۲۰	اسلام	۸۳	کويت	۲۰
				۴۸,۶	ولتای عليا (بورکينا فاسو)	۲۱	-	۵۵/۳	لبنان	۲۱
				۵۰	ارتيريا	۲۲	اسلام	۱۰۰	مالديو	۲۲
							اسلام	۶۰/۴۵	ماليزيا	۲۳
							اسلام	۹۸/۹	يمن	۲۳

په برما، سريلانکا او فيليپين کې يو زيات شمېر مسلمانان ژوند کوي او د هند د نفوسو ۱۲ سلنه مسلمانان دي. د اسلامي نړۍ د کنفرانس غړي ۵۷ هېوادونه دي چې ۲۵ هېوادونه يې په آسيا، ۲۷ هېوادونه يې په افريقا ۳ هېوادونه يې اروپا او ۲ هېوادونه يې په امريکا کې دي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو کې تنظیم شي او هره ډله دې د نړۍ په ټولو لویو وچو کې د اسلام د دین د خپرېدو د علتونو په هکله په خپلو منځو کې مباحثه وکړي او د ډلو استازي دې د بحث پایلې په ټولگي کې وړاندې کړي. ښوونکی دې د بحث پایلې له خپل معلومات سره یوځای کړي او زده کوونکو ته دې توضیحات ورکړي.



### پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ

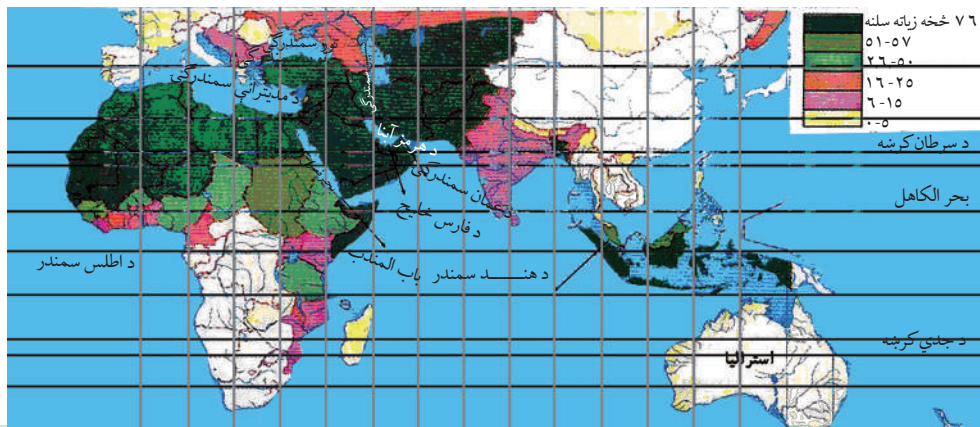
۱. د اسلام د دین بنسټ په څه شي ولاړ دی؟
  ۲. په حضرت محمد(ص) لومړنۍ وچې څه وخت او په کوم ځای کې نازل شوه؟
  ۳. ولې اسلامي هېوادونه د نړۍ د استعمارگرانو د پام وړ دي؟
- سم ځواب په نښه کړئ:

۱. د آسیا د جنوب ختیځ په کوم هېواد کې د نړۍ ډېر زیات نفوس ژوند کوي؟
- الف: مالیزیا    ب: اندونیزیا    ج: بنګله دېش    د: افغانستان



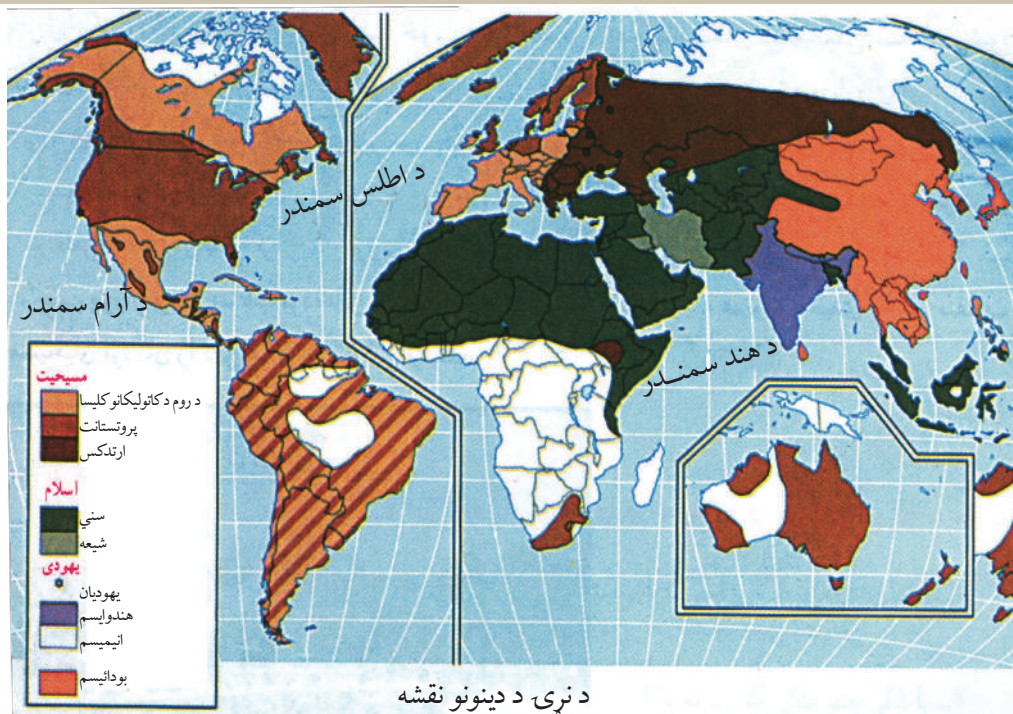
### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

له ورکړ شوي نقشې او د نړۍ د اسلامي هېوادونو د لست څخه په گټې اخیستنې د اسلامي هېوادونو بې نومه نقشه کاپي او په هغې کې د اسلامي هېوادونو نومونه ولیکئ. او د جغرافېي د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې د لویو وچو په بېلوالي ټولگي کې وړاندې کړئ.





## ب- د مسيحيت د دين په اړه څه پوهېږئ؟



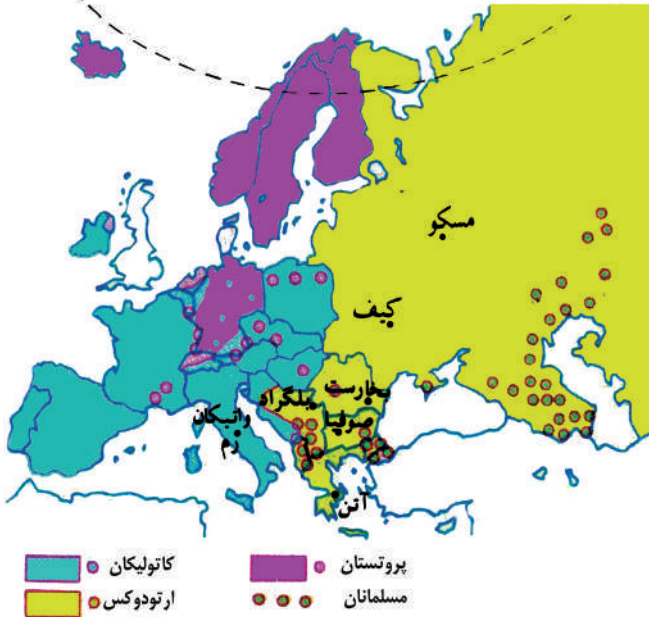
پورتني نقشې ته وگورئ او ووايست چې د عيسويت د دين د پيروانو د نفوذ سيمې د نړۍ په کومو لوبو وچوکې پرتې دي؟

عيسويت د آسماني نړيوالو دينونو له جملې څخه دی چې زيات پيروان لري او د لومړۍ ميلادي پېړۍ په لومړيو کې څرگند شوی دی او د دويمې ميلادي پېړۍ په پای کې په ډېره چټکۍ يې پراختيا موندلې ده.

دغه دين لومړی د حضرت عيسى (ع) بن مریم په واسطه په فلسطين کې خلکو ته ور وپېژندل شو. څرنگه چې حضرت عيسى (ع) پلار نه درلوده، نو ځکه د عيسى (ع) بن مریم په نوم ياد شوی دی. پيروان يې د هغه د پيداېښت په هکله ډېرې نظريې لري. آن دا چې ځينې هغه د الوهيت په درجه کې هم گوري. له همدې امله د نن ورځې عيسويت له توحيد څخه منحرف شوی او شرکونو او زياتو خرافاتو په کې ځای نېولی دی، عيسويان په تثليث عقیده لري يعنې په درېو خدايانو باور لري: خدای، خدای زوی (عيسى بن مریم) او روح القدس.

حضرت عيسى (ع) د بني اسرائيلو په انبياوو کې وروستنی پېغمبر دی او د حضرت عيسى (ع) او حضرت محمد (ص) د پيداېښت ترمنځ بل پېغمبر نه دی رالېږل شوی. حضرت عيسى (ع) پخپل ژوند کې واده نه دی کړی او نه يې د استوگنې له پاره کور جوړ کړی دی.

د مسیحیت دین د لومړي کنستانتین په وخت کې له ۳۰۶ څخه تر ۳۳۷ میلادي کلونو پورې رسمي دین



او کلیسا د روم د امپراطور د حکومت د مستقیم نظارت لاندې و او قوانین یې له مسیحیت سره موافق کړل، د سان پیترو لومړنۍ کلیسا په اوسني واتیکان کې جوړه شوه. د مسیحیت د دین د سترو څانگو په باره کې څه پوهېږئ؟ د عیسویت دین په ۲۵۰ مذهبي فرقو وېشل شوی دی چې له هغې جملې څخه یې درې لویې برخې دا ډول دي:

### ۱. کاتولیک: د کلي او عمومي په

معنا دی. دغه اصطلاح د هغې پخوانۍ کلیسا په باره کې چې په نورو څانگو وېشل شوی نه وه او د رومي کاتولیک په نوم یادېده، استعمالېده. د کلیسا په راس کې پاپ و. په لاتیني ژبه کې د پاپ اصطلاح د پلار په معنا ده.

د روم اسقف<sup>۱</sup> د دغې برترۍ له مخې په ټولې مسیحي نړۍ باندې د مستقیم او مرکزي کنترول مدعي شو. د کاتولیکانو له نظره پاپ له ټولو گناهونو، تېروتنو او اشتباگانو څخه مصئون دی. د کلیسا کار کوونکي باید واده ونه کړي. دغه مذهب په لومړۍ درجه په ایټالیا، بلجیم، فرانسه، اسپانیه، پرتگال او په ځانگړې توگه په لاتیني قوم کې او په دویمه درجه د اتریش، پولینډ، مجارستان، چک، سلواک، کرواتې او سلوانې (پخوانۍ یوگوسلاویا) او اقلیتونه یې د بریتانیا په اتحادیه او نورو اروپایي هېوادونو کې تر سترگو کېږي.

### ۲. ارتودوکس Orthodox: د کامل او صحیح په معنا دی. د روم امپراطوري په ۴۷۶ میلادي کال کې په دوو ختیځو او لویدیځو برخو ووېشل شوه. په همدې دلیل کلیسا هم د لویدیځ روم په کلیسا

۱- اسقف د کاتولیک کلیسا د مراتبو د سلسلې لور مقام دی.

کاتولیک) او یوناني ختیځ روم (ارتودوکس) وویشل شوه. دلویدېڅ روم کلیسا هڅه کوله چې خپل نفوذ په سلاویانو (بلغارستان) کې پراخه کړي. دغه عمل د ختیځ روم کلیسا ناراضه کړه. په همدې ډول مسلمانانو د یرموک په جگړه کې د حضرت عمر(رض) د خلافت په دوره کې ۶۲۶ میلادي کال کې ختیځ روم ته ما ته ورکړه او د سوریې او فلسطین سیمې یې ازادې کړې. د امویانو د خلافت په دوره کې ترکیه هم د مسلمانانو په لاس کې ولوېده. د روم امپراطور دریم لیوی د اسلام د دین د نفوذ د مخنیوي لپاره ځینې مذهبي اصلاحات عملي کړل. په ۷۶۶ میلادي کال کې فرمان صادر شو چې د هغه له مخې د انځورونو او تمثالونو نصبول په کلیسا کې منع شول. دغه عمل یې یو ډول بت پرستي وگاڼه. دغه عمل په ختیځې او لویدیځې اروپا کې عکس العملونه رامنځته کړل. په ختیځ روم کې د نظامي قوې په زور عملي شول، خو د روم په ښار کې دریم پاپ گری گورس مذهبي شورا جوړه کړه او فتوا یې صادره کړه چې هر څوک چې په کلیسا کې تصویرونو او تمثال ته احترام نه کوي، د ایمان له دایرې څخه خار چېري.

د دې دواړو مذهبي فرقو ترمنځ لوی اختلاف دا دی:

۱. ارتودوکس په قطعي ډول د دې اصل مخالف دي چې د روم پاپ د مسیحي کلیسا په ټولو ټولنو عمومي ریاست ولري.

۲. د روم پاپ معصوم نه دی، باید په ایماني او اخلاقي مسایلو کې تېروتنې ونه کړي. د ارتودوکس د کلیسا کارمندان په واده کولو کې خود مختار دي.

د روسیې، صربستان، رومانیه او یونان زیاتره خلک او په عمومي ډول په سلاویانو کې د ارتودوکس مذهب زیات پیروان شته.

۳. **پروتستان** protestant: د اعتراض کوونکي په معنا دي.

کاتولیکي کلیسا چې زیاتره د شکوه او جلال پسې گرځېده نو د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یې د گناهونو د بڅښنې پانې او لوحې خرڅولې او روحاني مقام یې د پیسو په مقابل کې پلوره. آلمان کې مارتین لوتر روحاني چې (۱۴۸۳-۱۵۴۶ میلادي کال پورې ژوندی و، اعتراض وکړ. ده په ۱۵۱۷ میلادي کال د اکتوبر په ۳۱ اعتراضیه لیک چې ۹۵ مادې یې درلودې، ولیکه. په ۱۵۳۴ میلادي کال کې انجیل د لاتیني ژبې څخه چې مذهبي ژبه وه، په آلماني ژبه وژباړل شو او د انجیل لوستل اسانه شول. نو زیاتره خلک د لوتري کلیسا پلویان شول چې شرایط یې اسانه وو او ډېر لږ یې شعایرو او رسم و رواجونو ته پام کاوه دغه مذهب دلوتریسم په نوم هم یادېږي.

د پروتستان څانگه په اروپا کې په جرمني قومونو کې زیات پیروان لري. د دغه مذهب پیروان په فنلنډ،

سویډن، ناروي، ډنمارک، انگلستان، هالنډ، المان، اتریش او د سویس، چک، سلواک د هېوادونو په یوه برخه کې او هم د اروپا په نورو هېوادونو کې ځینې کوچنۍ لږکی ژوند کوي.

د جغرافیایي لویو اکتشافاتو څخه وروسته، په ۱۶ میلادي پېړۍ کې چې اروپایانو لویې استعماري امپراتورۍ جوړې کړې، نو په ټوله نړۍ کې یې خپل دود او مذهب خپور کړ. اوس د اروپا په ټولو پخوانیو مستعمرو کې په بېلابېلو سلنو د دې دین پیروان شته د مثال په ډول د ټولو جنوبي او منځني امریکا د هېوادونو مذهب کاتولیک او د شمالي امریکا د هېوادونو پروتستانت او کاتولیک دی. په همدې ډول په هغو افریقایي هېوادونو کې چې یو وخت د اروپا د استعمار لاندې وو، دغه مذهبونه شته. بڼه مثال یې جنوبي افریقا، ایتوپیا او د گینې د خلیج ساحلي هېوادونه دي.

د آسیا او اوقیانوسیا د پخواني استعمار لاندې هېوادونو کې په مختلفو سلنو د دې مذهب پیروان شته دي. سره له دې هم عیسوي دین د جنوبي امریکا په درېو هېوادونو کې لکه: ارجنټاین، بولیوی او پیرو په یو افریقایي هېواد لیسوتو او په درېو اروپایي هېوادونو مالت، ناروي او اټیکان کې د هېوادونو رسمي دین گڼل کېږي.

.....

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې په نړۍ کې د عیسویت د دین د خپرېدو د لاملونو په هکله پخپلو منځو کې بحث وکړي او د کار نتیجه دې د ډلې استازی خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي.



### پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ:

۱. د عیسویت دین ولې په دې نوم یادېږي؟
۲. د بني اسرائيلو په نبیانو کې وروستنی نبی څوک و؟
۳. حضرت مسیح(ع) د زېږېدنې په هکله خپل معلومات وړاندې کړئ.
۴. د عیسویت د دین مهمې څانگې کومې دي؟
۵. د کاتولیکي او ارتودوکس د کلیساوو ترمنځ توپیر څه دی، واضح یې کړئ؟



### له ټولگي څخه بهر فعالیت:

د اروپا له لویې وچې څخه د باندې د عیسویت د دین د خپرېدو په هکله تبصره وکړئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړئ.

## ج- د تائويزم taoism او شينتويزم shintoism دينونو په هکله څه پوهېږئ؟

د نړۍ د اديانو نقشه په ۱۲۳ مخ کې ولولئ او د تائويزم او شينتويزم د دين ساحه په کې په نښه کړئ. تائو په چيني ژبه کې د لارې او طريقې په معنا دی دغه مکتب د چين لوی فيلسوف لاوو تزو او يا لاووتان پورې اړه لري. يو افسانوي سړی چې د څېړني او مطالعې خاوند و، د هغه د ژوندانه په هکله کوم معلومات په لاس کې نه شته. آن دا چې د موجوديت حقيقت يې هم تر پوښتنې لاندې دی. داسې روايات شته چې دغه شخصيت د چو په ايالت کې له ميلاد څخه مخکې په ۶۰۴ کال کې نړۍ ته راغی او ځيني د هغه د زېږېدلو نېټه له ميلاد څخه مخکې ۵۰۷ کال بولي.

د تائويزم فلسفه د کنفسيوس له عصر څخه په چين کې مخکې ده. د چين قوم او ملت په دغې عقيدې ولاړ دی. د تائويزم دين په ۱۶۵ ميلادي کال کې د هوان له خوا د هان د لړۍ خاقان په واسطه رسمي شو او د هغه په نوم يې معبد جوړ کړ، خو دومره زيات پرمختگ يې ونه کړ. د تانگ د لړۍ بنسټ اېښودونکي په ۶۱۸ ميلادي کال کې په هغه ايمان راوړ. له دې څخه وروسته تائويزم په سازماني بڼه رسمي دين شو.

• شينتويزم په لغت کې د خدايانو د لارې په معنا دی او د جاپان د خلکو دين دی.

د دې دين له مخې زيات شمېر خدايان شته چې امپراطور هم د خدايانو له ډلې څخه شمېرل کېږي. دغه آيين د جاپان له ميلاد څخه په مخکې تاريخ پورې اړه لري.

جاپانيان باور لري چې له جاپانيانو څخه پرته نور بايد په دې هېواد کې ژوند ونه کړي او جاپانيان هم بايد په بل ځای کې مړه نه شي. جاپانيان خپله سيمه الهي هېواد بولي او نور هېوادونه د دې ځانگړتياوو لرونکي نه گڼي.

د شينتويزم دين د جاپانيانو ډېر پخواني دين دی چې وروسته يې د کنفسيوس او بودايي دينونو د اغېزو لاندې تحول وکړ. اوسنی بڼه يې اداب، عنعنات، د مقدسو ځايو زيارت، جشنونه او عمومي اخترونه دي. دغه مسئلې په مذهبي اړخ غلبه لري. د دې دين پيروان په جاپان او د ختيځې آسيا په زياترو هېوادونو کې ژوند کوي

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په دوه نوري ډلو ووېشل شي او د تائويزم او شنتويزم د دينونو د فلسفې په عمده ټکو دې په خپلو منځو کې مباحثه وکړي او د بحث پایلې دې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

### پوښتنې:



۱. د تائويزم د دين معنا څه ده او دغه دين په کوم هېواد کې رامنځته شو؟
۲. د تائويزم دين پيروان په کومو هېوادونو کې استوگنه لري؟
۳. د شنتويزم د دين معنا څه ده او دغه دين په کومو هېوادونو کې زيات پيروان لري؟
۴. د شنتويزم د دين له مخې د جاپانيانو نظر د خپل هېواد په باره کې بيان کړئ.

### له ټولگي څخه بهر فعاليت:



د تائويزم او شنتويزم د دينونو په هکله خپل نظر په څو کرښو کې وليکئ.



## د- د بودايي او هندوييزم د دينونو په هکله څه پوهېږئ؟

په (۱۲۳ او ۱۲۹) مخ کې د نړۍ د مذهبونو نقشه په غور ولولئ او وواياست چې بودايي دين د نړۍ کومو هېوادونو ته پراختيا موندلې ده؟

بودايي Buddha دين له ميلاد څخه پنځه پېړۍ مخکې رامنځته شو. د هغه موسس د سيدارټا په نوم يو شهزاده و چې په (۳۰) کلنۍ عمر کې يې په دې لار کې برياليتوب تر لاسه کړ او د گوتاما لقب ورته ورکړ شو. څرنگه چې پوهې او حقيقت ته ورسېده نو بودا عاقل او فيلسوف ونومول شو.

بودا باور درلود چې انسان بايد خپل نفساني تمايلات، شهوت او غضب وپېژني او هغه کنټرول کړي. بودايي دين ډېر پلويان او کتابونه لري چې له ټولو څخه يې زيات مقدس تري پتيکا (درې ټوکړۍ گل) دی. نن ورځ ددې دين ډېر پيروان په هند، جاپان، چين، مغولستان، تبت، برما، کامبوج، تایليند بوتان او د نړۍ په نورو سيمو کې ژوند کوي. مقدس ښارونه يې په هند کې بنارس او په تبت کې لهاسا دی. دغه دين د کامبوج، بوتان او تایليند په هېوادونو کې رسميت لري. د يادونې وړ ده چې د بودا مجسمه لومړې په گندهارا (د جلال آباد په هلمه کې) د کشکاکا د حکومت په وخت کې په افغانستان کې جوړه شوې وه. وروسته په باميانو کې لويې مجسمې په غره کې و تورل شوې او د بوديزم د زيارت کونکو ډېر ستر ځای گڼل کېده. د دې دين له سترو فرقو څخه لاماييزم دی. لاماييزم د بوديزم ځانگړې بڼه گڼل کېږي او زيات قلمرو يې په تبت کې دی چې د کار واک يې د روحاني رئيس په لاس کې دی چې لاما نومېږي.

هندوييزم Hinduism يو ټولنيز مذهبي سيستم دی چې په هندوستان کې د ۱۵۰۰ ق. م. کالو په شاوخوا کې يې رواج درلوده. نن ورځ د هند زياتره خلک د دې دين پيروان دي.

د دې دين ځانگړتيا د روح تناسخ دی. د هندوانو په باور هر انسان په نړۍ کې د خپلو نیکو او بدو عملونو مسؤل دی. د هغوی په باور که چېرې انسان خپل ژوند په سمه توگه سر ته ورسوي، نو روح يې د ښه سړي جسم ته او که بد کاره اوسي نو روح يې د مجازاتو له پاره د بد سړي جسم ته، آن دا چې حيواناتو ته انتقالېږي او تر هغه وخته دې کار ته دوام ورکوي چې انسان نیک کارونه سرته ورسوي.

هندوان بايد طبقاتي قوانين مراعات کړي او داسې باور ولري چې د هغو په رعايت سره بيا په دې نړۍ کې زېږي او د هوسا ژوند خاوندان به شي. د هندوانو دين درې خدايان لري برهما (د موجوداتو خالق)، وېشنو (د موجوداتو د ساتنې خدای) او شيوا (د موجوداتو د له منځه وړلو خدای). د دې دين مقدس کتاب ويدا (د برهمنيانو ودا Vda) نوم لري. دغه کتاب د هند د اريايانو له پاره هم سپيڅلی دی چې د سانسکریت په ژبه ليکل شوی دی. د هند د دې پخواني دين اصول، مذهبي سرودونه او دستورونه گڼل کېږي چې لرغونتوب يې له ميلاد څخه ۷ پېړۍ مخکې دی.

هندوييزم په کاست مذهبي طبقاتو باور لري چې نوموړي طبقات له برهمنانو، وېشيا، کشتريا او شودرا دي چې د هرې طبقې مقام په ټولنه کې ټاکل شوی دی د پام وړ نقطه دا ده چې د نړۍ ټول لوی دينونه د آسيا په لويه وچه کې څرگند شوي دي او د نړۍ نورو سيمو ته خپاره شوي دي. هر دين په بېلابېلو فرقو وېشل شوی دی.



## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د بودیزم او هندوییزم د دینونو په عمله ټکو بحث وکړي او د ډلې استازی دې د فعالیت نتیجه خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي. ښوونکی دې موضوع را ټوله او د خپلو معلوماتو سره دې ټولگي ته وړاندې کړي.



### پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ

۱. د بودیزم د دین بنسټ اېښودونکی څوک و، چېرې رامنځته شو او مقدس کتاب یې څه نومېږي؟
۲. د بودیزم دین د نړۍ په کومو هېوادونو کې پیروان لري؟
۳. د هندوییزم په دین کې د روح تناسخ په کومه معنا کارول کېږي؟ لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱. د هندوییزم مقدس کتاب ..... په نوم یادېږي.
۲. د بودایانو مقدس کتاب ..... په نوم یادېږي.



### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

گرانو زده کوونکو! د بودیزم او هندوییزم دینونو په سیاسي فلسفي مسائلو خپله تبصره ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولگیوالو ته ولولئ.

### اضافي معلومات

ګڼه	هېوادونه	هندوايزم	بوديزم	تاناوايزم	شتوايزم	ګڼه	هېوادونه	هندوايزم	بوديزم	تاناوايزم	شتوايزم
۱	اندونيزيا	% ۳/۴				۱۰	فجی	% ۳۳/۳			
۲	انګليستان	% ۱				۱۱	شمالي کوريا		% ۲۲/۸		
۳	بنګله ديش	% ۱۲/۴	% ۰/۶			۱۲	ماليزيا		% ۱۹/۲		
۴	بوتان	% ۲۰/۵	% ۷۴			۱۳	ميانمار		% ۷۲/۷		
۵	تاوان	% ۴۳/۴	% ۳۴/۵			۱۴	موريس	% ۴۹/۶			
۶	پاکستان	% ۱/۲				۱۵	نيپال	% ۸۰/۶			
۷	جاپان		% ۸۴/۲			۱۶	ويتنام	% ۴۹/۲			
۸	چين	% ۸/۵	% ۲۰/۱			۱۷	هند	% ۸۱/۳	% ۹/۱		
۹	سنگاپور	% ۴۲/۴									

### آيا د نړۍ مهمې ژبې پېژنئ؟



پورتنۍ نقشه په غور سره مطالعه کړئ. د دې نقشې مختلف رنگونه د نړۍ د بېلابېلو ژبو ښکارندويي کوي.

ژبه د صوتي سمبولونو قراردادي کسبېدونکې سیستم دی چې انسان یې په وسیله خپلې تجربې تبادلې کوي او راتلونکو نسلونو ته یې لېږدوي.

ژبه د پوهولو او را پوهولو (افهام او تفهیم) وسیله او د علایمو سیستم دی چې د پوهې د انتقال او حاصلولو، معاشرې او د خلکو د تفاهم له پاره کارول کېږي. ژبه د انسانانو د کار او فعالیت په بهیر کې منځته راغلې او په تدریجي ډول یې تکامل کړی. خبرې کول انسان ته د دې توان ورکوي چې خپلې تجربې وساتي او راتلونکي نسل ته یې ولېږدوي.

د دنیا هغه ژبې چې یوه رېښه ولري، د ژبو د کورنۍ په نوم یادېږي. د نړۍ د ژبو کورنۍ په

لاندې ډول دي:

**الف: اندو اروپايي ژبې:** دا ژبو د ډلو ډېره پراخه ډله ده چې د اندو اروپايي په بېلابېلو

خانگو لکه: لاتین، بالتیک، سلاویک، جرمانیک، اریک او ارمني وېشل شوې ده.

**ب:** دنیګرو ژبه کې لاندې دوه ژبې شاملې دي:

۱- د سوډان په جنوب، د چاد په جمهوریت، نایجریا او د افریقا په استوایي هېوادونو کې خلک په دې ژبې خبرې کوي.

۲- **د بانټو ژبه:** د کانګو، زمبیا او انګولا د حوزې خلک پرې خبرې کوي.

**ج: حامی او سامي ژبه:**

• **سامي ژبه:** د عربستان په ټاپو وزمه، د مصر په عربي جمهوریت، لیبیا، الجزایر، مالي او په مراکش کې مروج ده.

• **حامی ژبه:** په حبشه، الجزایر، نایجر او د سنیګال په یوه برخه کې خلک پرې خبرې کوي. په التایي او اورالي ژبو کې لاندې پنځه ژبې شاملې دي:

۱- د فن ژبه: د الپ، فنلنډ، اویستاک او د اروپايي روسیې شمالي خلک پرې خبرې کوي.

۲- **ترکي:** په ترکیه، ترکمنستان، ازبکستان، قزاقستان، قرغزستان، چین او افغانستان کې پرې خبرې کوي.

۳- **منګولیايي:** په منګولیا (مغلستان) او د چین په شمال کې خلک پرې خبرې کوي.

۴- **د توګوس ژبه:** د سایبرییا په شمال کې په تېره بیا د تایګا او تندریمو کې مروج ده.

۵- **جاپاني او کوریايي ژبه:** د جاپان په ټاپوګانو او د کوریا په ټاپو وزمه کې خلک پرې خبرې کوي.

## نورې ژبې:

- ۱- ماليزيايي او پولنزيایي ژبه: ماليزيايي او پولنزيایي ژبه د جاوا، سوماترا په ټاپوگانو، د کمبوديا په يوه برخه او د بورنيو په ټاپوگانو کې رواج لري.
  - ۲- د امریکا اصلي او بومي ژبه د امازون په حوزه کې مروج ده.
  - ۳- د دراویدن ژبه: د هند په جنوب کې او د سريلانکا په يوه برخه کې رواج لري.
  - ۴- چيني ژبه د يوې کتلې په توگه د چين په هېواد کې رواج لري.
- آيا پوهيږئ چې د نړۍ زيات خلک په کومو ژبو خبرې کوي؟

• مخامخ جدول په غور ولولئ

### اضافي معلومات

د نړۍ مهمې ژبې چې زيات ويونکي لري. (شمير يې په ميليون تنو)

• ماندرمن (چينايي) ژبه د ختيځې آسيا له ډېرو معروفو ژبو څخه ده. د نړۍ پنځمه برخه خلک يا تقريباً ۸۵۳ ميليونه چينايي او په مجموع کې په نړۍ کې ۱۲۱۳ ميليونه تنه په دې ژبه خبرې کوي.

• انگليسي ژبه چې د انډو اروپايي ژبو يوه څانگه ده، ميليونونه انسانان پرې خبرې کوي او د نړۍ په ۵۰ هېوادونو کې رسمي ژبه ده.

• عربي ژبه چې د سامي ژبو له کورنۍ څخه ده، د نړۍ له ۲۲ هېوادونو څخه په زياتو هېوادونو کې رسمي ژبه ده

او خبرې پرې کېږي. د يادونې وړ ده چې د ژبې پراختيا له سياسي حدودو سره مطابقت نه لري. بنياني په يوه هېواد کې څو ژبې وي. خو د يوه هېواد ټول

هغه خلک چې د هغه هېواد په سياسي حدودو کې ژوند کوي، خپل ځان په

د ژبې ټول ويونکي	مورنۍ ژبه	ژبه
۱۲۱۳	۸۵۳	ماندرين چينايي
۴۵۴	۳۴۸	هندي
۴۰۱	۳۴۶	اسپانوي
۴۸۷	۳۳۰	انگليسي
۲۰۴	۱۹۷	بنگالي
۲۳۰	۱۹۵	عربي
۱۸۶	۱۷۳	پرتگالي
۲۸۰	۱۶۸	روسي
۱۲۶	۱۲۵	جاپاني
۱۲۴	۹۸	آلمان
۱۲۶	۷۴	فرانسوي
۱۶۴	۵۴	مالای انډونيزيايي
۶۲	-	ایتالوي
۶۱	-	اردو

یوه واحد پورې تړي او په هغې افتخار کوي. لکه افغانستان. په دې هېواد کې له ۳۰ څخه زیاتې ژبي او لهجې شته خو ټول په دوو رسمي ژبو پښتو او دري لیکل او لوستل کوي او په هغوسیمو کې چې زیاتره خلک یې په اوزبکي، ترکمني، بلوچي، پشه یي، نورستاني او پامیري ژبو خبرې کوي، د پښتو او دري سر بېره، په هغه سیمه کې دریمه رسمي ژبه ده.

• سر بېره پر دې نړۍ کې داسي هېوادونه هم شته چې بېل سیاسي حدود لري خو په یوه ژبه خبرې کوي لکه: عربي ژبه چې په عربستان، سوريه، عراق، مصر، لیبیا کې مروجه او رسمي ژبه ده.

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او د نقشي له مخې دې د نړۍ د لویو ژبو سیمې وټاکي. د ډلې استازي دې لاس ته راغلي معلومات خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي. ښوونکی دی وړاندې شوي مطالب له خپلو معلوماتو سره په مناسب ډول راټول کړي.



### پوښتنې:

- ۱- ژبه څو اب وليکئ
- ۲- سامي او حامي ژبې د نړۍ په کومو هېوادونو کې رواج لري؟
- ۳- د پنځو هغو لویو ژبو نومونه واخلي چې زیات شمېر خلک پرې خبرې کوي؟
- ۴- ولې په نړۍ کې چينايي ژبه زیات ويونکي لري؟
- ۵- په اندو اروپايي ژبو کې کومې ژبې شاملې دي؟
- ۶- التايي او اورالي ژبې په کومو څانگو وېشل شوي دي؟

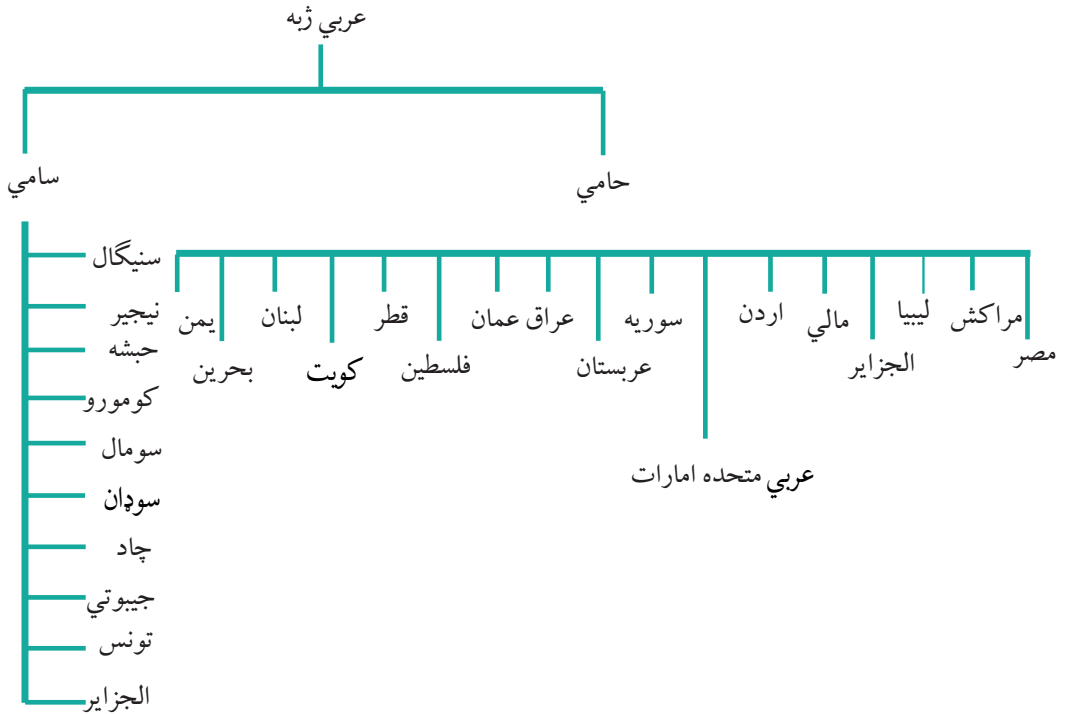
## له ټولگي څخه بهر فعالیت:



زده کوونکي دې د ژبې د اهمیت په باره کې څو کرښې وليکي او د جغرافیه په بل ساعت کې دې خپلو ټولگیوالو ته وړاندې کړي.

# الف-عربي ژبه

ستاسې په نظر عربي ژبه د نړۍ په کومو هېوادونو کې رسمي ژبه ده؟



په (۱۳۷) مخ کې د نړۍ د ژبو نقشه ولولئ د حامي ژبې د نفوذ ساحه له سامي څخه بېله کړئ.

دا خبره څرگنده ده چې د هېوادونو او ملتونو تر منځ اړیکې د ژبې د پراختیا او د اړیکو نه شتون د ژبې بېلوالی او محدودیت منځته راوړي. لکه: عربي ژبه چې د اسلام د مقدس دین د خپرېدو او نفوذ له مخې په ټوله نړۍ کې خپره شوې ده.

عربي ژبه د نړۍ د مسلمانانو د مقدس کتاب قرآن کریم ژبه ده. نو له همدې امله ځانگړې ارزښت لري.

سره له دې چې قرآنکریم په ډېرو ژبو ژباړل شوی دی، خو د نړۍ ټول مسلمانان هغه په اصلي ژبه یعنې

عربي تلاوت او زده کوي. نو له همدې امله ټولو مسلمانانو ته په کار ده چې د قرآن کریم او نبوي احاديثو د تلاوت او د الهي احکامو څخه د گټې اخېستنې له پاره د عربي ژبې قاعدې زده کړي.

هغه وخت د عربي ژبې زده کړې د قواعدو تدوين او وضع کولو ته اړتيا پېښه شوه چې د اسلام دين غير عربي هېوادونو او قومونو ته ورسېده او هغه هېوادونه او قومونه د عربي ژبې حوزې ته ورننوتل او په دوامداره ډول يو بل ته نژدې شول. لږ لږ يې د عربي په زده کړه پېل وکړ، خبرې او ليکل يې پرې کول. د دغو قواعدو ترتيب کولو دوه موخې لرل.

۱- په قرآن، نبوي احاديثو او نورو شرعي حکمونو باندې د آسانه پوهېدلو له پاره.

۲- د نورو ژبو له تصرف څخه د عربي ژبې ساتنه.

په دې ډول عربي ژبه د اسلامي نړۍ په زياتو سيمو کې د محلي ژبو ځای ونيوه آن دا چې په منځنيو ميلادي پېړيو کې علمي او ادبي کتابونه چې د هغه مهال پوهانو ليکل او راټولول، زياتره په عربي ژبه وو. نو له همدې امله عربي ژبه د خپل عصر علمي او نړيواله ژبه گڼل کېده چې له نيکه مرغه اوس هم د نړيوالو ژبو په کتار کې شامله ژبه ده.

عربي ژبه د آسيا او افريقا په لويو وچو سربېره د مسلمانانو د نفوذ په پايله کې د اروپا په جنوب کې تر پرتگال هم ورسېده. تر اوسه د عربي ژبې اصطلاحات د ادبي، نظامي، تجارتي، بېرۍ چلونې، ستور پوهې او د کيميا، رياضي، بيالوژي، طب او درمل جوړولو په علمونو کې کارول کېږي. دغه اصطلاحات زياتره په فرانسوي، ايتالوي او اسپانوي ژبو کې رواج شوي دي.

د نړۍ له ۲۲ هېوادونو څخه چې رسمي ژبه يې عربي ده، لس هېوادونه په افريقا او ۱۲ هېوادونه يې په آسيا کې پراته دي.



## اضافي معلومات:

د نړۍ هغه هېوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده، دا دي.

آسيایي هېوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده:	افريقايي هېوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده:
۱- اردن	۱- الجزائر
۲- متحده عربي امارات	۲- تونس
۳- سوريه	۳- جيبوتي (عربي او فرانسوي)
۴- عراق	۴- چاد عربي او فرانسوي
۵- سعودي عربستان	۵- سودان
۶- عمان	۶- سومالي
۷- فلسطين	۷- کومورو
۸- قطر	۸- ليبيا
۹- کويت	۹- مصر
۱۰- لبنان	۱۰- مراکش
۱۱- يمن	
۱۲- بحرين	

## په ټولگي کې فعاليت:



- زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوعگانو په خپلو منځو کې بحث وکړي او پایلې دې د ډلو استازي خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.
- هغه هېوادونه چې رسمي ژبه يې عربي ده، لسټ کړئ.
  - ولې د اروپا په لويه وچه کې تر اوسه د عربي ژبې لغات او اصطلاحات په کيميا، رياضي، بيالوژي، طب او داسي نورو برخو کې استعمالېږي.



## پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- ولې عربي ژبه په زیاترو هېوادونو کې خپره شوې ده؟
- ۲- عربي ژبه د آسیا او افریقا په څو هېوادونو کې رسمي ژبه ده؟
- ۳- د عربي ژبې ریښه معرفي کړئ.

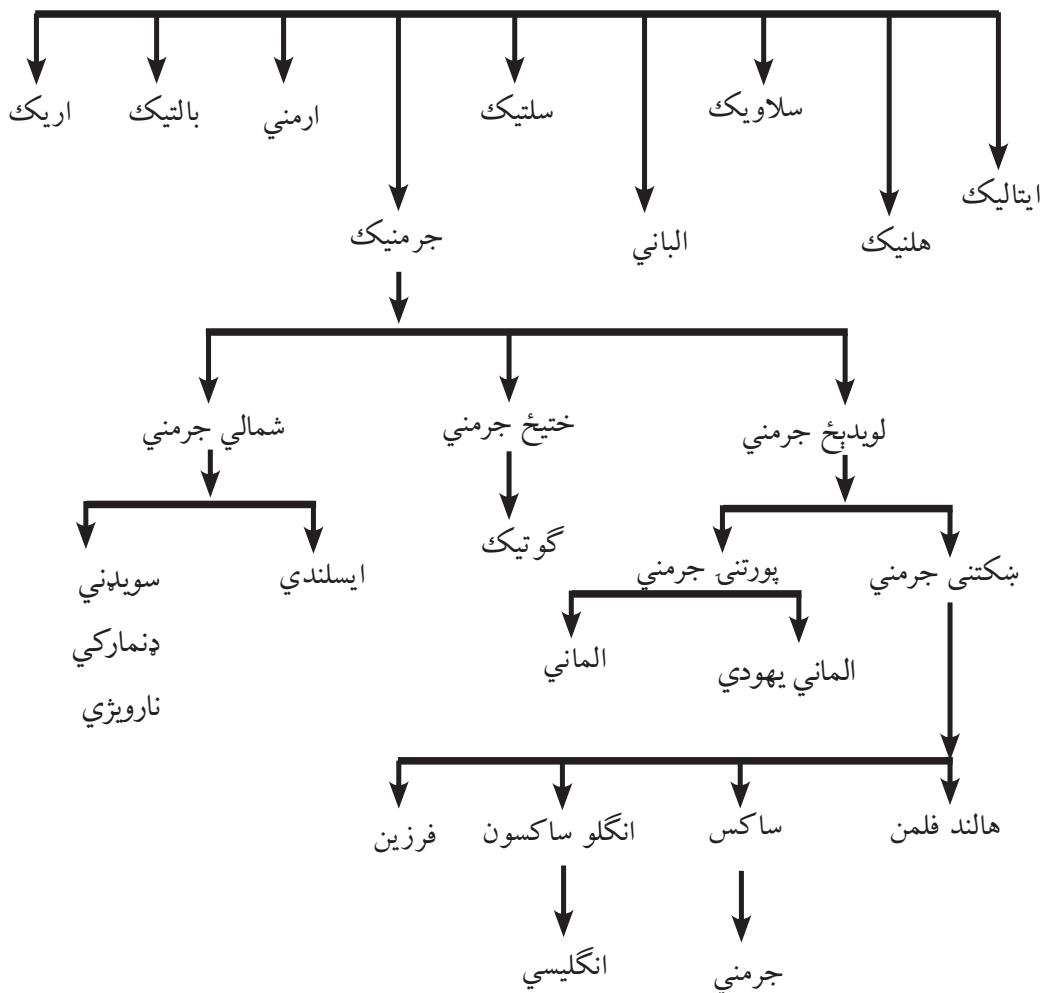


## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ولې د عربي ژبې زده کړه د نړۍ د ټولو مسلمانانو له پاره اړینه ده؟  
تر دې سرلیک لاندې مضمون ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

# ب- انگلیسي ژبه

د هندو اروپايي ژبې جدول



ولې دنړۍ زیاتره خلک د انگلیسي ژبې له زده کړې سره مینه لري؟

پورتني جدول په غور ولولئ او وویاست چې انگلیسي ژبه د اندو اروپايي ژبو له کومې ډلې څخه ده؟

د انگلو ساکسون د استعمار له دورې څخه د فرانسې د نور مانډي خلکو ترفتحې پورې یعنې له ۵۰۰

څخه تر ۱۰۶۶ ميلادي کال پورې په انگلينډ کې ډېره پخوانۍ مروجه ژبه انگليسي وه. دغه سوچه توتیاني ژبه ډېره مشکله او له څو لهجو څخه مرکبه وه د نور مانديانو په واسطه د انگلينډ له فتحي څخه وروسته فرانسوي ژبه هم مروجه شوه او تر ۱۲۵۰ ميلادي کال پورې خلکو په انگليسي او فرانسوي ژبه په انگلينډ کې خبرې کولې.

وروسته د دې دوو ژبو له يوځای کېدو څخه يوه بله ژبه د سوچه انگليسي ژبې په نوم منځته راغله. نو له همدې امله انگليسي ژبه له توتاني Teutonie (پخوانۍ انگليسي)، لاتيني او فرانسوي ژبې (نورماندي) څخه مرکبه ده. بيا هم انگليسي ژبه د عمومي خصوصياتو او د صرف او نحوې د جوړښت له مخې په بشپړ ډول توتاني شمېرل کېږي.

خو هغه لوی تغير چې په انگليسي ژبه کې را منځته شو يو په بل پسې د بهرنيو کلماتو داخلېدل وو چې د معاصرو علومو د پرمختگ او د عمومي افکارو په پراختيا پورې اړه لري. يو زيات شمېر کلمې په دې ژبې ورزياتې شوې چې ډېرې يې يوناني، فرانسوي او ځينې يې عبراني او لاتيني دي. انگلستان په ۱۹ پېړۍ کې يوه پراخه مستعمراتي امپراطوري جوړه کړه چې لمر په کې نه پرېوته. په هغو مستعمرو کې د اقتصادي منابعو د ښکېلاک سربېره د خپل دود په خپرېدو يې هم پيل وکړ چې عمده برخه يې انگليسي ژبه او مذهب دی. هغه خلک چې مورنۍ ژبه يې انگليسي ده، په نړۍ کې يې شمېر ۳۳۰ ميليونو ته رسېږي. د نړۍ د ۱۵۷ ميليونو نور نفوسو لپاره دويمه ارتباطي ژبه ده.

همدا رنگه انگليسي د بریتانيې په پخوانيو ۴۹ مستعمره هېوادونو کې چې اوس يې خپلواکي هم اخیستې ده او د هېواد اصلي ژبې يې ډېر انکشاف نه دی کړی، انگليسي ژبه د لومړنۍ رسمي ژبې او په ځينو هېوادونو کې د دويمې رسمي ژبې په توگه منل شوې ده.

د انگليسي ژبې زده کړه د يوې نړيوالې ژبې په توگه د نړيوال تفاهم سربېره په جغرافيه او نورو علومو کې د معلوماتي معتبرو ماخذونو په توگه په انټرنېټ، کتابونو او مجلو کې له انگليسي څخه گټه اخلي.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او د انگليسي ژبې د پرمختيا په لاملونو دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې د خپل بحث نتيجه خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي. ښوونکی دی د ډلو بحث له خپلو معلوماتو سره راټول کړي او ټولگي ته دې توضیح کړي.

## پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- انگليسي ژبه ولې د نړۍ په ۴۹ هېوادونو کې د رسمي ژبې په توگه منل شوې ده؟
- ۲- انگليسي ژبه له کومو پخوانيو ژبو څخه جوړه شوې ده؟
- ۳- ولې زياتره ځوانان غواړي انگليسي ژبه ياده کړي؟
- ۴- د نړۍ ټولو لويو وچو ته د انگليسي ژبې د خپرېدو لامل توضیح کړئ.

## له ټولگي څخه بهر فعاليت:



د انگليسي ژبې د زده کړې د اړتيا په هکله څو کرښې وليکئ او د جغرافيايي د مضمون په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړئ.

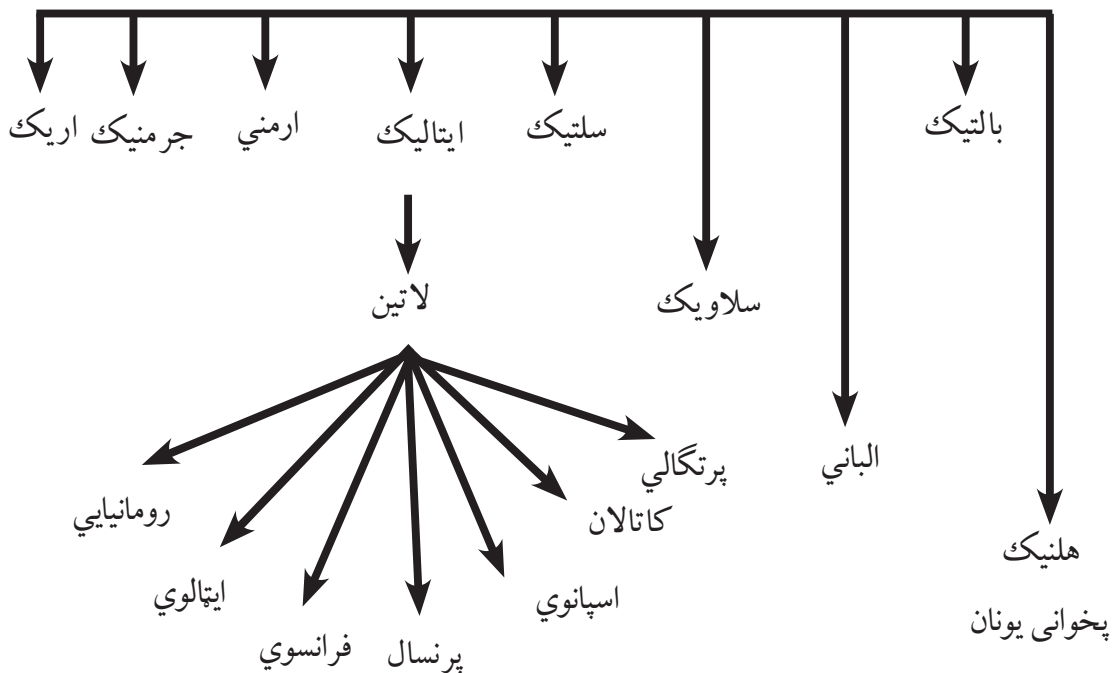
## اضافي معلومات

هغه هېوادونه چې انگليسي ژبه په کې د رسمي ژبې په توگه منل شوې ده (له انگلستان پرته په ۴۹ هېوادونو کې رسمي ژبه ده)

د امريکا په لويه وچه کې	د افريقا په لويه وچه کې	د اروپا په لويه وچه کې	په اوقيانوسيه کې	د اسيا په لويه وچه کې
۱- انتيگوا او باربودا	۱- اوگاندا	۱- انگلستان	۱- استراليا	۱- سينگاپور
۲- د امريکا متحده ايالتونه	۲- بوتسوانا	۲- ايرلنډ	۲- تونگا	
۳- بهاما	۳- تانزانيا	۳- مالټا	۳- تو والو	
۴- باربادوس	۴- زيمبابوي	۴- ساموا		
۵- بليز	۵- ناميبيا	دسليمان ټاپوگان		
۶- ترينيداد او توباگو	۶- سويزرلينډ	۶- فيجي		
۷- جاميکا	۷- سراليون	۶- کريباتي		
۸- دومنيکا	۸- شپل	۸- مارشال		
۹- سنت کيټس او نويس	۹- گانا	۹- ميکونزي		
۱۰- سنټ لوسيا	۱۰- کامرون	۱۰- ناورو		
۱۱- سنټ وينسنت او کرناډين	۱۱- کينا	۱۱- وانو اتو		
۱۲- کاناډا	۱۲- گامبيا	۱۲- پاپواگيني		
۱۳- گرینادا	۱۳- ليستو	۱۳- پالائو		
۱۴- گويانا	۱۴- لائبريا			
	۱۵- مالاوې			
	۱۶- موريس			
	۱۷- نايجريا			
	۱۸- زامبيا			
	۱۹- جنوبي افريقا			

## ج-لاتینی ژبه (فرانسوي، اسپانوي او پرتگالي)

### د ایندو اروپایي ژبې کورنۍ



د ۱۳۷ مخ نقشه او پورتنی جدول ولولئ او وویاست چې د لاتیني ژبې څخه کومې ژبې منځته راغلې دي.

رومي ژبه د ایتالیایانو پخوانۍ ژبه د اندو اروپایي ژبو د کورنۍ له ډلې څخه ده چې د پخواني روم د امپراتورۍ لاندې سیمو کې پرې خبرې کېدلې. په لویدیځه اروپا کې یې ورو ورو تغیر وکړ او په محلي لهجو تبدیله شوه لکه: د اسپانوي، پرتگالي او فرانسې او په ختیځ کې د ارومانیې او البانیې د خلکو ژبې د بېلگې په توگه یادولی شو. د رومیانو پخواني آثار له میلاد څخه مخکې په شپږمې پېړۍ پورې اړه لري، خو د لاتین ادبیات په درېیمې پېړۍ کې پېل شول. فرانسوي، اسپانوي او پرتگالي ژبې د ژونديو ژبو له ډلې څخه دي چې د استعمار



او نورو لاملونو له مخې د ژبې د اصلي ويونکو له حوزې څخه د باندې يې رواج ومونده او پراخ گرامر لري. اسپانيه، پرتگال او فرانسه هغه هېوادونه دي چې د جغرافيايي اکتشافاتو وروسته يې وکولی شول چې په امريکا، افريقا، آسيا او اوقيانوسيه کې لوېې مستعمرې لاس ته راوړي په هغو سيمو کې يې خپل کلتور او دود هم مروج کړ چې د دغه کلتوري نفوذ يوه مهمه برخه ژبه گڼل کېږي.

د اروپا د استعمار لاندې هېوادونو کې د څو پېړيو ولکو په پای کې د مستعمره شوو هېوادونو محلي او سيمه ييزو ژبو وده ونه کړه. سره له دې چې خپلواک هېوادونه هم دي، خو د پخوانيو استعماري ژبو د نفوذ له مخې يې خارجي استعماري ژبه د خپل هېواد د رسمي ژبې په توگه منلې ده. لکه: فرانسوي ژبه د نړۍ په ۲۶ هېوادونو کې، اسپانوي ژبه د نړۍ په ۱۹ هېوادونو کې او پرتگالي ژبه دنړۍ په ۶ هېوادونو کې رسمي او لومړنۍ ژبه او په ځينو هېوادونو کې دويمه رسمي ژبه ده.

د زياتو معلوماتو له پاره هغه جدول چې ضميمه دی، ولولئ.

د لاتيني ژبې څانگې چې د ژبې د اصلي ټاټوبي څخه بهر په نورو هېوادونو کې د رسمي ژبې په توگه منل شوې دي

### د لاتيني ژبو څانگې

فرانسوي		اسپانوي		پرتگالي	
لويې وچې	هېوادونه	لويې وچې	هېوادونه	لويې وچې	هېوادونه
اروپا	موناکو	اروپا	اندورا	افريقا	انگولا
آسيا	فلپين	افريقا	گينه استوايي	جنوبي امريکا	برازيل
افريقا	منځنۍ افريقا	جنوبي امريکا	ارجنټاين	آسيا	ختخ تيمور
افريقا	بنين	جنوبي امريکا	اکوادور	افريقا	ساوتومه و ترنسپ
افريقا	بروندي	جنوبي امريکا	السلوادور	افريقا	کپ ورود
افريقا	يور کينافاسو	جنوبي امريکا	اوروگوای	افريقا	گيني بيساو
افريقا	توگو	جنوبي امريکا	بولیوی	افريقا	
افريقا	چاد	جنوبي امريکا	پيرو		
افريقا	جيبوتي	جنوبي امريکا	پاناما		
افريقا	روندا	جنوبي امريکا	پاراگوای		
افريقا	ساحل عاج	جنوبي امريکا	دومنيکن		
افريقا	سنيگال	جنوبي امريکا	چلي		
افريقا	سيسيل	جنوبي امريکا	کلمبيا		
افريقا	کومورو	جنوبي امريکا	کستارکا		
افريقا	گا بون	جنوبي امريکا	کيوبا		
افريقا	گينه	جنوبي امريکا	گوآيتيمالا		
اروپا	لوکزامبورک	جنوبي امريکا	نيکاراگوآ		
افريقا	مادغسکر	جنوبي امريکا	ونزوېلا		
اروپا	موناکو	جنوبي امريکا	هندوراس		
افريقا	نيجريا				
افريقا	نيجر				
افريقا	کامرون				
افريقا	کانگو برازويل				
افريقا	کانگو کنشاسا				
منځنۍ امريکا	هايتي				
شمالي امريکا	کاناډا (انگليسي و فرانسوي)				

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاتيني ژبې د يوې څانگې پرتگالي، اسپانوي، فرانسوي او نورو په باره کې په خپلو منځو کې بحث وکړي چې ولې د نړۍ په زياتو هېوادونو کې نوموړې ژبې تر اوسه پورې رسمي ژبې دي؟ د بحث پايلې دې د ډلې استازي ټولگي ته بيان کړي او ښوونکی دې د ډلې د بحث پايلې له خپلو معلوماتو سره راټول کړي او ټولگي ته دې وړاندې کړي.

### پوښتني:



لنډ ځواب ورکړئ:

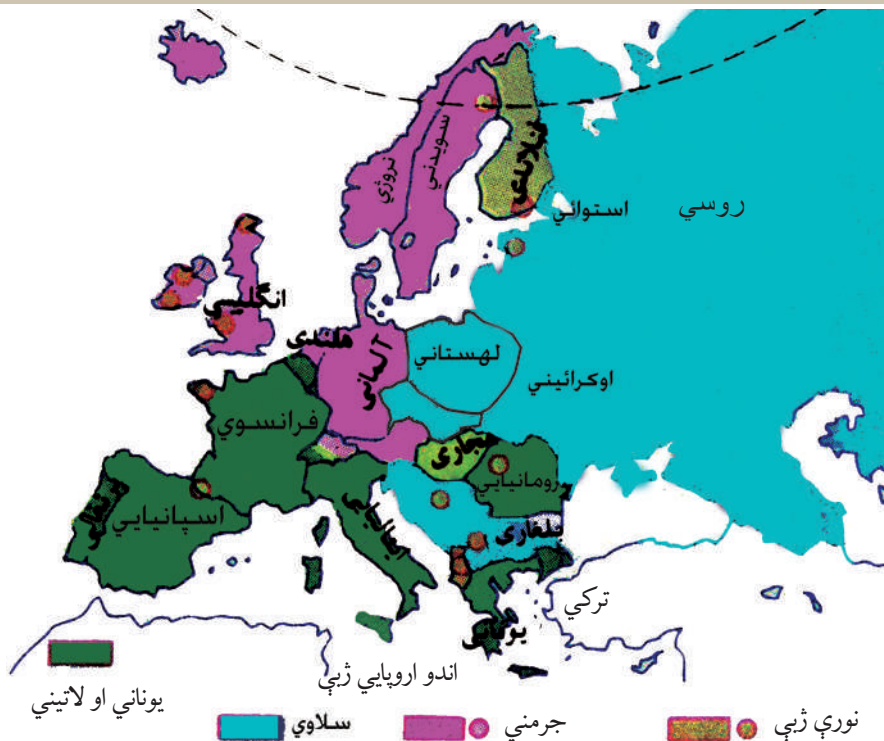
- ۱- د لاتيني ژبې د کورنۍ څانگې معرفي کړئ.
  - ۲- فرانسوي ژبه، له فرانسې پرته د نړۍ په څو هېوادونو کې رسمي ژبه ده؟
  - ۱- فرانسوي ژبه د لاندې ژبو د کورنۍ يوه څانگه ده.
- الف: جرمنيک    ب: لاتين    ج: سلاوي    د: سانسکرت
- ۲- اسپانوي او پرتگالي ژبې د لاندې ژبو څانگه ده.
- الف: سلاوي    ب: پخواني يونان    ج: لاتين    د: جرمنيک

## له ټولگي څخه بهر فعاليت:



د هغه جدول په مرسته چې د هېوادونو رسمي ژبه پکې فرانسوي، پرتگالي او اسپانوي ده د نړۍ په نقشه کې تثبيت کړئ او د جغرافيه د مضمون په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيو الو ته وړاندې کړئ.

## د- جرمني ژبه



د جرمني ژبې د جغرافيايي وېش نقشه ولولئ او په نقشه کې د جرمني ژبې د نفوذ ساحه تثبیت کړئ. د زیاتو معلوماتو لپاره اړونده جدول هم ولولئ.

یوې قبیلې له میلاد څخه مخکې د لومړنۍ زرکلنې دورې په منځنۍ برخه کې د المان په شمال او د سکندیناوي د ټاپووزمې په جنوب کې ژوند کاوه او له دویمې میلادي پېړۍ څخه وروسته یې نورو سیمو ته مهاجرت وکړ چې اوس هلته استوګن دي. د جرمني ژبه د اندو اروپايي ژبو له ډلې څخه ده چې انگلو ساکسون ژبې لکه: الماني، هالنډي او انگلیسي، د ایسلینډ د خلکو ژبه او د سکندیناوي ژبې (د ناروي، سویډن او ډنمارک د خلکو ژبې) او ګوټیک ژبه Gothic احتوا کوي. د ګوټیک د ژبې اثار د میلادي څلورمې پېړۍ را په دې خوا موجود دي.

جرمني ژبه په دوه محلي لهجو وېشل شوې ده:

۱- د لوړو سيمو جرمني ژبه، چې په جنوبي برخه کې پرې خلک خبرې کوي او د جرمني ژبې رسمي ادبيات جوړوي.

۲- د هوارو سيمو جرمني ژبه چې د هېواد په شمالي جلگو کې پرې خبرې کېږي. له دې ژبې څخه فلاندي او هالنډي ژبې مشتق شوې دي. الماني ژبه د المان د هېواد سربېره د اطریش، لختين شتين او سويس (الماني، فرانسوي او ايتالوي) رسمي ژبې دي. د لوکزمبورگ ۷۰ سلنه خلک او د هالنډ يو شمېر خلک په الماني ژبه خبرې کوي.

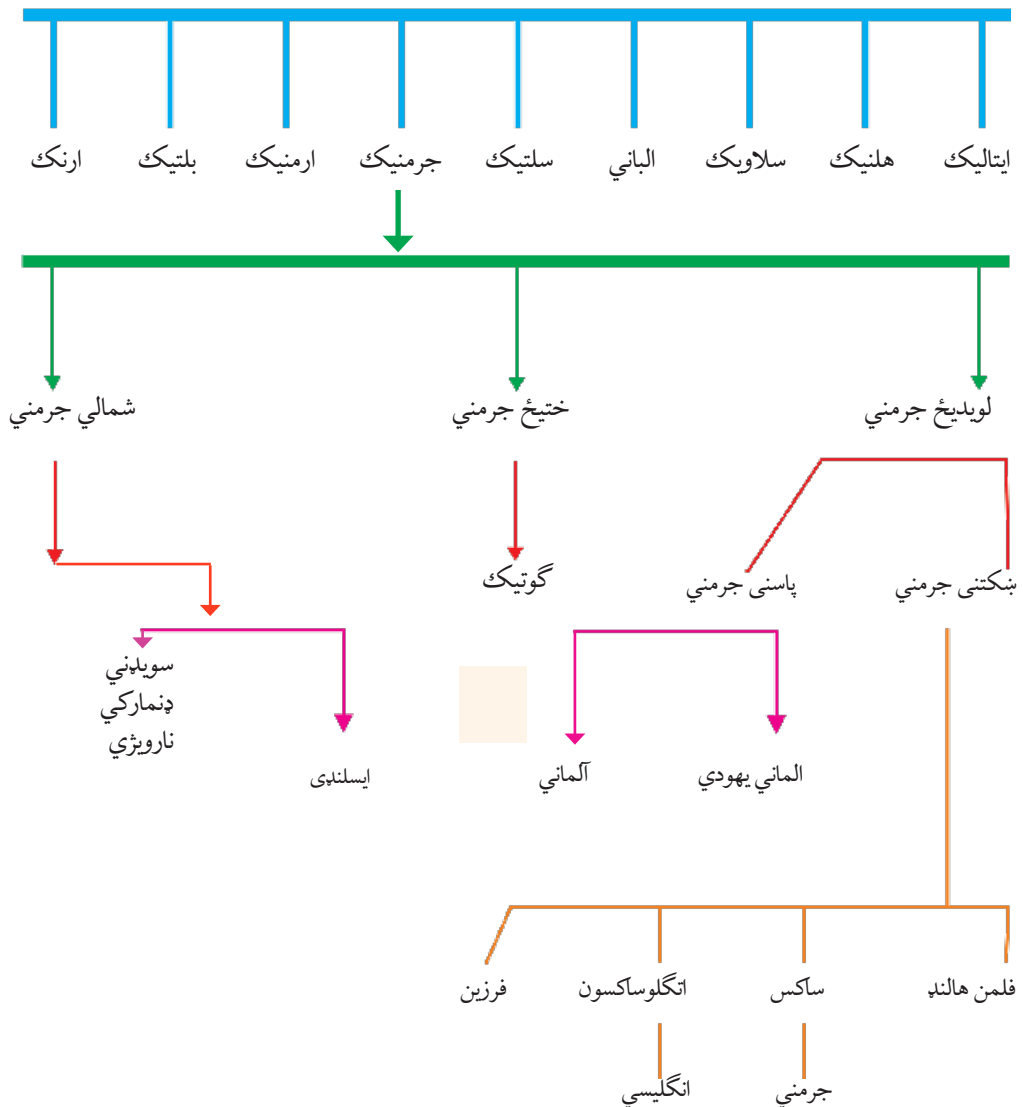
د يادونې وړه چې انگليسي ژبه هم د جرمني د هوارو سيمو د خلکو د ژبې يوه څانگه ده چې د انگلو ساکسون Anglo Saxon د قبيلې د خلکو په واسطه په شپږمه ميلادي پېړۍ کې انگلستان ته يووړل شوه او وروسته د فرانسوي تورو سره گډه شوه. د انگلستان خلک او د ايرلينډ د يوې برخې خلک په هغې گډېږي.

## په ټولگي کې فعاليت:



ټولگي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې د جرمني ژبې سيمې په نښه کړي او د ډلې استازي دې هغه هېوادونه چې الماني ژبه په کې ډېره مروج ده، خپلو ټولگيو لو ته وروپېژني.

### د اندو اروپايي کورنۍ ژبې





## پوښتنې:

لنډځواب ورکړئ

- ۱- د اروپا کومې ژبې د جرمني ژبې یوه برخه ده؟
- ۲- د جرمني ژبې څخه کومې ژبې رابیلې شوې دي؟
- ۳- د سکندنوي ټاپووزمې هغه ژبې چې جرمني رېښه لري، نوم یې واخلي؟
- ۴- الماني ژبه د کومو هېوادونو رسمي ژبه ده؟



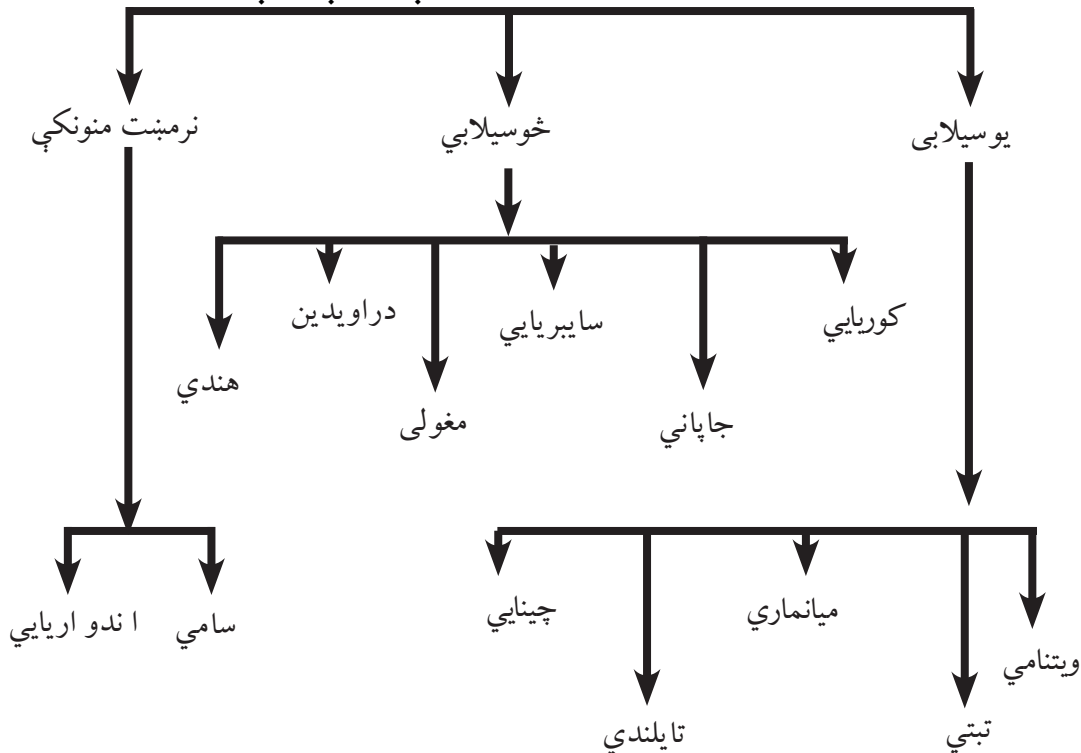
## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د اروپا د لویې وچې نقشه بې لیکنې رسمه کړئ. د ژبو د عمومي جدول په مرسته د جرمنیک لویدیځ، ختیځ او شمالي جرمني د هند او اروپایي ژبو د کورنۍ سیمې او څانګې په بېلابېلو رنگونو رنګ کړئ او د جغرافیې د مضمون په را تلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.



# هـ- د چينايي، جاپاني او اندونزيایي ژبو په باره کې څه پوهېږئ؟

## د اسيا د لويې وچې ژبې



د ۱۳۷ مخ نقشه او چارت ولولئ او ووياست چې چينايي ژبه له جاپاني څخه څه توپير لري؟

چينايي ماندرين ژبه لکه: د ويتنامي (انامي)، تبتی، تایلندي او میانماري (برمايي) ژبو په څېر د ژبو هڅې د اصطلاح له مخې یو هیجایي ژبه ده. د دې ژبې کلمې جلا سېلابونه لري. د کلماتو صرف ډېر لږ د هغو د تغیر سبب گرځي.

چينايي ژبه ډېره پخوانۍ او د پراخو ادبياتو لرونکې ده. د دې ژبې الفبا څلور سوه توري لري او مصوره ده او څو سوه فرعي نښې هم لري. نو له همدې امله د هغې زده کړه ستونزمنه ده او هر څوک هغه نه شي زده کولی او د ولس د بېسوادۍ سبب گرځېدلې وه. له همدې امله د هغې د اسانولو له پاره هڅې شوې دي. د دې ژبې ویونکي په خپلو منځو کې نژادي او توکمیزې اړیکې لري او د شمېر له مخې د آسیا د لويې وچې نیم نفوس جوړوي او د نفوذ ساحه یې د آسیا په ختیځ کې ده.

- په څو سیلابي ژبني ډله کې کوریايي، جاپاني، د سایبریا د خلکو زیاته برخه، منځنی آسیا، د راویدی او هندي ژبې شاملې دي. چې په دې ژبني ډله کې د مختاري او روستاري ډېرې پېچلي کلمې موجودې

دي.

• هغه ژبې چې نرمښت منونکې دي د جلا عنوانو تر سرليک لاندې مخکې معرفي شوې دي. اندونزيایي ژبه: چې د مالایي ژبې د ماليزيا د هېواد د جنوبي برخې څخه بېله شوې ده د اندونزیا د هېواد رسمي ژبه ده. په ۱۹۲۸ ميلادي کال کې د ملي ژبې په توگه وټاکل شوه. د وخت په تېرېدو د عربي، چيني، هالنډي، پرتگالي، سانسکريتي، تاميلي، فرانسوي او انگليسي ژبه کلمې په دې ژبې کې شاملې شوې دي. د بېلگې په توگه په دې ژبه کې تقريباً د هالنډي ژبې ۷۰۰۰ کلمې موجودې دي.

## په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي. د ژبو د کورنۍ نقشه دې په (۱۳۷) مخ کې په غور ولولي او بيا وروسته دې د ژبې پوستو خلکو ژبې د هغو د اړونده هېوادونو سره يو د بل په مرسته وټاکي ښوونکي دې د فعاليت پايله د خپلو معلوماتو سره راپول کړي



### پوښتي:

لنډ ځواب ورکړئ

۱- د ماندرين چينايي ژبې ځانگړتياوې وواياست.

۲- آسيایي يو سيلابي ژبې کومې دي؟

سم ځواب انتخاب کړئ

۱- چينايي ژبه په کومې کورنۍ پورې اړه لري:

الف: يوسيلابي ب: خوسيلابي ج: نرمښت منونکي د: ټول ځوابونه سم دي

سم ځوابونه غوره کړئ.

۱- اندونزيایي ژبه له مالایي ژبې څخه بېله شوې ده.

۲- ماندرين چينايي ژبه ۴۰۰ توري او څو سوه نښې لري؟

۳- د ويتنامي، تبتي، تایلندي او برمايي ژبې څو سيلابي ژبې دي؟

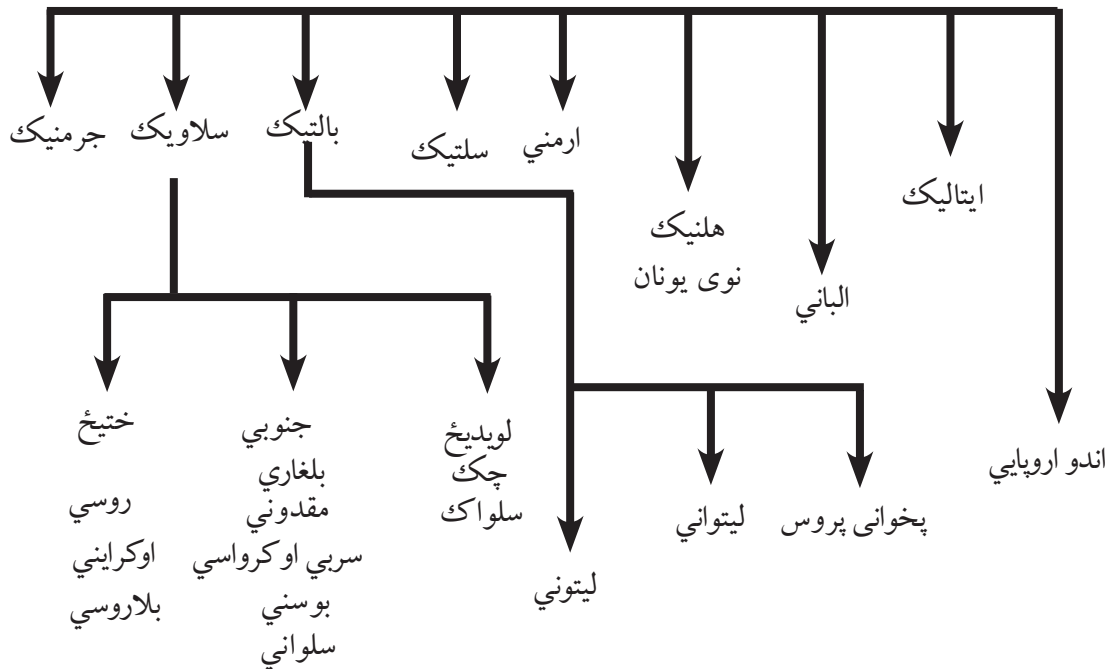


### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د آسيا د لويې وچې نقشه بې ليکنې رسم کړئ او يو سيلابي او څو سيلابي ژبې په جلا رنگونو رنگ کړئ او په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړئ.

# و- د بالتیک- لیتواني او سلاوي ژبې

## د ایندو اروپایي ژبو کورنۍ



د ۱۳۷ مخ نقشه او پورتنی گراف په غور ولولئ او وویاست چې سلاوي ژبه په کومې ژبنۍ کورنۍ پورې تړلې او کومې څانگې لري؟

سلاوي ژبه د هندو اروپایي ژبو له څانگو څخه ده چې په ختیځه اروپا او د بالکان په نورو سلاوي هېوادونو کې مروج ده.

د مسیحیت د لومړۍ پېړۍ پېل کې بالتیکي او سلاوي قبیلو د ختیځې اروپا لویه برخه نیولې وه چې په لويديځ کې یې د جرمني قبیلې او په جنوب کې یې اریایي قبیلو استوگنه درلوده د پنځمې پېړۍ څخه وروسته سلاویانو د خپل نفوذ سیمه په بېلابېلو خواوو کې پراخه کړه او اوس سلاوي ژبې د ختیځې اروپا په پراخه ساحه کې رواج لري.

سلاوي ژبه زیاتې محلي لهجې لري چې ډېره مهمه یې روسي ژبه ده چې د سایبریا په ټایگا، د ترانس سایبریا د اوسپنې کرنې په دواړه اړخونو، آذربایجان او اوکراین کې مروج ده.

سلاوي ژبه په څو محلي لهجو هم ویشل کېږي چې د هنګري او بالکان یو څه خلک او همدارنگه چکیان، سلواکیان، پولنډیان، سربیان، بوسنیان، کرواتیان، بلغاریان او د مقدونیه خلک پرې خبرې کوي.

د بالتیک د سمندرګي د سواحلو د خلکو ژبه د سلاوي له ژبې سره ورته والی لري او لیتوانیایي ژبه هم د سلاوي ژبې د کورنۍ څانګه ګڼل کېږي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشئ چې د سلاوي ژبې د عمده څانګو په باره کې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي. ښوونکي دې د بحث موضوع راپوله او له خپلو معلوماتو سره یو ځای دې شاګردانو ته واوروي.



### پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- سلاوي ژبه د کومې ژبنۍ لویې کورنۍ څانګه ګڼل کېږي؟
  - ۲- سلاوي ژبه د اروپا په کومه برخه کې زیات ویونکي لري؟
  - ۳- د سلاوي ژبې مهمې څانګې معرفي کړئ.
  - ۴- د بالتیک ژبه په کومو څانګو وېشل شوې ده؟
- سم ځوابونو په نښه کړئ
- ۱- سلاوي ژبه د اندو اروپایي ژبو څانګه ده ( )
  - ۲- سلاوي ژبه زیاتره په ختیځه اروپا او د بالکان په نورو هېوادونو کې مروج ده؟
  - ۳- د سلاوي ژبې مهمه څانګه روسي ژبه ده ( )

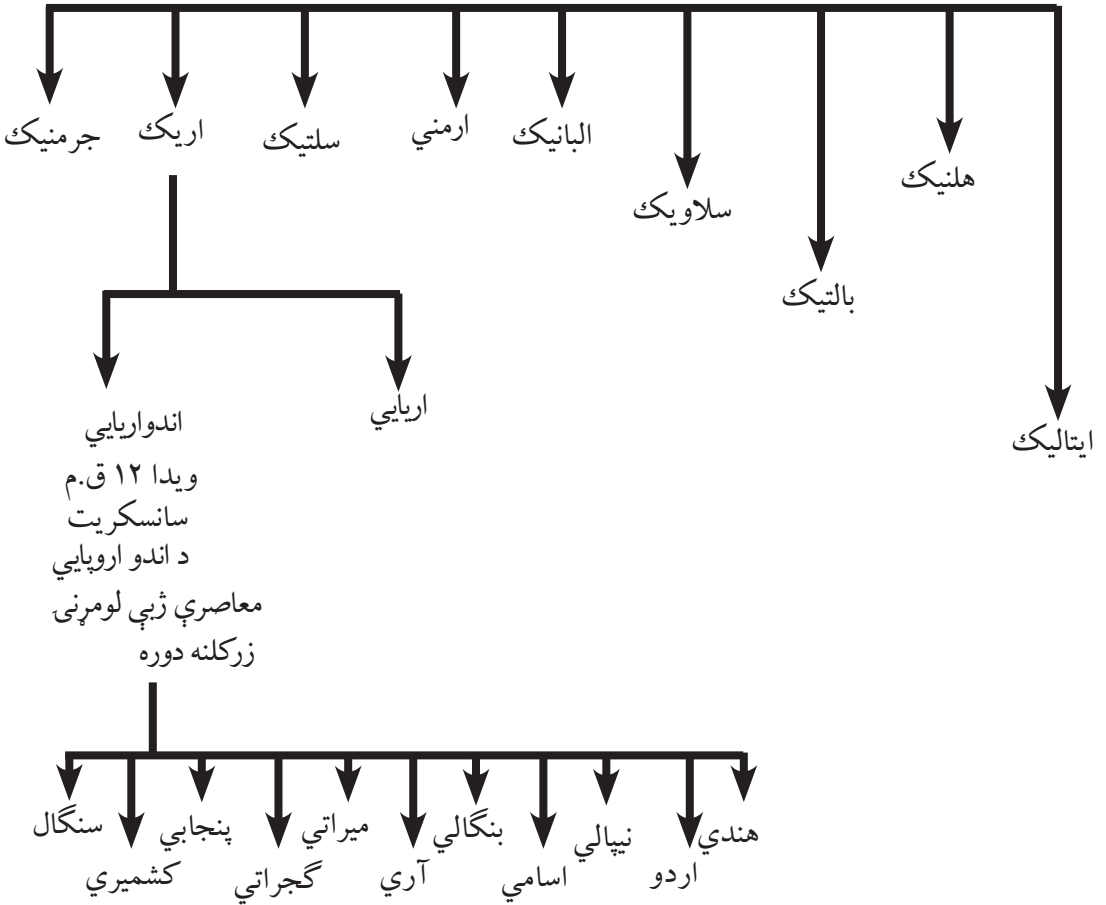
## له ټولګي څخه بهر فعالیت:



د اروپا نقشه بې لیکنې رسم کړئ او د سلاوي ژبې د نفوذ سیمه په یو رنگ په نښه کړئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

# ز- هندي او اردو ژبې

## د اندو اروپايي کورنۍ ژبې



پورتنی جدول په غور ولولئ او وویاست چې د اردو ژبه د کومې ژبنۍ ډلې پورې اړه لري.

هندي ژبه د هند اصلي او رسمي ژبه ده. اردو د پاکستان او بنگالي د بنگله دېش اصلي او رسمي ژبې دي.

اردو په تاریخي لحاظ د سانسکریت څخه مشتق شوې ده له فارسي سره گډه شوې او له هغې څخه یوه نوې ژبه د اردو په نوم جوړه شوې ده. په پای کې د بېلابېلو لاملونو له مخې د پاکستان، بنگله دېش او هند د یوې برخې گډه ژبه گڼل کېږي. دغه ژبه د شاه جهان د حکومت په دوره کې ۱۶۲۷-۱۶۸۵ میلادي کال پورې په هند کې د تیموریانو د کورنۍ بنسټ اېښودونکي د ظهردین بابر لمسی چې د هند د مغالانو په نوم هم یادېږي د اردو ژبې په نوم ونومول شوه.

اردو ژبه د پخوانۍ فارسي، ترکي او هندي ژبو څخه جوړه شوې ده. لومړني بنسټونه يې په هند کې د مسلمانو فاتحينو په راتلو سره اېښودل شوي دي. څرنگه چې د سلطان محمود غزنوي او د هغه د زوی سلطان مسعود د حکومتونو په دوره کې هنديانو ته د غزنويانو په دربار کې لوړې څوکۍ ورکړل شوې وې، په هند کې د غزنويانو د دربار ژبه هم فارسي او د هند مسلمانو حاکمانو په همدې ژبې خبرې کولې نو له همدې امله د دري ژبې اغېزې په اردو ژبه کې را منځته شوې. د اردو اصطلاح ترکي ده او معنا يې عسکر او د عسکرو قرارگاه ده.

څرنگه چې ترک، فارس او هنود عسکر په يوه عسکري غونډ ځای کې يوځای وو، نو د اردو ژبه له درېو ژبو ترکي، دري او هندي ژبو څخه جوړه شوه او د اردو په ژبه ياده شوه چې وروسته د انگليسانو د څو پېړيو واکمنۍ په واسطه انگليسي اصطلاحات پرې هم ور زيات شول.

## په ټولگي کې فعاليت:

زده کوونکي په دوه نوري ډلو ووېشي، هره ډله دې د اردو ژبې په تاريخچه په خپلو منځو کې بحث وکړي او د بحث موضوع دې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي. د مضمون بنوونکي دې د بحث موضوع را ټوله کړي او لاس ته راغلي معلومات دې له زده کوونکو سره شريک کړي.

### پوښتنې:

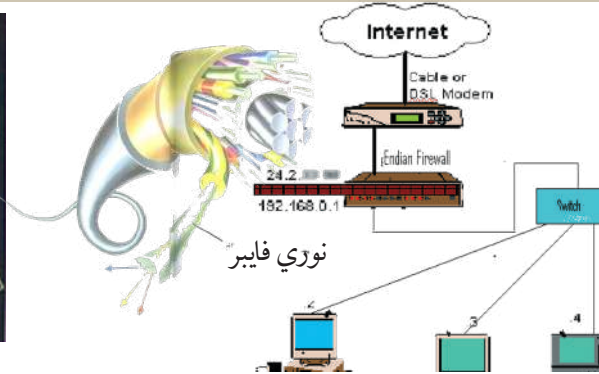
- ۱- د اندو اريايي معاصرې ژبې کومې دي؟
- ۲- اردو ژبه ولې په دې نوم يادېږي؟
- لاندي جملې بشپړې کړئ.
- ۱- اردو ژبه د..... د حکومت په دوره کې د اردو په نوم ياده شوه.
- ۲- اردو ژبه له \_\_\_\_\_، \_\_\_\_\_ څخه جوړه شوې ده.

### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د جنوب ختيځې آسيا نقشه بې ليکنې رسم کړي او اردو ژبي هېوادونه دې په جلا رنگ، رنگ کړي او د جغرافيايي د مضمون په راتلونکي ساعت کې دې په ټولگي کې زده کوونکو ته وړاندې کړي.

# اووم څپرکي

## Globalization ۰۱-۲ اړيکي او نړيوال کېدنه



آيا د نړيوال کېدو له موضوع سره بلد ياست.

هغه پرمختگونه چې د پوهنې په بېلابېلو برخو کې رامنځته شوي، لکه مخابرات، په تېره بيا هغه معلومات چې د مصنوعي سپورمکيو، رادار او انټرنېټ او داسې نورو څخه لاس ته راځي، نړۍ يې له پخوا څخه ډېره نژدې کړې ده. د هېوادونو ترمنځ اړيکې يې ټينگې کړي دي. له لرې فاصلې څخه معلوماتو Remote sensing په سوداگرۍ، صنعت، ټرانسپورټ (ځمکنۍ، هوايي او سمندري)، دود او د هېوادونو او له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته د مالونو او کاليو په لېږدولو کې آسانتيا رامنځته کړې ده. نو همدې ټولو مسألو نړيوال کېدنه، په تېره بيا په جغرافيه کې الکترونيکي مخابراتو او د مصنوعي سپورمکيو اړيکو خپل حقيقي اړخ غوره کړی دی. د يادونې وړ اسانتياوې يې د جغرافيه په بېلابېلو برخو کې برابرې کړې دي او په دې اساس يې نړۍ په يوه لوی مقياس د انسانانو گډ کور جوړې کړی. د ساينس او تکنالوژۍ د پرمختگ، فضا ته د انسان سفر، د فضايي تم ځايونو شتون او د مصنوعي سپورمکيو لېږل د ځمکې شاوخوا ته انسان وکولی شول چې د هغو په مرسته په بېلابېلو برخو کې اړيکې يو له بل سره نژدې کړي. د مثال په ډول د مصنوعي سپورميو په مرسته انسان کولی شي له کابل څخه نيويارک، کاناډا او د نړۍ نورو لريو سيمو ته، له مکاني واټن سره سره په ډېر لږ وخت کې تماس ونيسي.

په دې سربېره په سوداگرۍ، بانکي چارو، د اسعارو د تبادلې او راکړې ورکړې د ودې او ټرانسپورتي چارو او نظامي چارو کې د نړۍ ټولې سيمې د معلوماتو د پوښښ لاندې راولي. نو زماني او مکاني واټن د تماس لپاره نژدې شوی دی چې د نړيوالتوب Globalization مفهوم افاده کوي. د اړيکو پرمختگونه يا Telecommunication لکه: پرمختللی رادار، ټېلفونونه، موبایل، انټرنېټ، فکس او د نړۍ د سپورمکيو سيستمونه د نړۍ هېوادونه يو بل ته نژدې کړي او هغه واټن چې د نړۍ د هېوادونو ترمنځ موجود و، له منځه لاړ.

د ارتباطي او اړيکو او خبرتيا وسايلو چټکه وده لکه فکس، کمپيوټر، انټرنېټ، ټېلفون، ټلويزيون او داسې نورو د هېوادونو د نژدې کولو لپاره زمينه برابره کړې ده، د مثال په ډول که چېرې د وارداتي



مالونو واردوونکي وغواړي له جاپان څخه زيات سوداگريز مالونه او کالي نيويارک او دوبي ته وارد کړي. واردوونکي د انټرنېټ په مرسته له اړوندو کمپنيو څخه د مالونو د لېږدولو غوښتنه کوي. په لومړي پړاو کې فرمايش اخېستل کېږي او وروسته صادروونکې کمپنۍ د مالونو بيه، کرایه او د مالونو د بيمه کولو اطلاع ورکوي.

واردوونکي د الکترونيکي اوزن په واسطه د مالونو بيه د انټرنېټ له لارې مقابل لوري بانکي حساب ته استوي او وخت پر وخت د انتقالاتي وسايلو خط السير د مصنوعي سپورمکيو، انټرنېټ، موبایل په واسطه کنټرولېږي، ترڅو چې مالونه اخيستونکي ته ورسېږي. د لېږدونې دا بهير د نوري فايبريا الکترونيکي اسانتياوو په مرسته اسانه شوی دی او د زرگونو کيلو مترو واټن په يوه دقيقه کې تنظيموي. دغه په نړۍ کې د ارتباطي وسايلو د نړيوالتوب گټه ده.

## په ټولگي کې فعاليت:



گران زده کوونکي په درېو ډلو له وېشلو څخه وروسته د نړۍ د درېوو مهمو وسايلو لکه: راډيو، ټلويزيون او ټېلفون په باره کې بحث وکړي او د بحث پايله دې د ډلې استازي خپلو ټولگيوالو ته بيان کړي او ښوونکي دې له خپل معلومات سره د فعاليت نتيجه راپوله کړي.



### پوښتي:

له څلورو ځوابونو څخه سم ځواب غوره کړئ

۱- گلوبلايزيشن څه دی:

الف: اړيکې      ب: نړيوالتوب      ج: سياسي نظام      د: د اړيکو نشتوالی

۲- ټېلفون د لاندې موضوعاتو لپاره کارول کېږي:

الف: د کاليو تبادلې      ب: د سوداگريزو کاليو تسليمول

ج: د موسسو او افرادو ترمنځ د اړيکو تامينول      د: هيڅ يوسم نه دی

جمله بشپړ کړئ:

۳- انټرنېټ په نړۍ کې      ښه وسيله ده.

لنډ ځواب ووايست:

۴- د عصري پرمختللو ارتباطي وسايلو نومونه واخلئ.



## له ټولگي څخه بهر فعاليت:

ارتباطي وسايل کوم مفهوم افاده کوي او ارزښت يې په کومه برخه کې دی؟ مهرباني وکړئ په کتابچو کې يې وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې شرح کړئ.

## د اړیکو د وسیلو ډولونه:



## د اړیکو څو ډوله وسیلې پېژنئ؟

د پیغام په انتقال کې د جغرافیایي حقایقو موندل، د نورو علومو په څېر، د اړیکو د وسیلو پورې اړه لري. نو له همدې امله د اړیکو د وسایلو غوره ډولونو زده کړه د جغرافیایي څانګې د زده کوونکو لپاره حتمي او اړین کار دی. په تېره بیا د نن ورځې څېړنې د لمړیز نظام، مصنوعي سپورمکیو او د هغو تحولاتو او د حقایقو د موندلو په هکله لکه کانونه، کرنیز افتونه او داسې نور او همدارنګه نوي پرمختګونه د کایناتو او د سیارو په هکله د حقایقو موندل او د هغو اړیکې له ځمکې سره هغه اړینې مسألې دي چې د مخابراتي وسایلو په واسطه سرته رسېږي.

انسانانو د ژوندانه له لومړیو وختونو څخه په ځمکه باندې له اشارو، نښو او ساده وسیلو څخه ګټه اخیستله. همدا رنگه ډول او نغاره به یې وهله او بیا وروسته یې له اهلي حیواناتو څخه ګټه اخیستله او په پای کې له موټر، سیم لرونکي تېلفون موندلوګ او بې سیم تېلفون، راډیو، ټلویزیون، انټرنېټ او رادار څخه یې ګټه اخیستله.

ډیجیټل تېلفون او موندلوګ څخه ګټه اخیستنه په اوسني وخت کې مخابراتي ستونزې حل کړي او یو له بل سره یې اړیکې ټینګې کړې دي.

د تیلی کمونیکشن په برخه کې اختراعګانو د نړۍ څېره بدله کړه او د اړیکو په سیستم کې پرمختګونه په هوانوردۍ، سمندري ترانسپورټ او د حمل و نقل په ډېرو نورو برخو کې بنسټیز تغیرات رامنځته کړي. لوی بدلونونه په تېره بیا له دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته اختراعګانې چټکې شوې. ډله ییزې اړیکې په اروپا او امریکا کې د اړیکو معاصرې دستګاوې جوړې شوې.

د ارتباطي وسیلو په توګه د راډیو را منځته کېدلو، وکولی شول چې انسانان یو له بل سره نژدې کړي او د راډیو منځنۍ، لنډې، اوږدې او FM څپې لرې واپنونه د غږ د خپرولو په واسطه نژدې کړي. د سوداګریزو مالونو اخبار خپرول، د تولیدي، صنعتي او تخنیکي مالونو اعلانول، ورځپاڼې، ټلویزیون، انټرنېټ سپورمکی د اړیکو ډېرې لویې وسیلې شمېرل شوي چې په جغرافیایي څېړنو کې ورڅخه زیاته ګټه اخیستل کېږي. د گوګل Google د انټرنېټ سایټ کې هغه پروګرام چې د (PC Glob) یا

د نړۍ د اطلس په نوم یادېږي، ځای پر ځای شوی دی چې اقتصادي او فزیکي، اوبو او هوا او داسې نورو په باره کې معلومات انسان ته ورکوي. فضايي او کیهاني سفرونه او د مصنوعي سپوږمکیو او ځمکې تر منځ د اړیکو ټینګول په پرمختللي ډول بدل شوي دي او معاصرو کیهاني څېړنو وکولی شول چې د طبیعت د ځینو رازونو په پېژندلو او کشفولو کې له انسان سره په ډېره ښه طریقه مرسته وکړي. په مصنوعي سپوږمکیو کې د پرمختللو کمرو نصبول د ځمکې د کرې او سمندرو په باره کې د ځینو حقیقتونو د روښانه کولو سبب شوي دي او نوې موضوعګانې یې د ځنګلونو، کانونو، سمندرونو او د ژوندانه د چاپېریال په هکله سپړلي دي.

د انسان د ژوندانه په ټوله موده کې د اړیکو عمده وسیلو پر مختګ کړی دی چې لاندې برخې لري:

- ۱- لومړنۍ وسیلې، لکه: الوتونکي (هدهد او کوترې) او اهلي حیوانات لکه آس، اوبښ، خر، قاطر.
- ۲- عصري وسیلې، لکه: د میډیا د اړیکو وسیلې راډیو چې منځنۍ، لنډې، اوږدې او FM څپې لري، ټلوویزیون، موبایل، کمپیوټر، انټرنېټ، مصنوعي سپوږمکۍ چې پاس ورڅخه یادونه وشوه.

## ••••• په ټولګي کې فعالیت:

زده کوونکي په بېلو ډلو ووېشئ چې د اړیکو د وسیلو نومونه واخلي او د سپوږمکیو نقش د فضا او ځمکې په نوو کشفیاتو کې بیان کړي.

### پوښتنې:

سم ځواب وټاکئ:

۱- میلیا څه ده:

الف: اخبار      ب: ډله ییزې اړیکې      ج: راډیو      د: ټول ځوابونه سم دي

۲ - د سپوږمکیو څخه د جغرافیې په کومو مسألو کې ګټه اخیستل کېږي؟

۳- د اړیکو اصلي وسایل، \_\_\_\_\_، \_\_\_\_\_، \_\_\_\_\_، او \_\_\_\_\_، احتو کوي.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

ګرانو زده کوونکو د تیلې کمونیکیشن په باره کې لنډ معلومات ورکړئ او له موبایل څخه ګټه اخیستنه په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې ټولګي ته وړاندې کړئ.

## الف: پوست Post په نړۍ کې.

ايا د پوست په باره کې معلومات لرئ؟

له ډېرې پخوا زمانې را هيسې په نړۍ کې پوستي سيستم و چې نوموړي فعاليتونه په چين، مصر، يونان او د پخواني روم په امپراتورۍ کې له حيواناتو او الوتونکو څخه په گټه اخېستني ليکونه او پيغامونه انتقاليدل. کله چې په اقتصاد کې مختلف شغولونه منځته راغلل نو د پوستي خدمتونو په واسطه يې خپلې اړتياوې د اړيکو په برخه کې پوره کولې. په هغه وخت کې پوستي تشکيلات نيم دولتي وو چې دغه حالت د منځنيو پېړيو تر نيمايي پورې دوام وکړ. خو دغه کار ورو ورو تغير موند. کله چې غوښتنې زياتې شوې، پوست پرمختگ وکړ.

همدا رنگه د امويانو او عباسيانو د امپراطورۍ په دوره کې له پوستي سيستم څخه گټه اخيستل کېده او هغه يې د ښارونو او هېوادونو د امنيت لپاره ډېره بڼه وسيله گڼله. د هارون الرشيد په زمانه کې خالد برمکي د امپراطورۍ د پوستي متصدي په توگه مقرر شو چې د البريد په نوم يادېده. د چاپ د ماشين اختراع او په بېلابېلو هېوادونو کې د ليک لوست او لومړنيو زده کړو زياتېدل، د نوو لويو وچو کشفېدل، د حمل و نقل د وسايلو زياتوالی د تگ او راتگ لپاره اسانتياوې او د هغو تر منځه يې اړيکي زياتې کړې چې په پای کې په اړيکو کې وده زياته شوه.

په شپاړسمې ميلادي پېړۍ کې پوست د هېوادونو له سرحدونو څخه بهر شو او د فرانسوا تاکسي په همت لومړي ځل لپاره پوستي خدمتونه رامنځته شول او په اروپا کې څو هېوادونه د پوستي موادو چې يوازې ليکونه يې احتوا کول، په تبادلې لاس پورې کړ.

په ۱۸ مې ميلادي پېړۍ کې پوستي ساحه پراخه شوه او وېې کولای شول چې د اړيکو د يوې باوري وسيلې په توگه خلکو ته وسپارل شوه. هېوادونو خپل منځي د پوستي تبادلې لپاره دوه اړخيزې سراسري موافقتنامې لاسليک کړې. د بخار د بېړيو اختراع او د اوسپنې کربني د منځته راتلو سره پوستي فعاليتونه چټک شول. نړيواله پوستي راکړه ورکړه د وخت د حمل و نقل له وسيلو څخه گټه اخېستنه، د پوستي تشريفاتو د ساده کولو او د اجرتونو په باره کې د يو ډول توب له را منځته کېدلو پرته ممکن نه وه. نو له همدې امله راولانډ هل انگليسي Mr Rawland Hill په ۱۸۴۰ ميلادي کال کې نرخنامه او د هېواد د سرحداتو په دننه کې يو پني پوستي ټکټونه رواج کړل.

لومړي ځل د نړۍ د پوستي اتحاديه د ټولو پرمختللو هېوادونو ترمنځ په ۱۸۶۸ ميلادي

کال کې د المان د هېواد د پوست د ادارې د کارکوونکي هانري په واسطه طرحه شوه او خپل دولت ته يې وړانديز وکړ چې په پورتنۍ طرحه په يوه کنفرانس کې چې د دولتونو استازي په کې گډون ولري بحث وشي. وروسته د ۱۸۷۴ ميلادي کال د سپتمبر په ۱۵ نېټه د ۲۱ غړو هېوادونو ترمنځ د کنفرانس په پايله کې پرېکړه چې د برن د معاهدې په نوم يادېږي لاسليک شوه، نوموړې پرېکړه په حقيقت کې د پوستي اتحاديې بنسټ گڼل کېږي. کله چې د پوست له عمومي اتحاديې سره ډېر شمېر هېوادونه يو ځای شول، د پوست د نړيوالې اتحاديې په نوم ونومول شوه چې په ۱۹۹۶ م کال کې يې د غړو شمېر ۱۸۹ هېوادونو ته ورسېد.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د پوست د اسانیتاوو په باره کې بحث وکړي او د خپل بحث پایلې دې منظمې کړي او تنظيم شوي معلومات دې په ټولگي کې وړاندې کړي

## پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ:

۱. فرانسوا تاکسي څوک دی؟
- ۲- د بخار بېړيو او د اوسپنې کرنې اختراع په نړيوال پوستي سيستم کې کوم تحولات رامنځته کړل؟
- لاندې جملې بشپړې کړئ
۳. د نړۍ پوستي اتحاديې د لومړي ځل لپاره د ټولو هېوادونو تر منځ په \_\_\_ کال کې د \_\_\_ له خوا په سويس کې جوړه شوه.

## له ټولگي څخه بهر فعاليت:



د پوست رول د انسانانو په ژوند باندې تشریح کړئ، چې له يوه مخ څخه زيات نه وي.

## ب: په نړۍ کې تېلفون او موبایل Telephone and Mobil

د نړۍ په سطحه د الکاټل (Alcatel) د سمندر لاندې د کبیلونو نقشه.



آیا کولی شئ د تېلفون او موبایل په واسطه مختلف پیغامونه خپل د نظر وړ شخص ته ولېږئ.

په عصري ټکنالوژۍ کې تېلفون Telephone او موبایل Mobile په ډله ییزو رسنیو کې د اړیکو ډېره مهمه برخه لري او له هغو څخه په جغرافیایي مسایلو کې د اړیکو د نیولو په برخه کې د یوې وسیلې په توګه ګټه اخیستل کېږي لکه: (آب و هوا، زلزلې، اورلګېدنې، د سوداګریزو او اقتصادي معلوماتو په برخه کې...) نو له همدې امله د تېلفون او موبایل څخه ګټه اخیستنه په جغرافیایي موضوعګانو کې د ټولو زده کوونکو لپاره مهمه او اړینه ده. لکه چې مخکې یې یادونه وشوه، د لومړي ځل لپاره ګرام هام بل Gramham Bill تېلفون اختراع کړ، چې د انسانانو په ژوند کې لوی قدم وو. وروسته بې سیمه تېلفون اختراع شو چې په ۱۸۹۷ میلادي کال کې لومړنی پیغام د ګګلیمو مارکونی Guglielmo Marconi په واسطه له اروپا څخه د اطلس د سمندر څخه هغه خوا ته مخابره شو. دغه آزمایشت وښودله چې د راډیويي څپو په واسطه د اړیکو نېول امکان لري چې دغه عمل د شفاهي پیغام د لېږلو پیل دی چې له یوه سړي څخه بل سړي ته د کوچني ماشین په واسطه استول کېږي.

نولسمه پېړۍ د اړیکو او رسنیو په برخه کې د ډېرو اختراعګانو شاهد ده چې بې سیمه اړیکې د ملګري هوا نوردۍ او جوي څېړنو په برخه کې مهم تغیرات رامنځته کړي دي. د دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته ډېرې او چټکې اختراعګانې رامنځته شوې او عصري تېلفونونو د زړو تېلفونونو ځای ونیوه. ملګرو ملتونو په ۱۹۷۰ میلادي کال کې بې پرې مخابراتي مرکز جوړ کړ، د ملګرو ملتونو نماینده مک برایډ لومړنی پیغام د پاریس له یونسکو څخه د ټولې نړۍ هېوادونو ته خپور کړ. په ۱۹۴۷ میلادي کال کې د ترانزیستور Transistor اختراع د نړۍ د مخابراتو په برخه کې زیاتې اسانتیاوې رامنځته کړې. د Mobile Radio Communication د لنډې تاریخچې څخه دا راڅرګندېږي چې د مخابراتو د انفرادي خدماتو پروګرام په ټولنیز ژوندانه کې د



اړیکو د زیاتو پرمختګونو سبب شوی دی. د انفرادي مخابراتې له تخنیک څخه ګټه اخیستنه چې په ۱۹۶۰ میلادي کال ۶۲ سلنه وه په ۱۹۷۰ میلادي کال کې ۷۲ سلنې ته زیاته شوه. اوس د شخصي مخابراتې خدمات (P C S) (Personal Communacation service) په چټکۍ مخ په زیاتېدو دي.

بې سیمه تېلفون چې لاتین نوم یې سیلولر Cellular دی، هغه ډول پرمختللي تېلفون ته ویل کېږي چې د دوو تنو تر منځ اړیکې ټینګوي او هرځای ته د لېږد وړ وي. د سیلولر کلمه د Cell یا حجرې له کلمې څخه اخیستل شوې ده چې د موخو له مخې لویه یا کوچنۍ ساحه د موبایل د پوښښ لاندې راولي. چې دغه کار د موبایل د کمپنۍ په ظرفیت پورې اړه لري او ټاکلې ساحه د پوښښ لاندې راولي. موبایل مخابراتي محرمیت هم لري چې هره کمپنۍ په هر هېواد کې ځانګړی نمبر هم لري چې د کود نمبر د دایرولو پرته اړیکې نیول ناشوني دي.

## په ټولګي کې فعالیت:

دلومړي ځل لپاره تېلفون د کوم مخترع په واسطه رامنځته شو او انسانانو په ژوندانه کې د کومو تحولاتو لامل شو؟ مهرباني وکړئ په دې برخه کې خپل معلومات یو له بل سره شریک کړئ.

### پوښتنې:

- ۱- د تېلفون مخترع له لاندنیو مخترعینو څخه کوم یو دی؟  
الف: ګراهامیل ب: انتوني ج: ماریا د: ګګلیمومارکوني
- ۲- سیلولر عبارت دی له:  
الف: یو ډول پرمختللی تېلفون دی چې د دوو کسانو تر منځ اړیکې ټینګوي  
ب: انټرنېټي ساحه ده ج: د انا لاک تېلفون ساحه ده د: هېڅ یو
- ۳- ملګرو ملتونو په ۱۹۷۰م کال کې له تړاو پرته مخابراتي مرکز جوړ کړ.  
۴- ټرانزیستور په نړۍ کې زیاتې مخابراتي اسانتیاوې منځته راوړې.
- لنډځواب ورکړئ
- ۵- P C S اصطلاح تشریح کړئ

## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له موبایل څخه ګټه اخیستنه په خپلو کتابچو کې ولیکئ او د جغرافیې په بل ساعت کې یې په ټولګي کې بیان کړئ.



## ج- فکس Fax په نړۍ کې



### د فکس ماشین په جغرافیایي موضوعگانو کې څه رول لري؟

د جغرافیې په ټولو څانگو کې یو له مهمو اړتیاوو څخه یو هم له فکس څخه گټه اخیستنه ده چې د هغې په واسطه پیغامونه لري او نژدې سیمو ته استول کېږي. له فکس څخه گټې اخیستنې د اړتیا وړ حقیقتونو د مستند کولو لپاره په جغرافیې او نورو برخو کې ډېرې آسانتیاوې رامنځته کړې دي، لکه: صنعت، سوداګرۍ، تولیدي وسایل، صادرات، واردات او داسې نور.

فکس نوې تکنالوژي ده چې په ۱۹۲۴ میلادي کال کې چې د ریچارډ رنجر *Rechar H Ringer* په واسطه اختراع شو او لومړنی پیغام یې له نیویارک څخه لندن ته واستاوه.

په ۱۹۷۰ میلادي کال کې د ماشین په جوړښت او اجزاو کې د سمون لپاره بدلونونه رامنځته شول.

فکس د لیکلي پیغام د انتقال وسیله ده چې د کاغذ پرمخ لیکلي پیغامونه او رپوټونه دې ماشین ته ننه باسي او په څو ثانیو کې ټاکلي ځای ته رسېږي.

فکس میخانیکي وسیله ده چې د هغې په واسطه اطلاعات او اسناد په لیکلي ډول د یوه سند په توګه انتقالېږي.

د فکس د ماشین له اختراع څخه وروسته تجارتي او صنعتي اسانتیاوې رامنځته شوې. د فکس د ماشین په مرسته حقایق ثبتېږي، سوداګریز فرمایشونه اخلي اسناد لېږدول کېږي، صادراتي او وارداتي ارقام او رسمي او شخصي اسناد استول کېږي. فکس نه یوازې په سوداګریزو او صنعتي موضوعاتو کې کارول کېږي. بلکې په مصنوعي سپورمکیو کې هم ورڅخه کار اخیستل کېږي. محرم اسناد او نوي کشفیات له ځمکې څخه فضا ته او له فضا څخه ځمکې ته لېږل کېږي. نو له همدې امله فکس له ډله ییزو رسنیو څخه دی چې د هغه په واسطه شخصي او رسمي پیغامونه، سوداګریز، حقوقي او صنعتي معاملات او داسې نور په لنډ وخت کې لرې او نژدې سیمو ته سملاسي استول کېږي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د فکس د کار په څرنگوالي، فعالیت او اهمیت باندې د ژوندانه په بېلابېلو برخو کې بحث وکړي. د هرې ډلې استازی دې د خپل بحث پایله په ټولګي کې وړاندې کړي.

### پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ:

۱- فکس څه شی دی؟

۲- له فکس څخه د ګټې اخیستنې ځایونه په نښه کړئ.

سم ځواب غوره کړئ:

۴- د فکس په واسطه لاندې مهم مفاهیم استول کېږي.

الف: جغرافیایي ب: صنعتي ج: صادراتي او وارداتي د: ټول سم دي.

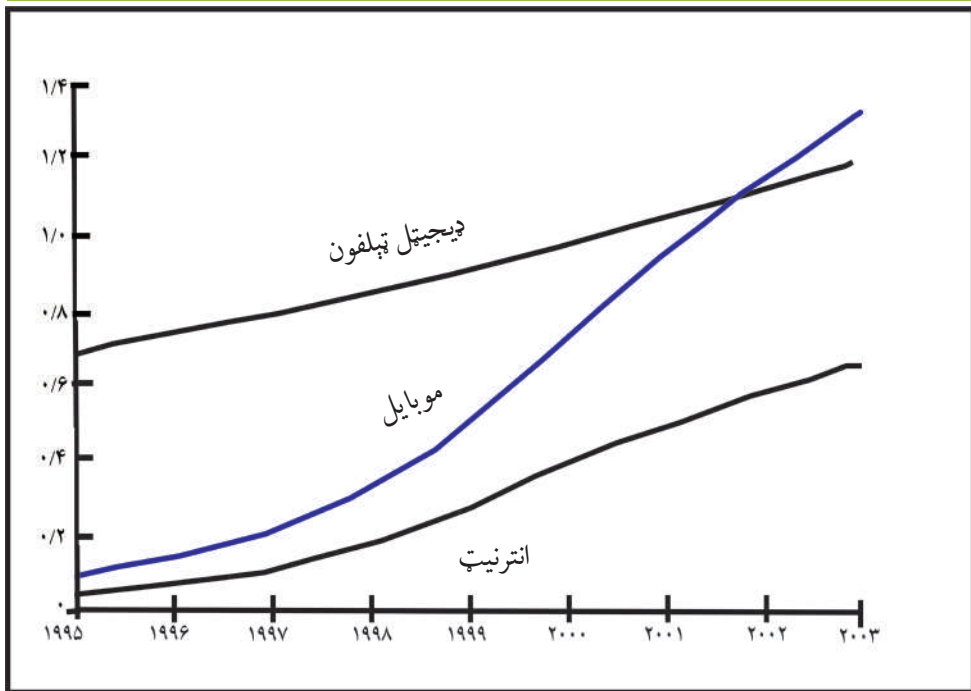
## له ټولګي څخه بهر فعالیت:



زده کوونکي دې د فکس د اسانتیاوو په اړه یوه لنډه مقاله وليکي او د امکان په صورت کې دې نورو ټولګیوالو ته واوروي.

## د- انټرنېټ او ایمېل: Internet and Email

له انټرنېټ او ایمېل څخه څرنگه گټه اخیستل کېږي؟



پورتنی چوکاټ په نړۍ کې اړېکو او خبرتیاوو ته د لاس رسې نسبت ښکاره کوي.

د مخابراتو ډېره نوې وسیله انټرنېټ او ایمېل دی چې په جغرافیې او نورو علومو او د ژوندانه په نورو برخو کې ځانگړې دندې سرته رسوي. جغرافیه پوهان د څېړنو په ټولو مرکزونو کې د پیغامونو د انتقال لپاره له دواړو وسیلو څخه گټه اخلي له ټولو مهمه خبره دا ده چې د پیغامونو اخیستل او په ځانگړي او محرمانه ډول د هغه لېږل، په هره اندازه چې وغواړو، په لنډ وخت کې سرته رسېږي. له دواړو وسیلو څخه گټه اخیستنه په ټولو دولتي سوداگریزو مؤسسو او شخصي ډول سرته رسېږي.

کمپیوټر د نولسمې پېړۍ په نیمایي کې په کار پیل وکړ. له ۱۹۴۴ - ۱۹۵۱ میلادي کلونو کې یې زیاته وده وکړه. کله چې ویلیم شاکلي ډیجیټل Digital ماشین کشف کړ، کمپیوټر نوره هم وده وکړه. انټرنېټ د کمپیوټر ځانگړی پروگرام دی چې د یوې بېلې شبکې په واسطه د کمپیوټر سره نښلول کېږي او بېل بېل پروگرامونه لري چې نه یوازې پیغامونه انتقالوي بلکې تصویرونه، علمي متنونه او نور ټولنیز،

سوداگرېز، سياسي ۰۰۰ او داسې نور د کمپيوټر له لارې د انټرنټ په واسطه د پام وړ شخص ته رسوي. هر څوک او هره موسسه کولای شي په بېلو ادرسونو خپل ځانگړي سايټونه پرانيزي او ورڅخه گټه واخلي.

انټرنېټ يو تنظيم شوی سيستم دی چې د بشر په نننۍ ټکنالوژۍ کې د پيغامونو او اطلاعاتو په لېږد کې د چټکې او بڼې منبع په توگه کارول کېږي.

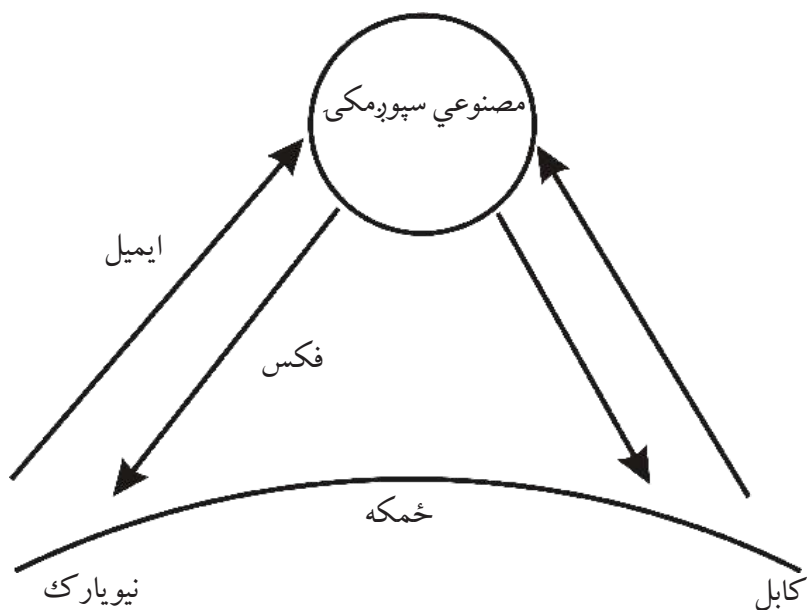
ټول اسناد چې د انټرنېټ له لارې په کمپيوټر کې شامل شي، له چاپ وروسته لاس ته راځي. انټرنېټ د اړېکيوه ډېره بڼه ارتباطي وسيله ده چې د نړۍ ټول هېوادونه په دې پروگرام کې شامل دي. له ۱۹۹۰ ميلادي کال څخه مخکې د کمپيوټر په واسطه هېڅ ډول اسانتياوې نه وې لومړنۍ څانگه يا دپارټمنت چې د کمپيوټر ماشين په واسطه يې د مخابراتو اړيکې جوړې کړې د امريکا د متحده ايالتونو پوځي څېړنيز مرکز وو (DOD) په ۱۹۶۷ م کال کې A C M د کمپيوټري ماشينۍ مؤسسه د امريکا په متحده ايالتونو کې يا د A R P A دفتر و، يو کوچنی ماشين يې جوړ کړ چې له يو کمپيوټر څخه بل کمپيوټر ته معلومات انتقال کړي. له يوه کمپيوټر څخه بل کمپيوټر ته د پيغام انتقال په دې پورې اړه لري چې لومړی دغه پيغام د Interface Massage Process (I M P) په واسطه په کمپيوټر کې دا خل شي.

د کلبفورنيا او لاس انجلس پوهنتونونو وکولې شول چې د انټرنېټ په واسطه د يوتا Utah له پوهنتون سره اړيکې جوړې کړي. د انټرنېټ پروگرام په ۱۹۹۰ ميلادي کال کې د نړۍ په سطح په کار پيل وکړ. په کايئاتو کې اوسني فضايي پروگرامونه څېړي او د رازونو د کشفولو لپاره د انټرنېټ په واسطه په ډېره آسانۍ له يوه ځای څخه بل ځای ته لېږدول کېږي.

په جغرافيه کې د انټرنېټ نقش د جغرافيايي حقايقو موندل دي. په دې ډول د قطبونو د کنگلونو، د ځمکې د کرې د تودوخې، د اوزون د طبقې نازک کېدل او د انرژۍ د سرچينو د موندلو لکه: نفت، گاز اوداسي نورو، طبيعي سرحدونو، په سمندر کې د کبانو د استوگنې د ځای د معلومولو، د ځنگلونو د ساتنې، د آب و هوا وړاندوينه، د تودوخې او سړو د درجې ټاکنه، د خاورې پېژندنه او

داسې نورو برخو کې ورڅخه کار اخیستل کېږي چې خبر ورکونکو په وب سایټ کې اچولي دي او وروسته د انټرنېټ، په مرسته هغه اخلي. له انټرنېټ څخه معلومات د دوه تنو، یا دوه دولتي یا شخصي مؤسسو ترمنځ تبادلې کېږي په دې شرط چې د هغه بل لوري د ایمېل کود ورته معلوم وي. د مثال په ډول (<http://www.google.Com>).

د انټرنېټ د سپورمکیو او نوري فایبر سره اړیکې زیاتره پیغامونه او کرنیز، اقتصادي معلومات او داسې نور په دقیق ډول له ځمکې څخه اخلي او دوهم ځل یې خپل اړوند مرکز ته مخابره کوي. ایمېل Electronic Mail هم نوې ټکنالوژۍ شمېرل کېږي چې د سوداګریزو، صنعتي، سیاسي، دودي او انفرادي پیغامونو په لېږلو کې ډېرې سترې دندې سرته رسوي او د همدې ماشین په مرسته سملاسي دلرې او نژدې واټن ترمنځ ډېر ژر ارتباطات تامینېږي. لنډیز یې ایمېل (e-mail) دی.



ایمېل پیغامونه د راډیويي څپو په مرسته اخلي او لېږي چې د ایمیل د یوې دستگاه له مرکز څخه د بلې دستگاه په آدرس پیغام استول کېږي او په څو ثانیو کې اړونده آدرس ته رسېږي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د انټرنېټ او د هغه د استعمال په هکله په خپلو منځو کې بحث وکړي د بحث پایلې دې خپلو ټولګيوالو ته ووايي.

### پوښتي:



لنډ ځواب ورکړئ:

۱- د ډیجیټل ماشین اختراع د کومو لویو تحولاتو سبب شوه؟

۲- د کمپیوټر په واسطه پیغامونه په څه ډول استول کېږي؟

۳- ایمېل څه ته وايي؟ تعریف یې کړئ

. جمله بشپړه کړئ:

۴- انټرنېټ په لومړي ځل په ( ) په کار پېل وکړ.

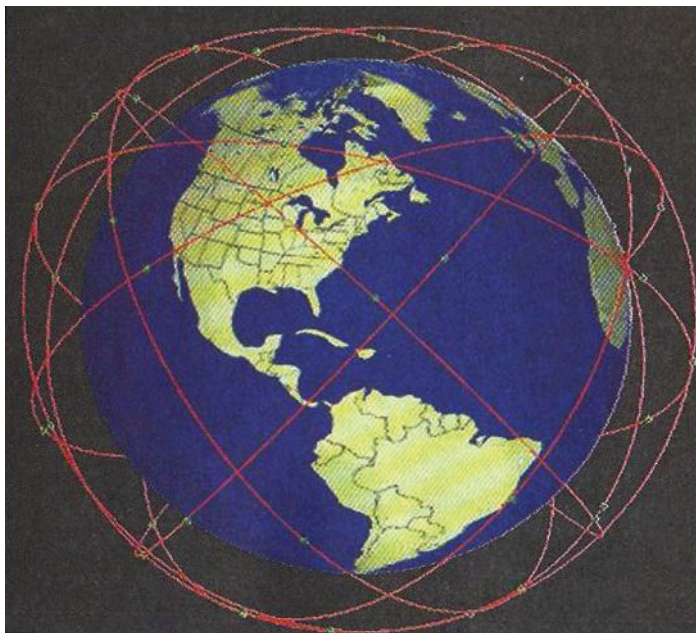
## له ټولګي څخه بهر فعالیت:



له کمپیوټر څخه د ګټې اخیستنې څرنګوالی ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په ساعت کې یې په ټولګي کې بیان کړئ.

## ۷-۲۰ د سپورمکیو شبکه Satellite Network

د نړیوالو سپورمکیو د اړیکو سیستم



ایا د مصنوعي سپورمکی په باره کې معلومات لرئ؟

مصنوعي سپورمکی او ریموټ سنسنگ *Remote Sensing* د نوې تکنالوژۍ ډېره عصري وسیله ده جغرافیه پوهان یې د دې وړ کړي چې د جغرافیې اړونده مسایل د ځمکې په کړې او فضا کې چې تر اوسه نه دي کشف شوي، کشف کړي او انسان وکولی شي هغه رازونه وپېژني چې تر اوسه نه دي کشف شوي.

د مصنوعي سپورمکیو شبکې *Satellite Network* د ځمکې او فضا په هکله معلومات زیات کړي دي. د هغو رول په جغرافیه کې څرگند دی لکه: د کرنې، کانونو، طبیعي زېرمو په هکله څېړنې، د آب و هوا وړاندوینه، د ځنګلونو شتون، د کبانود بنکار سیمې د بېړیو لارښوونه د سوداګریزو مالونو انتقال او داسې نور. همدارنګه د کیهان نوردانو (ستور مزلو) لپاره یې د فضايي مسافرت شرایط برابر کړي دي چې د سپورمکیو په مرسته فضا ته سفرو کړي.



د سپوږمکۍ مخابراتي سیستم د کمپیوټر او تېلفون په مرسته سرته رسېږي چې د سیلولر تېلفون cellular phone یا cell په نوم یادېږي. د سپوږمکۍ مخابراتي سیستم د نوې ټکنالوژۍ پېچلی سیستم دی چې له فضا څخه ځمکې ته اطلاعات لېږي د Down Link او هغه پیغام چې له ځمکې څخه فضا ته لېږي د Link up په نوم یادېږي. سپوږمکۍ په فضا کې د استوا په کرښې، عمود، مایل یا موازي په ټاکلو مدارونو کې د ځمکې په شاوخوا ځای پر ځای شوي دي. ځینې مصنوعي سپوږمکۍ له ځمکې څخه په یوه واټن کې ثابتې ساتلې کېږي چې دا حالت د جیو سټیشنري Geo Stationary په اصطلاح یادېږي.

انسانان کولای شي چې د سپوږمکیو په مرسته د لمریز نظام او دهغه اړونده سیارو او دهغو څخه د ځمکې په برخه کې زیات معلومات حاصل کړي لکه: د ځمکې لوړې برخې، د ځمکې پر مخ روانې اوبه، د اورښت اندازه او داسې نور. تازه څېړنو ښودلې ده چې سپوږمکیو انسان ته د دې وس ورکړی دی چې د طبیعت ځینې رازونه پیدا کړي او د زیاتو معلوماتو لپاره دغه ډول څیړنې په چټکۍ دوام لري. هغه هېوادونه چې سپوږمکۍ لري، دا دي: د امریکا متحده ایالتونه، روسیه، چین، هند او داسې نور. ځینې نور هېوادونه هم غواړي چې دغه نوې ټکنالوژي ولري.



زیاتره مخابراتی مسایل د سپورمکیو له لارې تنظیمېری لکه: راډیو، ټلوویزیون او داسې نور. زیاتې سپورمکی په فضا کې د پیغامونو د لېرلو او راډیویي څپو لپاره فعالیت کوي او ټولې نړۍ ته د راډیو ځانگړې څپې لېږدوي. په ځینو نورو مخابراتي برخو لکه: نظامي، استخباراتي او داسې نورو کې هم فعالیت کوي.

## یادونه:

سپورمکی په فضا کې د فعالیت پر وخت د دوه وزرو په واسطه چې په دواړو خواو کې یې دي، خپله د اړتیا وړ انرژي له لمرڅخه اخلي.

## په ټولگي کې فعالیت:



زه کونکي په مناسبو ډلو وویشئ او په جغرافیه کې دې د مصنوعي سپورمکیو د اهمیت (د آب و هوا د وړاندوینې، د اقتصادي، کرنیزو او پوځي موضوعاتو) په هکله بحث وکړي او د بحث پایلې دې د هرې ډلې مشر خپلو ټولگيوالو ته بیان کړي.

## پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ

- ۱- جیو سټیشنري Geo Stationary کوم حالت ته ویل کېږي؟
  - ۲- Satelit Network په جغرافیه کې کوم خدمتونه سرته رسوي؟
- لاندې جمله بشپړه کړئ:

۳- هغه پیغامونه چې له مصنوعي سپورمکی څخه ځمکې ته رسېږي ..... او هغه پیغامونه چې له ځمکې څخه مصنوعي سپورمکی ته استول کېږي..... په نوم یادېږي.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت:



د مصنوعي سپورمکیو د ډولونو او د هغو لپاره د اړتیا وړ انرژي په باره کې مقاله ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته واورئ.

# اتم خپرکی د ژوندانه د چاپیریال نړیوالې ستونزې

یو پنځوسم لوست

۸-۰۱ د سون د موادو لویې او ګازونه



په هغه ځای کې چې اوسېږئ، د کومې دستګاه لویې او ګاز تاسې رېږوي؟

د بدن سلامتي او روغتیا د انسان لپاره د ژوندانه اصلي اړتیاوې ګڼل کېږي. هر هغه لامل چې د انسان سلامتی او روغتیا ته تاوان اړوي، مضر دي. نو له همدې امله باید د انسان د ژوندانه ځای له هر ډول ککړتیا او مضر موادو څخه پاک وي. له دې پرته به زموږ د ژوندانه چاپیریال متضرر وي، باید هغه بڼه وپېژنو او د حل لاره ورته ولټوو. طبیعت په فطري ډول پاک دی او د څښتن تعالی له تحفو څخه دی نو له همدې امله د چاپیریال پېژندنه چې د جغرافیې لویه برخه ده، باید په بشپړ ډول وپېژنو. د ژوندانه چاپیریال د ژوندانه د ټولو پدیدو یوه ټولګه Complex ده چې انسان، حیوان او نبات لپاره یې د ژوندانه شرایط برابر کړي دي. مهمې برخې یې ځمکه، د استوګنې ځای، خاوره، اوبه، نباتي پوښښ، حیوانات او اتمو سفیر دي.

د وخت په تېرېدو سره انسانان په دې پوهېدلي چې همدغه چاپېريال کولای شي چې زموږ ټولې اړتياوې پوره کړي نو په چټکي له خپل چاپېريال سره اړيکي ټينگې کړې. په دې برخه کې يې زياتې تجربې لاس ته را وړلې، د طبيعت له ښکلا او ستونزو سره بلد شول او د هغه له گواښونو سره يې مقابله وکړه.

انسانانو پوهه حاصل کړه چې هر چاپېريال کې بايد له طبيعت سره اړيکي ټينگې کړو چې د هغه له امکاناتو څخه گټه واخلو. تودې او وچې سيمې د کرنې او د خوړو د برابرولو لپاره مناسبې نه وي. هغه ښې سيمې چې د سيندونو او جهيلونو په غاړوکې پرتې وي ټول شرايط يې د ژوندانه لپاره برابر کړي وو. نو د همدې سيندونو په غاړو کې لوي تمدنو نه رامنځته شول.

په هر ځاي کې انسانان هڅه کوي چې د طبيعي چاپېريال شرايط وپېژني او خپل ژوند له هغو سره برابر کړي او يا چاپېريال ته د خپلو اړتياوو له مخې بدلون ورکړي.

هغه چاپېريال چې موږ په کې ژوند کوو ځانگړې نظم او قانون لري چې د خداي (ج) له خوا تنظيم شوي دي، د باران اوريدل، د باد لگيدل، د نبتاتو وده، ټول ديوه ټاکلي قانون د بنسټ له مخې فعاليت کوي. موږ بايد طبيعي قوانين وپېژنو او دهغورعايت وکړو او خپل چاپېريال پاک وساتو له هغه پرته زموږ طبيعي ژوند اغيزمن او د ټولو موجوداتو لپاره ژوند ستونزمن وي.

له بده مرغه له صنعتي تاسيساتو، فابريکو، په ځمکې باندې صنعتي پاتې شونو او گلخانه يې مضرو گازونو پورته کېدل د ځمکې اتموسفير ککړوي او د انسان، حيوان او نبات ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د هوا د ککړتيا په باره کې بايد ديوه ځای د آب و هوا په باره کې مستند او دقيق معلومات ولرو. اتموسفير د انسانانو، حيواناتو، او نباتاتو لپاره د ژوندانه يوه مهمه پدیده ده. نو له همدې امله دغې حياتي سرچينې ته بايد پوره پاملرنه وشي اوله دې سرچينې څخه بايد په ښه توگه گټه واخيستل شي. هغه لوگي او گازونه چې دسون له موادو څخه پورته کېږي په ټوله نړۍ کې يې هوا ککړه کړېده. ککړه فضاء د انسان او نورو حيواناتو پر تنفسي سيستم په مستقيم ډول ناوړه اغېزه کوي او د کاربن ډای اکسايډ او کاربو مونواکسايډ، د متان غاز، کلور وفلوروکاربن او د نايټروجن اکسايډ تعاملات د وينې په دوران، او تنفسي جهاز او نورو باندې روغتيايي ناوړه اغېزه لري د ځمکې پر مخ د گازونو او دودونو سرچينه د

ډبرو سکاره، نفت اورلگيدنې او صنعتي کارخانو څخه عبارت دي.



د کابل د ښاري فضاء د حمل و نقل د وسیلو او د نفوسو د زیاتوالي او د ښاري ککړتیا پواسطه غیر صحي او ککړه شوېده چې زموږ د ښاریا نو په روغتیايي ناوړه اغیزه کړې ده. هغه ټول مواد چې د هوا د ککړتیا سبب گرځي په لاندې ډول دي:

۱. زهري مواد
۲. کیمیاوي مواد
۳. دغبرونو خپریدل
۴. د اضافي غیرصحي مواد
۵. د مصنوعي او اتومي موادو پاتې شوني
۶. د مضره اجسامو له راټولېدل
۷. سوځېدنې
۸. د مناسب کانا لیزیسون نه شتون او داسې نور.

## په ټولگي کې فعالیت:



زده کوونکي په ډلو ووېشئ. د مضره گازونو په باره کې دې چې زموږ په روغتیا ناوړه اغیزه کوي بحث وکړي او د هغو پایلې دې د هرې ډلې استازی خپلو ټولگيو لوسته بیان کړي.



## پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ:

۱. د ژوند چاپېریال تعریف کړئ
۲. کوم مواد د ژوند چاپېریال ککړوي؟  
سمه جمله په نښه کړئ
۳. په فضا کې مضر گازونه د وینې پر دوران او تنفسي سیستمونو باندې مستقیم اغېزه لري. ( )
۴. د مضر لوګیو او گازونو اصلي سرچینه د ځمکې پر مخ اور لگېدنې دي. ( )



## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې د کابل ښار د هوا د ککړتیا او د هغې د ضرر په باره کې معلومات راټول کړي او په ټولګي کې دې ورباندې خبرې وکړي.



## الف- د حمل و نقل (ورلو، راورلو او لېږد رالېږد) وسيلې:



## د ژوند پر چاپېريال باندې د نقلیه وسایلو گازونه او لوگي څه منفي اغېزې لري؟

نقلیه وسایل د انسانانو له اړتیاوو څخه گڼل کېږي چې د کالیو او خلکو په انتقال کې ډېرې اسانتیاوې برابروي. خو دلته نقلیه وسایل په ښارونو کې د هوا د ککړتیا (Pollution) د لامل په توگه څېړل کېږي.

نقلیه وسایل په فضاء، ځمکه او اوبو کې د انتقال لپاره کارول کېږي. انتقالاتي شبکې په ټوله نړۍ کې د حمل و نقل ستونزې حلوي، خو د دې ترڅنګ د لوگي او گازونو خپرول د ژوند چاپېريال ککړوي او د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو لپاره تنفسي ستونزې رامنځ ته کوي.

د نقلیه وسایلو مضر لوگي او گازونه هوا ککړوي او د ټولو ژونديو موجوداتو د روغتیا لپاره ناوړه هوا رامنځته کوي. د هوا د ککړتیا گازونه لکه: لوگي، کاربن ډاي اکساید، نایتروجن اوکساید، سلفر، سرپ او داسې نور دي.

د نفوسو له زیاتوالي سره نقلیه وسیلو ته اړتیا زیاتېږي. د دې وسایلو ککړوونکي مواد د هوا د ککړتیا سبب گرځي.

د وروسته پاتې هېوادونو د ژوند چاپېريال په ښاري او صحي معیارونو سمبال نه دي. پرمختللي هېوادونه په دې توانېدلي دي چې تر یوې اندازې پورې د نقلیه وسیلو د مضر موادو مخه ونیسي، ځکه چې په دې هېوادونو کې نوي تکنالوژۍ او د نقلیه وسیلې د دې سبب شوي دي چې د مضرو گازونو مخه ونیول شي. هغه نقلیه وسیلې چې د لوگي او گازونو لامل کېږي، په ښارونو کې د تگ راتگ اجازه نه ورکول کېږي.

په دې وروستيو کلو کې زموږ گران هېواد افغانستان د زياتو نقلیه وسيلو په لرلو په تېره بيا د کابل ښار چاپېريال د ککړتيا له مخې له ډېرو ستونزو سره مخامخ دی. د کابل د ښار ښکلې فضا مضرو گازونو او د زړو موټرو لوگيو او د بې کیفیته تېلو په استعمال سره چې په هوا کې د سلفرو او سړيو د زياتوالي سبب کېږي، خرابه کړې ده. کولی شو د نقلیه وسيلو ککړتيا په ځمکني، سمندري او هوايي برخو ډلبندي او مطالعه کړو چې هرې برخې په خپل وار سره ځمکه، سمندر او فضا ککړه کړې ده. طبيعتاً صافه او طبيعي هوا ککړه نه وي خو دا انسانان دي چې د نوې ټکنالوژۍ څخه په گټه اخيستني سره په ډېرو منطقو کې چاپېريال ککړوي.

## په ټولگي کې فعاليت:



ټولگي په څو ډلو ووېشئ او هره ډله د هوا د ککړتيا Pollution د لاملونو په اړه يو له بل سره بحث وکړي او د بحث پايله دې د ډلې استازې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.



### پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ:

۱. پر مختللو هېوادونو څرنگه د هوا د ککړتيا مخه نيولې ده؟
  ۲. د نقلیه وسيلو د افزاتو ککړتيا په هوا کې د کومو ستونزو لامل گرځي؟  
جملې بشپړې کړئ:
  ۳. نقلیه وسيلې..... د ککړتيا لامل گرځي.
  ۴. د انسان روغتيا مستقيماً له..... سره اړيکې لري.
  ۵. هغه لاملونه چې د ککړتيا سبب گرځي..... په نوم يادېږي.  
د سم ځواب انتخاب کړئ:
  ۶. کوم گازونه د هوا د ککړتيا سبب گرځي:
- الف: اوکسيجن    ب: نايټروجن اکسايډ    ج: کاربن مونواکسايډ    د- ب او ج سم دي.

## له ټولگي څخه بهر فعاليت:



د نقلیه وسيلو په هکله فکر وکړئ چې ولې چاپېريال ککړوي. په دې هکله مقاله وليکئ او د جغرافيايي په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالو ته بيان کړئ.

## ب: د ژوند په چاپیریال باندې د کارخانو اغېزې:



کله صنعتي فابریکې ته تللي یاست؟ کوم ډول مضر گازونه له فابریکې څخه خارجېږي او د ژوندانه چاپیریال ککړوي؟

د ژوندانه چاپیریال په مجموعي ډول د جغرافیه پوهانو پام ځانته را اړولې ده. اوسنۍ څېړنې ښيي چې د کارخانو جوړول د هوا، د ځمکې د روانو او د ځمکې لاندې اوبو د ککړولو لامل ګرځي. صنعتي انقلاب له اروپا څخه پیل شو چې اصلي زانګو یې د انګلستان هېواد دی او له هغه ځایه څخه نړۍ ته خپور شو او په شمالي امریکا، په تېره بیا د امریکا په متحده ایالتونو کې یې په پراخه پیمانه پراختیا و مونده او د موټر جوړولو، بېرۍ جوړولو، الوتکو جوړولو او په نورو برخو کې سلګونو فابریکو په کار پیل وکړ. د آسیا د لویې وچې هېوادونو لکه جاپان، چین، هند او داسې نورو هم د بېلابېلو کارخانو

په جوړولو پیل وکړ او نورو زیاترو افریقایي هېوادونو او استرالیا کې هم په ځانگړو برخو کې لویې فابریکې جوړې کړې. دغو ټولو تاسیساتو په بېلابېلو څانگو کې د ژوندانه د چاپېریال په ککړولو کې زیاتې ستونزې رامنځته کړې، لکه: د کاربن ډای اکساید  $\text{CO}_2$ ، د میتان  $\text{CH}_4$ ، کلوروفلوروکاربن غاز CFC، نایټروجن ډای اکساید زهرجن گازونه، د اوبو پراسونه او د اتومي ذرو آیونونه او داسې نور په هوا کې داخلېږي چې د هوا فزیکي او کیمایي خواص تغیروي. په ټولیزه توګه مضر گازونه له فابریکو څخه خارجېږي. ځینې یې ډېر پورته ځي او هوا ککړوي. د مثال په ډول د کلوروفلوروکاربن (C.F.C) (chloro fluoro carbon) غاز له فابریکو او سپرونکو وسایلو څخه خارجېږي چې د هوا په لوړو پوړیو کې د اوزون په قشر کې کیمایي ترکیبونو سره تعامل کوي. د اوزون قشر ویجاړوي او په پای کې د ځمکې د تودېدو سبب ګرځي.

مضر گازونه په ټولیز ډول د هوا د ککړتیا لامل ګرځي او ژوند له خطر سره مخامخوي چې په پای کې د بېلابېلو ناروغیو سبب کېږي لکه: د زړه، سږو، تنفسي، جلدي او داسې نورو. په همدې ډول اتومي کارخانې راډیو اکتیف Radio Active waster پاتې شونې د لاندنیو ستونزو لامل ګرځي.

- اتومي وړانګې تشعشعات د یو کیلومتر مربع په ساحه کې تخریبات کوي.
- په کرنه، کښت او کار منفي اغېز لري.
- فضا ته داخلېږي.
- حیوانات، انسانان او نباتات په مرګ ګواښي.
- د چرنوبل اتومي چاودنې چې پراخه ساحه یې له منځه یوړه، د دې مطلب ښه بېلګه ده.
- د کاربن ډای اکساید د غاز د تولید سبب ګرځي.
- د پوستکي سرطان رامنځته کوي.

• د خوړو موادو تاسیسات اغېزمن کوي.

د کارخانو ناوړه اغېزې، نه یوازې په ځمکه بلکې په فضا او سمندر کې هم د احساس وړ دي.

د فابریکو ناوړه اغېزې د ځمکې اتموسفیر هم ککړوي.

هغه سیندونه چې د فابریکو ترڅنګ بهېږي، د فابریکو د اضافي موادو په واسطه اغېزمن کېږي.

اتومي اضافي موادو هم د سمندر اوبه ککړې کړې دي. د نفتو له بېړیو څخه په سمندر کې د

نفتو توپیدلو هم د سمندر اوبه او سمندري ژوند یې متاثر کړی دی.

## په ټولګي کې فعالیت:



ټولګی په مساوي ډلو ووېشئ او هره ډله دې د فابریکو د ضرر په باره کې فکر وکړي او د اتومي

دستګاوو ناوړه اغېزې دې توضیح کړي. او د هرې ډلې استازی دې په وار سره د خپلې ډلې

څرګندونې نورو ته واوروي.

### پوښتنې:

سم ځوابونه انتخاب کړئ:

۱. له لاند نیو هېوادونو څخه یو هېواد د صنعتي انقلاب زانګو وه.

الف: جرمني    ب: انگلستان    ج: فرانسه    د: ایټالیا

۲. چرنوبل د برېښنا د تولید اتومي دستګاه په کوم یو لاندني هېواد پورې اړه لري:

الف: اوکراین    ب: قزاقستان    ج: ترکمنستان    د: ارمنستان

۳. مضر ګازونه کومې منفي اغېزې لري؟

الف: د اوزون طبقه ويجاړوي    ب: د ژوندانه لپاره ګټور دي

ج: د تنفس لپاره گټور دي د: يوازې د نباتاتو لپاره گټور دي.

لنډ ځواب ورکړئ:

۱. کوم گازونه د ژوندانه چاپېريال ککړوي؟

۲. د فابريکو مضر گازونه د کومو ناروغيو لامل گرځي؟

۳. د اتومي فابريکو تاسيسات کومې ستونزې رامنځته کوي؟

### له ټولگي څخه بهر فعاليت:



د هغو مضر وگازونو لست وليکئ که په پخلنځي کې شتون ولري او د انسانانو په ژوندانه باندې ناوړه اغېزې کوي.



## ۸-۰۲ د صنعتي موادو پاتې شوني:



د چاپېريال د ککړتيا په هکله مو فکر کړی دی او د صنعتي پاتې شونو په زيان پوهېږئ؟

د ژوندانه چاپېريال هغه ځای دی چې انسان په کې ژوند کوي او ټول صنايع او فابريکې د انسانانو د اړتياوو د پوره کولو لپاره دي. خو د هغو تر څنگ روغتيا او پاکي اساسي اړتيا ده چې د ژوندانه چاپېريال په ټوله کې پاک و ساتو نو له همدې امله هغه صنعتي پاتې شوني چې کارخانې او صنايع يې توليدوي د هغو د زيان مخنيوی وشي چې چاپېريال ککړ نشي. پاتې شوني په لاندې برخو وېشل شوي دي.

۱. فزيکي پاتې شوني: Physical Wastes لاندې برخې لري: د کورونو پاتې شوني، ناولې اوبه او داسې نور.

۲. کيميايي پاتې شوني لکه: کاربن، کاربن ډای اکسايډ، نايټروجن اکسايډ، عضوي مالګې او نور

۳. خدماتي سکتورونه: چې ځمکنې، هوايي او سمندري نقلیه وسپلې دي.



۴. د خوړو پاتې شوني: د ډوډۍ او پخلنځي پاتې شوني.

۵. بناري پاتې شوني چې معمولاً د ورستو مواد و پاتې شوني د ميتان گاز توليدوي.

۶. اتومي توليدي منابع: د هوا د اتومي ايونونو د تركيب ککړتيا.

۷- صنعتي توليدات: چې د کلوروفلورو کاربن C.F.C گاز ورڅخه توليدېږي.

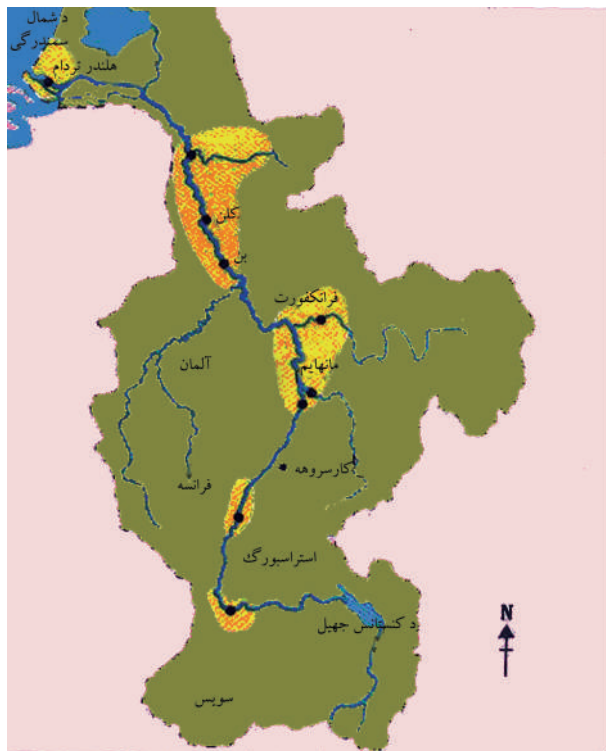
پاتې شوني معمولاً د کيمياوي او فزيکي تعاملاتو په واسطه د چاپېريال اصلي خواصو ته تغير ورکوي او دغه تغيرات په وچه، اوبو او هوا ناوړه اغېزې لري چې په فضا کې د اوزون طبقه ويجاړوي او په سبب يې له بنفش څخه اخوا ته وړانگې مستقيماً په ځمکه لگېږي چې د انسانانو او نورو ژونديو موجوداتو په روغتيا او په همدې ډول د ځمکې د کرې د آب و هوا پر تغير منفي اغېزه کوي. د پاتې شونو شتون د انسانانو لپاره ستره ستونزه جوړه کړې ده چې د ټولو ژونديو ژوند تهديدوي. اوس وخت د انسان د ژوندانه چاپېريال غير صحي شوی او د زياتو ستونزو د رامنځته کولو لامل گرځېدلی دی. له بله پلوه صنعتي پاتې شونو سمندرونه ککړ کړي دي او هغه حيوانات چې په سمندرونو او سيندونو کې ژوند کوي، متضرر کړي يې دي. لکه: په اروپا کې تايمز او راین سيندونه. دا سيندونه د هغو صنعتي او کيمياوي فابريکو په سبب چې د دې سيندونو په غاړو کې جوړې شوي دي او د هغو اضافي مواد سيندونو ته ځي او د حيواناتو



د الاسکا په سواحلو کې د نفتي ککړتياوو پاکول

## د ژوندانه چاپېريال ککړوي.

سمندرونه د اتومي او نفتي موادو په واسطه هم ککړېږي چې د سمندري حیواناتو د له منځه تللو



د راین دسند حوزه او د هغې د شاوخوا صنعتي مرکزونو

سبب گرځي. انسانان د نفتي موادو په واسطه د سمندرونو د زیاتو ککړتیاوو شاهدان دي چې یوازې د امریکا په متحده ایالتونو کې ۷۰۰۰ پېښې یې ثبت شوې دي.

همدارنگه په ډېرو نورو سیمو کې هم د نفتو بارورنکې بېړۍ د تخنیکي ستونزوپه سبب په سمندر کې د نفتو د انتقال پر وخت سمندرونه ککړوي. د سمندرو له تل څخه د نفتو رايستې هم د هغو د اوبو ککړتیا ډېره کړې ده. نو له همدې امله د ځمکې په کره باندي صنعتي پرمختگونه که له یوې خوا د انسان د اړتیاوو د پوره کولو په

برخه کې گټور وو، په هغه اندازه یې ځمکه، سمندر او هوا ککړه کړې هم ده چې مهمې نمونې مو مخکې وړاندې کړې، یعنې د انساني فعالیت پاتې شونو په ټوله نړۍ کې ستونزې رامنځته کړې دي چې تر اوسه پورې موږ له دې ستونزو سره لاس او گریوان یو.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشئ او د فابريکو د تاسيساتو او د ژوندانه په چاپيريال باندې د هغو د ضررونو په هکله دې بحث وکړي او د بحث پايله دې د هرې ډلې استازی په وار سره خپلو ټولگيوالو ته واوروي.



### پوښتنې:

لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱. صنعتي پاتې شوني په نړۍ کې د انسا نانو لپاره ډېر لوی ..... دی.
- سم ځواب انتخاب کړئ:
۲. د اروپاکوم سيندونه ډېر ککړ دي:
- الف: راین ب: ټایمز ج: دنیوب د: الف او ب سم دی
- لنډه ځواب ورکړئ
۱. ولې په ښار کې د ننه د فابريکو شتون ضرر لري؟
۲. پاتې شوني څه ته وايي؟
۳. په کوم هېواد کې صنعتي پاتې شوني زیات دي؟
۴. د سمندري حیواناتو د ژوندانه چاپيريال کوم ډول پاتې شوني تهديدوي؟

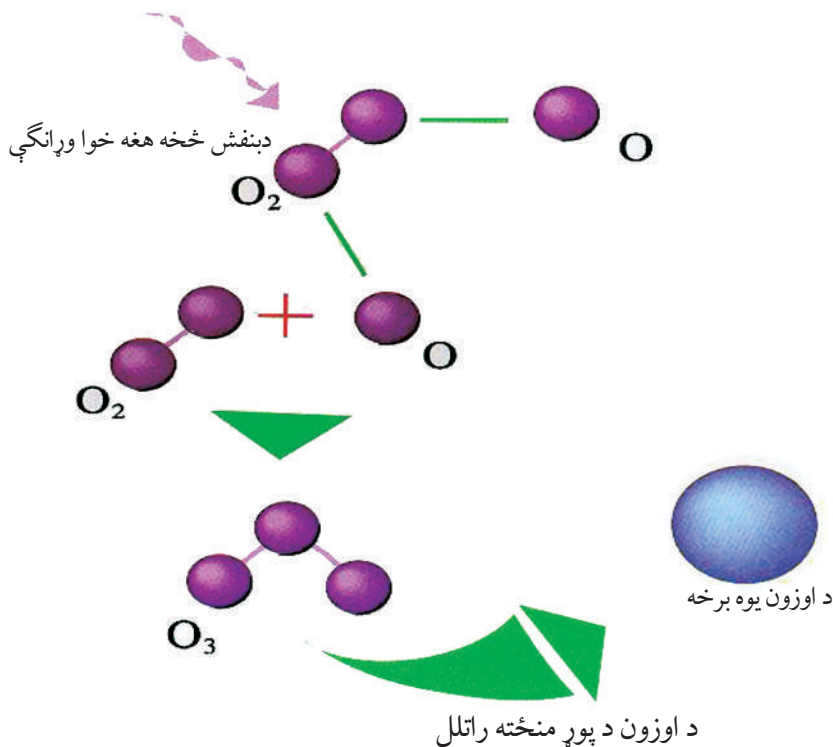


### له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د ژوندانه د چاپيريال په باره کې معلومات ورکړئ او د مضرو پاتې شونو لاملونه وليکئ او په ټولگي کې يې وړاندې کړئ.

## ۸-۳. د اوزون د طبقي د نري کېدلو خطر ونه:

يا پخوا مو د اوزون د طبقي اصطلاح اورېدلې وه؟



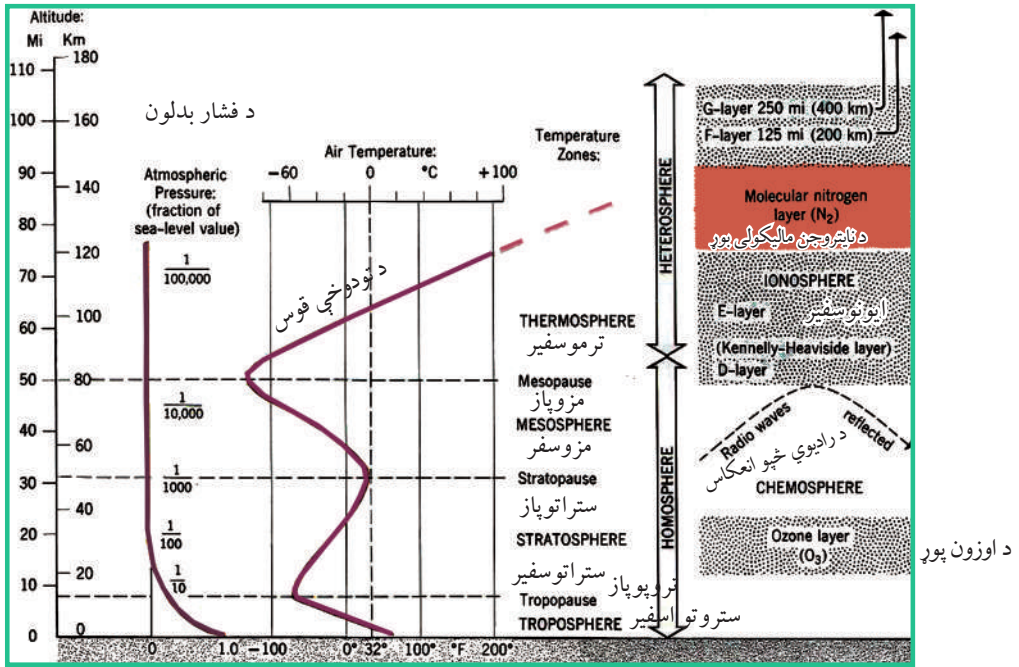
د اوزون O<sub>3</sub> طبقه د تروپوسفير د طبقي له پاسه د سمندر له سطحې څخه د ۱۵ كيلومتره په لوړوالي د بنفش څخه اخواته د وړانگو Layer ultra violet يا UL په وړاندې د يو خنډ په توگه عمل کوي. دغه وړانگې بنيادي د پوستکي د سرطان، د سترگو د عدسيې د خرابېدو او همدارنگه د کرنيزو محصولاتو او د سمندر د کبانو د له منځه تللو او په نباتاتو کې د نوري ترکيب يا فوتوسنتز د عمليې د کمښت سبب وگرځي. له بنفش څخه هغه خوا وړانگې په درې ډوله دي:

۱. له بنفش څخه اخواته هغه وړانگې (UV-C) چې د خپو اوږدوالي يې له ۲۰۰ - ۲۸۰ نانو متره وي. يو مايکرون متر له زرو نانومتره سره او يو ميليون نانومتره د يو ملي متره سره

مساوي دی. دا وړانگه زیاته انرژي لري او زیان اړونکې ده، خو د اوزون پور د دې وړانگې خنډ  
گرځي.

۲. له بنفش څخه هغه خوا ته وړانگې (UV-A) چې د څپو اوږدوالی یې ۲۸۰ - ۳۲۰ نانو  
متره دی. هغې ته فعالې وړانگې هم وایي چې د تل لپاره د وخت په تېرېدو سره ژوند تخریبوي  
یعنې د ځمکې د اوسېدونکو لپاره خطرناکې وي. اغېزې یې سملاسي نه وي، خو د وخت په  
تېرېدو د هغې منفي اغېزې په ژوند باندې خطرناکې دي.

۳. له بنفش څخه هغه خوا ته وړانگې (UV-B) چې د څپو اوږدوالي یې له ۳۲۰ - ۴۰۰  
نانو متره دي.



دغه وړانگې د ځمکې د ټولو اوسیدونکو لپاره زیان لري. د انسان او د ځمکې د نورو حیواناتو  
ژوند په مرگ گواښي. لکه چې مخکې مویادونه وکړه د سترگو د ړندیدو او د پوستکي د سرطان  
سبب گرځي.

ځمکه د کور په توګه د ټولو ژونديو موجوداتو د استوګنې ځای دی. باید له ټولو ککړتیاوو څخه وساتل شي. د تروپوسفير په طبقه کې د اوزون ګټور ګاز چې ۱۱ کیلومتره پېړوالی لري د ځمکې کره را چاپېره کړې ده.

د نایتروجن او اکسیجن ګازونه په ژوند باندې مستقیمې اغېزې لري. په دې سربېره د هغو ټوليزه ترکیب د تروپوسفير طبقه د بنفش څخه اخواته وړانګو څخه ساتي.

د اوزون طبقه  $O_3$  د لمر د وړانګو او د ځمکې د تروپوسفير Troposphere د هوايي طبقې ترمنځ یوه حایله طبقه ده چې د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو د ژوند لپاره د هر ډول فعالیت زمينه برابروي او د ځمکې حیاتي کره یا بایوسفير Biosphere تمثیلوي.

نو له همدې امله د اوزون د طبقې نری کېدل او یا تخریب او له منځه تلل، د ځمکې پر مخ ژوند له ګواښ سره مخامخ کوي.

## په ټولګي کې فعالیت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشئ چې په لاندې موضوعګانو دې په خپل منځ کې بحث وکړي او د بحث پایله دې د هرې ډلې مشر خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

۱. د اوزون طبقه څه حیاتي ارزښت لري؟

۲. له بنفش څخه اخواته UV-C وړانګې څه زیان لري؟

۳. له بنفش څخه اخواته UV-B وړانګې څه ځانګړتیاوې لري؟

۴. له بنفش څخه اخواته UV-A وړانګو ضرر توضیح کړئ.



## پوښتنې:

لنډ ځواب ورکړئ

۱. له بنفش څخه اخوا ته کومې وړانګې د پوستکي د سرطان او د سترګو د ړندېدو لامل ګرځي؟

۲. بایو سفیر څه معنا لري؟

له څلورو ځوابونو څخه سم ځواب په نښه کړئ:

۱. له بنفش څخه اخوا ته د UV-C د وړانګو ځانګړتیاوی څه دي.

الف: د ژونديو ژوند تامینوي      ب: د ځمکې په مخ په ژوند باندې ناوړه اغېزه لري.

ج: هېڅ ډول اغېزه نه لري.      د: د پوستکي د سرطان لامل ګرځي.

۲. له بنفش څخه اخوا ته UV-B وړانګې:

الف: د ځمکې د مخ ګټورې وړانګې دي      ب: هېڅ اغېزه نه لري

ج: منفي اغېزې نه لري      د: د ځمکې پر مخ د ژوند لپاره ضرر لري.

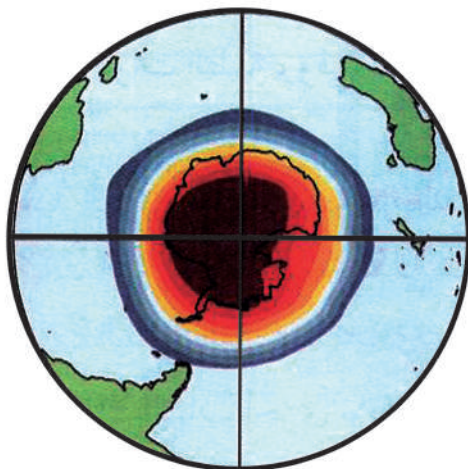


## له ټولګي څخه بهر فعالیت:

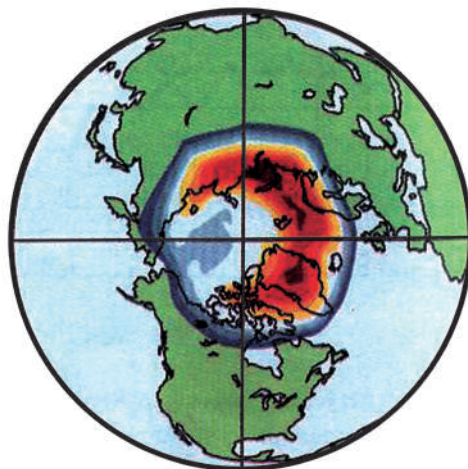
له کتابتون او انټرنېټ څخه په ګټې اخیستنې سره د اوزون د طبقې د اهمیت تر سرلیک لاندې معلومات راټول کړئ او د جغرافې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته واورئ.



## د اوزون د طبقي زیانمن کېدل.



سوېلي قطب



شمالي قطب

د اوزون طبقه د ځمکې په کره کې د ژوند د دوام لپاره څه ارزښت لري؟

فضا او د هوا طبقاتو په باره کې نوي مطالعات د ریموټ سنسنگ Remote sensing په واسطه سرته رسېدلي دي. جغرافیه پوهانو وموندله چې د ځمکې د مخ د ساتنې قشر د گلخانه یي او C.F.C گازونو د زیاتوالي په واسطه په جنوبي قطب کې زیانمنه شوې ده. د اوزون طبقه انسان له هغو وړانگو څخه چې له بنفش څخه اخواته دي، ساتي او د هغو شتون لازم او اړین دی.

لکه چې په تېر لوست کې ورباندې بحث وشو، د اوزون طبقه د اتموسفیر Atmosphere د طبقي ساتونکي قشر دی چې ژوندي موجودات د لمر له هغو وړانگو څخه چې له بنفش څخه د هغه خوا ته وړانگو په نوم یادېږي، ساتي. په ۱۹۴۷ میلادي کال کې ځینو پوهانو و موندله چې گلخانه یي گازونه لکه: کاربن ډای اکساید، میتان گازونه او د نایتروجن اکساید او د کلورو فلورو کاربن گاز چې د اوزون د گاز د طبقي د زیانمن کېدلو سبب ګرځي. دا گازونه له سړوونکو دستګاوو Air condition لکه: یخچالونه، اېرکنډېشن، سړوونکي ماشینونو او

داسې نورو څخه راوځي چې په پوره اندازه د فلوروکلورو کاربن گازونه خارجوي او هوا ته پورته کېږي. دغه گاز د اتموسفیر په ټیټه طبقه کې له درندو گازونو سره تعامل نه کوي. کله چې د اوزون طبقې ته ورسېږي، کیمیايي تعامل کوي او د اوزون د طبقې د تخریب سبب ګرځي. همدا رنگه پوهانو په ۱۹۸۷ میلادي کال کې وموندله چې د جنوبي قطب ۵۰ سلنه د اوزون طبقه زیانمنه یا Deplete شوې ده یا له منځه تللې ده او پېړوالی یې لږ شوی دی چې پوهانو هېڅکله په دې اندازه د اوزون د طبقې د زیانمن کېدلو فکر نه کاوه. نو له همدې امله پوهانو په ۱۹۹۵ میلادي کال کې د کانادا په مونتریا لار کې راټول شول چې د اوزون د طبقې د لازیات زیان مخه ونیسي او همدغه موضوع د نړیوالو غورځو ته ورسوي. نو له همدې امله په دې لویه علمي غونډه کې پرېکړه وشوه چې د جنوب قطب د اوزون طبقې د نور لازیات زیانمن کېدلو مخنیوی وکړي او هغه ترمیم کړي او د کلوروفلورو کاربن د گاز د لازیات تولید مخه ونیسي. خو متاسفانه ټول ګډون کوونکي هېوادونه د مونتریا لار پرېکړې ته ژمن پاتې نه شول.

په پای کې د نړۍ د ۱۲۴ هېوادونو استازي د لندن په بناړ کې راټول شول او د کلوروفلورو کاربن د زیات خطر او د تولید په باره کې یې بحث وکړ او په قاطع ډول یې پرېکړه وکړه چې د مونتریا لار د غونډې په پیروي، په لندن کې د ګلخانه یي گازونو او په جدي توګه د کلوروفلورو کاربن گاز د تولید مخه ونیسي. په ۱۹۹۸ میلادي کال کې وینوول شوه چې د جنوبي قطب په اوزون طبقه کې لوی سوری منځته راغلی دی چې پراخوالی یې ۲۶ میلیونه کیلومتر مربع دی چې دغه پراخوالی د شمالي امریکا له پراخوالي سره مساوی دی. Van Alan چینایي پوه د نوموړي سوري په کشفولو بریالی شو.

له ۱۹۹۹ څخه تر ۲۰۰۱ میلادي کال پورې د امریکا د متحده ایالتونو پوهانو د NOAA او NASA ټولنو د فضا یي څېړنو په مرکز کې وموندله چې د وان ان کشفیات په واقعي ډول صحیح دي. په ۲۰۰۳ میلادي کال کې د اوزون د طبقې د زیانمن کېدلو اندازه ۲۸ میلیون کیلو متره مربعو پراخوالي ته ورسېده.

پوهان په دې لټه کې شول چې په بېرني ډول د  $O_3$  د تخریب مخه ونیسي. په پای کې په دې

- بريالي شول چې په جنوبي قطب کې د اوزون د طبقي د زيانمن کېدلو مخه ونيسي ځکه چې د اوزون د طبقي تخريب په ځمکه کې د لاندنيو زيانونو سبب گرځي:
- په ځمکه کې د يخچالونو ويلې کېدل.
  - د سمندرونو د اوبو د سطحي لوړېدل.
  - د وچکالي رامنځته کېدل او په ځمکه کې د کرنيزو محصولاتو کمښت .
  - له مخکينيو کلونو څخه د تودوخې د درجې زياتېدل.

.....

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشئ چې د ځمکې پر مخ د ژونديو اجسامو لپاره د اوزون د قشر د ارزښت او کله چې د اوزون طبقه تخريب شي د هغې ناوړه راتلونکي پايلې دې د ځمکې په کره کې تر بحث لاندې ونيسي او د بحث پايلې دې د ډلې مشر خپلو ټولگيوالو ته بيان کړي. ښوونکي دې د بحث پايله له خپلو معلوماتو سره يو ځای کړي او زده کوونکو ته دې وړاندې کړي.

پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ:

۱. د اوزون د طبقي په باره کې لنډ معلومات وړاندې کړئ.
۲. د کلورو فلورو کاربن C.F.C گاز په کومو صنايعو کې کارول کېږي او د اوزون د طبقي لپاره څه ضرر لري؟
۳. ولې د اوزون طبقه تخريبېږي؟

۴. گلخانه‌ی گازونه کومو گازونو ته ویل کېږي او ولې په دې نوم یادېږي؟

لاندې جملې بشپړې کړئ:

۱- د لندن د ۱۹۹۵ میلادي کال په غونډه کې پرېکړه وشوه چې د \_\_\_\_\_ او \_\_\_\_\_ گازونو

مخنیوی دې وشي.

۲. په ۱۹۹۸ میلادي کال کې یو چینایي پوه چې..... نومېږي وموندله چې د اوزون د

طبقي زیانمن کېدل..... کیلو مترو مربع ته رسېدلی ده.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت:



د ښوونځي له کتابتون، مجلو او نورو منابعو څخه د گلخانه‌یي گازونو او هغه لاملونو په هکله

چې له هغو څخه یې سرچنه نېولې ده، څو کرښې ولیکئ او د جغرافیې د مضمون په راتلونکي

ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

## ۸-۰۴ د ځنگلونو پرې کول:



ايا پوهېږئ چې د ځنگلونو پرې کول د ژونديو موجوداتو لپاره څه تاوان لري؟

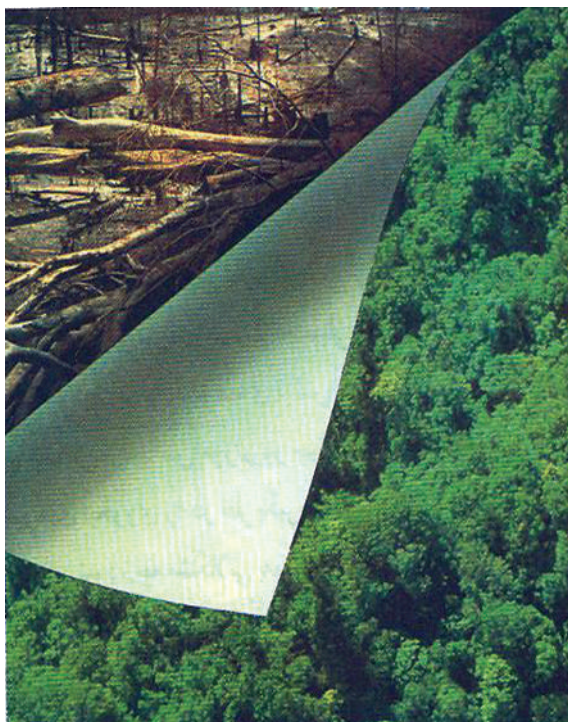
ځنگلونه او د هغو طبيعي وده د خدای جل جلاله له نعمتونو څخه گڼل کېږي چې انسانانو ته يې ورڅښلي دي. ځنگلونو د ځمکې کرې ته ښکلا، صحي او اقليمې روتق ورکړی دي. ځکه چې د ځنگلونو شته والی د هوا په چاڼولو کې چې مورېني تنفس کوو، ځانگړی نقش لوبوي، مضر گازونه لکه: کاربن ډای اکسايډ جذبوي او اکسيجن ازادوي. اکسيجن يوه حياتي ماده ده چې مورېني تنفس کوو. ځنگلونه د طبيعت د نظم په برابرولو، د ژوندانه د ښو شرايطو په ساتلو او د ځمکې دکرې د تودوخې د زياتوالي د مخنيوي لپاره، ډېر اهميت لري. په همدې ډول ځنگلونه د فوتوسنتېز photosynthesis په عمليې کې چې نباتات د رېښو په واسطه له ځمکې څخه اوبه او مالگې جذبوي او پانې ته يې انتقالوي، پانې کاربن ډای اکسايډ له هوا جذبوي او د لمر د روښنایي په شتون کې کاربوهايډرېت توليدوي او د ورځې اوکسيجن ازادوي چې د ژونديو موجوداتو د تنفس لپاره حياتي ارزښت لري او برعکس د شپې له خوا کاربن ډای اکسايډ خارجوي او اوکسيجن اخلي يعنې د کاربن او اوکسيجن د گازونو توازن تنظيموي. د ځنگلونو موجوديت د انسان لپاره لاندې گټې لري:



- د میوو او نباتاتو رېښې د ځینو انسانانو خواړه جوړوي.
- د ونو لرگي په ودانیو، د کور د سامانونو او کاغذ په جوړولو کې استعمالېږي.
- د ونو سیوری انسان له ډېرې تودوخې څخه ساتي.
- ځنگلونه د سېلابونو مخه نیسي ځکه چې باران د ونو په پاڼو او څانگو لگېږي او چټکتیا یې کموي.
- د ځنگلونو خواړه په وښو، ښاخونو او پاڼو پوښلې وي چې اوبه جذبوي او له اوبو څخه ډکې ویالې جوړوي.

- د ځنگلونو له حاصلاتو څخه د ځینو درملو د تولید لپاره ګټه اخیستل کېږي.
- ځنگلونه د تفریح او ساعت تېرۍ لپاره مناسب ځای ګڼل کېږي.
- ونې د موټرو، فابریکو او الوتکو غبرونه کموي.
- د وحشي ژوو د ژوند چاپېریال جوړوي.

د نړۍ په زیاترو سیمو کې د خوړو، د کورونو د سامانونو او سون توکو او نورو اړتیاوو د پوره کولو لپاره ځنگلونه پرې کېږي د ۱۹۸۰ میلادي کال په لسیزه کې د نړۍ په زیاتو سیمو کې د ځنگلونو



دپرېکولو شاهدیو. د احصایې له مخې یوازې د ځمکې په تودو استوایي سیمو کې، هر کال د ۱۰۵ ملیونو هکتارو په اندازه ځمکه له ځنگلونو څخه پاکېږي. د ځنگلونو پرې کول د ځمکې په کره کې د ګټې پر ځای ډېر تاوان لري او اقلیم ګډوډوي. ځکه چې د نفوسو زیاتوالی او د صنعت زیات پرمختګ او فابریکو په اروپا، امریکا، افریقا، آسیا او اوقیانوسیه کې ځنگلونه محدود کړي. په دې وروستیو کلونو کې د ملګرو ملتونو شین سازمان جوړ شو. د دې خوځښت پلویان د دې ځنگلونو د پرې کولو مخه نیسي، خو تر اوسه بریالي شوي نه دي.

د ځنگلونو له منځه وړل د ژوند له منځه وړل دي

د ځنگلونو پرې کول په شمالي او سويلی دواړو کرو کې يو شانته روان دي. د ځنگلونو پرې کول د نړۍ په زياترو هېوادونو کې ليدل کېږي چې د اور لگولو او صنايعو لپاره پرې کېږي او د طبيعي زېرمو يوه برخه له لاسه ورکوي په پايله کې صحرايي سيمې په چټکۍ پراخېږي. لاندې لاملونه د ځنگلونو له منځه وړلو کې زياته برخه لري:

۱. د کورونو جوړول او په نړۍ کې صنعتي پرمختيا.
۲. په کرنيزه ځمکه د ځنگلي سيمو تبديلول.
- ۳- اور لگېدنې.

## په ټولگي کې فعاليت:



زده کوونکي په مناسبو ډلو ووېشي. يوه ډله دې د ځنگلونو د موجوديت په گټو او بله ډله دې د ځنگلونو د پرې کولو په ضررونو يو له بل سره بحث وکړي او نتيجه دې د هرې ډلې استازی خپلو ټولگيوالو ته بيان کړي.

### پوښتنې:



لنډ ځواب ورکړئ:

۱. د فوتوسنتيز عمليه د هوا په پاکوالي کې څه اغېزې لري؟
۲. له ځنگلونو څخه کومه اقتصادي گټه اخېستل کېږي؟
- ۳- د ځنگلونو له منځه تلل د ژوندانه په چاپېريال څه اغېز لري؟
- سم ځوابونه د (س) په توري او ناسم ځوابونه د (غ) په توري په نښه کړئ:
۱. ځنگلونه د اتموسفير دوړې او خاورې له منځه وړي.
۲. د اوکسيجن او کاربن توازن په هوا کې تنظيموي.
۳. د ځنگلونو پرې کول زموږ د اقتصادي اړتياو د لرې کولو لپاره گټور دي.
۴. د ځنگلونو تخریب په شمالي او جنوبي نيم کره کې يو ډول دی.

### له ټولگي څخه بهر فعاليت:



په ډېر ځير سره د ځنگلونو د پرې کولو اغيزې د انسانانو د ژوند په اړه وڅېړئ او پايله يې په کتابچو کې وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې په ټولگي کې ولولئ



## اصطلاحات

- ۱- اتموسفیر Atmosphere: هغه هوا چې ځمکه يې چاپېره کړې ده. اتموسفیر بېلابېلې طبقې گازونه او مواد لري. د اتموسفیر عناصر  $O_2$ ،  $N$ ،  $CO_2$ ، هیلوم  $He$ ، میتان  $CH_4$  او کریتون  $kr$  دي. تروپوسفیر پور Troposphere له ۰-۱۲ کیلو مترو پورې دی.
- ستراتوسفیر پور Stratosphere ۱۲-۴۸ کیلو مترو پورې دی.
- میزوسفیر پور Mezosphere ۴۸-۹۸ کیلو مترو پورې دی.
- ترموسفیر پور Thermosphere ۹۸-۶۸۹ کیلو مترو پورې دی.
- اگزوسفیر پور Exosphere ۶۸۹ کیلو مترو څخه زیات
- ۲- اجباري مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه چې په خپله خوښه او رضا نه کېږي لکه: د جگړو او طبیعي افتونو په سبب مهاجرت کول.
- ۳- استرونومي Astronomy: د لمر، ستورو، سیارو او نورو آسماني اجرامو تحقیقي علم دي.
- ۴- اسناد Document: تحقیقي رسمي او داسي نور اسناد.
- ۵- انټرنېټ Internet: تنظیم شوی سیستم دی چې د تجارتي، صنعتي، رسمي او تحقیقي اطلاعاتو او پیغامونو په چټکو لېږدولو کې ورڅخه کار اخیستل کېږي او د اطلاعاتو د انتقال نوی سیستم گڼل کېږي.
- ۶- اقلیم Climate: په یوه اوږده موده کې (له ۳۰ څخه تر ۴۰ کلنو کې) د ځمکې د آب و هوا منځني حالت تکرار ته ویل کېږي.
- ۷- اقتصادي فعاله نفوس: د یوه هېواد هغه نفوس ته ویل کېږي چې په توليدي او غیر توليدي اقتصادي ساحو کې بوخت دي. (د ۱۸ څخه تر ۶۵ کلنۍ پورې)
- ۸- اکسیجن ( $O_2$ ): کیمیايي گاز دی چې د ژونديو موجوداتو لپاره گټور دی.
- ۹- ایکولوژي Ecology: چې له طبیعي چاپېریال سره د انسانانو نباتاتو او حیواناتو اړیکې مطالعه کوي.
- ۱۰- ایمېل E.mail یا برېښنالیک: یو تنظیم شوی سیستم دی چې په اوسنۍ ټکنالوژۍ کې د یوې بڼې سرچینې په توگه په چټکۍ د اطلاعاتو او پیغامونو په انتقال کې کارول کېږي.
- ۱۱- بهرني مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه ته ویل کېږي چې خلک له یو هېواد څخه بل هېواد ته مهاجرت کوي چې د هغه هېواد د ښو شرایطو یا د نظر وړ هېواد د ټولنیزو او نورو مختلفو برخو د فعالیتونو څخه گټه واخلي.
- ۱۲- ټرانزېټ: د Traitus کلمې څخه اخیستل شوي ده چې معنایې تېرېدل دي یعنې د هېوادونو ترمنځ د یوه سټیشن څخه بل سټیشن ته د مالونو او مسافرینو انتقالیدل دي.
- ۱۳- پوسټ Post: د لیکونو او پارسلونو د لېږلو سیستم دی.
- ۱۴- پاتې شوني waster: د فابریکو او صنایعو پاتې شوي توکي.

۱۵- جېبي: هغه ټيټه سيمه چې زيات لنډه بل ولري او معمولاً اوبيز بوتېي او وابنه په کې شنه شوي وي او د ډنډونو برخلاف په اوبو نه وي پوښل شوي.

۱۶- څوري slope: هغه سطحه چې مايله ده او نشيب ولري.

۱۷- زېږېدنې Birth Rate: په يوه ټولنه، ښار، سيمه او هېواد کې په يوه کال کې د زېږېدنو شمېر په هرو زرو تنوکې ټاکل کېږي.

$$\frac{\text{د زوکړې شمېر}}{\text{په هرو زرو تنوکې}} = \text{زوکړه په کال کې}$$

۱۸- گازونه: د مادې يو حالت دی چې په طبيعت کې ليدل کېږي لکه: اوبه د جامد په حالت کې د کنگل په څېر، د مايع په حالت د اوبو په شکل او براس حالت د گاز په څېر ليدل کېږي.

۱۹- د اوزون قشر (O<sub>3</sub>): د ځمکې محافظوي قشر دی چې تروپوسفير د طبقې د پاسه موقعيت لري او ځمکه له بنفش څخه هغه خوا وړانگو څخه ساتي.

۲۰- د اوبو دوران Hydro cycle: د سمندر اوبه د تبخير په واسطه په بخار بدلېږي او هوا ته پورته کېږي او د سوړوالي په سبب بيا د باران په شکل ځمکې ته راځي او د سيندونو په واسطه سمندر ته ځي.

۲۱- نقلیه وسيلې Transportation: هغه وسيلې چې د تجارتي کاليو او خلکو د انتقال لپاره کارول کېږي.

۲۲- د نفوسو گڼوالی: په يوه ټاکلي ساحه کې د هغو اوسېدونکو ته ويل کېږي

د يوې سيمې ټول نفوس

$$\frac{\text{د يوې سيمې د نفوسو منځي گڼوالی}}{\text{د سيمې پر ټول پراخوالي}} =$$

۲۳- د نفوسو طبيعي وده: د زېږېدنو او مړينې دواړو لاملونو پورې اړه لري په يو هېواد يا يوه سيمه کې د نفوسو د طبيعي ودې د شمېرنې لپاره بايد د پام وړ کال کې د زېږېدنو د ودې او د مړينې اندازه و شمېرل شي او پایله يې په سلنو اعلان شي.

د زېږېدنو شمېر - د مړينې شمېر

$$\frac{\text{د زېږېدنو شمېر} - \text{د مړينې شمېر}}{\text{په ټول نفوس}} = \text{نفوسو طبيعي وده}$$

په هغه صورت کې چې د زېږېدنو شمېر له مړينې څخه زيات وي د نفوسو طبيعي وده شتون لري.

۲۴- د نفوسو ميخانيکي حرکت: هغه مهاجرتونه چې سياسي، اقتصادي او مذهبي او نورو لاملونو په سبب له هېواد څخه بهر ته کېږي نفوسو د ميخانيکي حرکت دی. د ننني مهاجرتونو د نفوسو د دوهم ځلي ځای پر ځای کېدنې سبب کېږي د نفوسو په شمېر اغېزه نه لري. خو بهرني مهاجرتونه د

نفوسو په شمیر مهمه اغېزه لري. که مهاجرتونو هېواد ته د بهر څخه نسبت هغو مهاجرتونو ته چې د هېواد څخه بهر ته کېږي ډېر وي، د نفوسو میخانیکي وده منځته راغلې ده.

۲۵- د نفوسو چاودېدنه: د نفوسو د شمېر چټک زیاتوالي په وروسته پاتې هېوادونو کې د مړینې د سطحې راټیټېدل او د زېږېدنو شمېر په لوړه سطحه ساتلو ته د لویدېځ پوهان د نفوسو چاودېدنه وايي.

۲۶- دایمي مهاجرتونو: هغه مهاجرتونو دي چې مهاجرین یې خپل لومړني ټاټوبي ته د بېرته راتللو نیت ونه لري.

۲۷- کورني مهاجرتونو: هغه مهاجرتونو چې په دایمي یا موقتي (موسمي) توگه د هېواد په دننه کې عملي کېږي.

۲۸- دیموگرافي: د یوناني کلمې دېموس (خلک) او گراف (ترسیم) څخه ترکیب شوې چې د نفوسو د طبیعي زیاتوالي، هجرت، جنس، عمر، کسب او کار او نورو ځانگړتیاوو د مطالعې ته ویل کېږي.

۲۹- ډله ییزې اړیکې یا Telecommunication لکه راډیو، تېلفون، موبایل، انټرنېټ، د سپورمکیو سیستم او داسې نور.

۳۰- کلورو فلورو کاربن مخفف C. F. C دی.

۳۱- ککړتیا Pollution: هغه پروسه ده چې په مستقیم یا غیر مستقیم ډول د هغې په واسطه د چاپېریال یوه برخه د ژوند لپاره نا مساعده کېږي یا خطرناکه گرځي. ککړتیا په چاپېریال کې د یوه یا څو عناصرو، لکه: لوگي او گازونه په هوا کې او یا په سمندر کې د نفتي موادو زیاتوالي د نفت وړونکو

ټانکرونو د سوري کېدلو په واسطه ککړېږي، تیزابي بارانونه او داسې نور.

۳۲- کنگلونه: د یخ ټوټې چې د غرونو په لورو برخو او قطبینو کې شته.

۳۳- لویې لارې High way: د ځمکني ټرانسپورټ عمومي سرکونه.

۳۴- ناسا NASA: د امریکا د متحده ایالتونو د فضايي تحقیقاتو مؤسسه

مړینه: په زرو تنو کې د مړینې اندازې ته ویل کېږي.

د مړو شمېر

په یوه کال کې مړینه = په هرو زرو تنو کې

۳۵- مهاجرت immigration د استوگنې د ځای بدلون له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته مهاجرت ویل کېږي که دا مهاجرت د هېواد په دننه کې وي د Internal Displacement په نوم او که د یوه هېواد څخه بل هېواد ته وي د immigration په نوم یادېږي.

۳۶- میډیا Media یا ډله ییزې اړیکې چې ټلويزيون، راډيو او چاپ شوي مطبوعات او داسي نور احتوا کوي.

۳۷- مصنوعي سپورمکی Satellite: د نوې ټکنالوژۍ ډېره عصري وسیله ده چې ځمکه او

سیارې مطالعه کوي.

۳۸- مگنتوسفیر Magnetosphere: د ځمکې به شاوخوا کې د مقناطیسي کره ده

۳۹- نړیوال توب Globalization

۴۰- موقتي مهاجرتونه: هغه مهاجرتونه دي چې مهاجرین خپل لومړني ټاټوبي ته بېرته د راتگ نیت لري. لکه: د کوچیانو موسمي مهاجرتونه

۴۱- سلولر Celleular: د مخابراتي نوې وسیله ده چې کوچنی او لویې سیمې د مخابراتي تر پوښښ لاندې راولي.

۴۲- فکس Fax: میخانیکي جوړښت دی چې د هغه په واسطه اطلاعات او اسناد لکه: اقتصادي، تجارتي، دفتری او تحقیقي لري او نژدې واټن ته په لږ وخت کې له یوه ځایه بل ځای ته لېږدوي.

۴۳- هایډروسفیر Hydrosphere: اوبلنې کرې ته ویل کېږي. ځمکه د سمندرونو او نورو اوبلنو عناصرو په واسطه چاپېره شوې ده.

۴۴- Remote Sensing: د اوسني وخت عصري ټکنالوژي ده چې له لرې واټن څخه معلومات ورکوي.

۴۵- Interface Message Processor (I M P): له یو کمپیوټر څخه بل کمپیوټر ته د پیغامونو لېږدول دي

۴۶- Global. posthirning system (G.P.S) په نړۍ کې د موقعیتونو د ټاکلو سیستم دی.

**Get more e-books from [www.ketabton.com](http://www.ketabton.com)  
Ketabton.com: The Digital Library**